

B. RUD. HALL

SVENSKA PEDAGOGIKENS HISTORIA

79 sidor. Pris 1 krona.

Rekvireras hos författaren, adress Lund.

Denna framställning utgör den större delen av ett arbete i skolhistoria, om vilket skrives:

i *Nya Dagligt Allehanda* Stockholmsuppl. 29/6 1916:

— — — En intressant bokbekantskap. I en ordknapp men aldrig flack eller genom enformighet tröttande stil upprullas för våra ögon en serie bilder, vilkas åskådlighet mer än en gång kommer en att tänka på den vita duken.
Astrid Cleve-Euler.

I *Stockholms Dagblad* 18/11 1915:

— — — Stor rikedom på överblickar och ett utvidgat tillgodogörande av moderna synpunkter på ämnet.
S. Rosén.

I *Svensk Lärartidning* 12/1 1917:

Under mångåriga studier har förf. fördjupat sitt ämne och där funnit en hel värld av nya intressen. — — — Ett »Försök» — — — värt all den framgång, det kan åt sig tillkämpa.
—B—

I *Tidskrift för folkskolan*, Helsingfors, sept. 1915:

Ett lyckligt grepp av förf. att i en lärobok avsedd för svenska studerande ge plats åt den svenska pedagogikens historia i bredd med den allmänna. Den behandlas mycket sakligt och ingående.
Rg.

Lund 1924. Carl Bloms Boktryckeri.

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1923] BOKSERIE UTGIVEN AV [ÅRG. III]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[SERIEVOLYM 10] GENOM B. RUD. HALL. [ÅRSVOLYM 3]

TILL JOHANNES RUDBECKII KARAKTERISTIK

HITTILLS OTRYCKTA URKUNDER
KOMMENTERADE OCH UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

LUND. FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1923] BOKSERIE UTGIVEN AV [ÅRG. III]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[SERIEVOLYM 10] GENOM B. RUD. HALL. [ÅRSVOLYM 3]

TILL
JOHANNES RUDBECKII
KARAKTERISTIK

HITTILLS OTRYCKTA URKUNDER
KOMMENTERADE OCH UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

LUND. FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

I det följande återgivas några aktstycken som äro avfattade av eller om biskop Johannes Rudbeckius d. ä., eller som i varje fall kasta ljus över hans (och hans samtids) karaktär och insatser. Handlingarna hava ordnats efter sitt huvudsakliga innehåll och föregås av kommentar. Fullt systematisk har fördelningen ej kunnat bli, då vissa aktstycken avhandla olikartade frågor. En inskränkning i val och behandling har vållats därigenom att redan tryckta urkunder samt Rudbeckii synodalakter och dagbok icke ansetts böra medtagas. De båda sistnämnda grupperna böra nämligen utgivas komplett — var finnas donatorerna? —, och de hittills otryckta acta äro så många, värdefulla och okända att tryckta ej synas böra få här upptaga utrymme (annat än möjligen till belysning i kommentaren). Privatkollegii årsredogörelser äro visserligen förut tryckta på latin, men ej, såsom här, på svenska. Törhända kan ännu någon volym kommenterade acta till Rudbeckii karakteristik utkomma.

Med sådant tillvaratagande och utgivande går man i viss mån i Rudbeckii fotspår. Han anlade det första stiftstryckeriet i vårt land och var "om Consistorii handlingars sammansökande och noga förvarande... högst angelägen, hvarföre ock i the Prestehus, thit man kunde länka några sådana saker kommit, noga undersökning skedde. Så hände, t. ex. hos Joannes Jonæ Kyrkoh. i Möklinta, som fordom varit Domkyrko-Sysloman, och hos Stephanus Olai Bellinus, Pastor i Husby och Biskop Bellini Son, hvarigenom många gamle documenter kommo till rätta. I Församlingarnas Acter upsöktes äfven gamle bref och Handlingar, och till Archivi förbättrande afskrefvos uti en så kallad Copiæ-Bok, hvilken än i dag i mångfallig måtta är till nytto". (Enligt domprosten Herweghr i Linköpings bibl. handl. 1795 II s. 320; jfr 364). I slutet finnes här en översättning av de latinska orden i urkunderna.

I. Rudbeckius och "de uppsatta".

1. Rudbeckii förmaningstal till Gustav II Adolf.

I den avskrift, som legat till grund för följande avtryck, har den kände biskop C. G. Nordin skrivit de första raderna av rubriken. I kanten därbredvid har han antytt en känd historia: "Hab: post Nat. Gustavum Gustavi de Wasaborg, 1616, ut ferunt, matre Marg. Cabeliau". Efter talets slut fortsätter Nordin på sätt som följer.

"Obs. Jag vet icke af hvad tilfälle Grefve Gustaf Gustafssons Wasaborg födelse råkade at blifva almänt bekant; och hvarföre denne Gustaf Adolfs Son upfostrades sin börd likmätigt. Von Stiernman säger at han föddes d. 24. Maji 1616 af Marg. Cabeliau, Se Adel. Matr. p. [lakun], men Erik Benzelius har uti en med egen hand skrifven Genealogie öfver Wasarne, hvilken förvaras i Linköpings Bibliothek, tecknat en Fru Brita på Benhammar såsom Grefve Wasaborgs moder, och skulle Hon varit amma eller Piga förrut: *ex famula vel nutrice, Postea dicta, Fru Brita på Benhammar, foemina prorsus ineleganti*. När v. Stiernman utgaf kon. Johans Historia af Girs, 1745, viste han icke af Gr. Wasaborgs moder, utan lämnar i Tabellen öfver Gust. Adolfs Naturliga Barn öpet rum för namnet.

Grefve Wasaborg berättas vara född d. 24 Maji 1616, och detta Tal är ofelbart hollit 1617, ty Stolbowa friden nämnes: det tyckes ock vara säkert at det måste referera sig til någon uppenbar händelse, sådan som denna var; men det kommer nog sent om detta hörer dit, neml. efter 13 månader. Man bör derföre efterse om icke Gr. Wasaborg troligare var född 1617.

Möjiligen kan detta Strafftal vara en anstalt af EnkeDrottningen och ett sätt at förmå kon. til Giftermål, hvilket ock Rudbeck [antyder?]; och i sådant fall kunde påminnelsen aldrig komma för sent.

Bisk. Terserus har haft Exemplar af denna StraffPredikan och har på detsamma med egen hand annoterat, at det var hollit af Joh. Rudbeck, då Kgl. Hof Predikant. Eljest ser man ej til denna händelse i någon Historia, hvilket visar, at Rudb. gjordt sina påminnelser med den hemlighet, som saken fordrade. Troligast låg Joh. Skytte under allt detta, af ren kärlek til konungen och hans välfärd.

Detta är afskrifvit efter Ett Exempl. som finnes i Åbo Acad. Bibliothek, dit Prof. H. G. Porthan skänkt det samma, funnit uti ett Prästhus i Österbotn; hvilket mig tilskickades in Apr. 1791. C G Nordin."

Antydd exemplar har emellertid "med all sannolikhet" förstörts i Åbo brand 1827, enligt benäget meddelande från universitetsbiblioteket i Helsingfors, där arkivarien Arne Jörgensen jämväl förgäves försökt "utröna från vilket prästehus handskriften härstammar." Ovanstående avtryck har därför gjorts efter den väl enda nu befintliga avskriften: i Nordinska saml. n:o 852 i Uppsala universitetsbibliotek. Rörande greve Wasaborgs moder jfr Historisk tidskrift 1902 samt där citerad litteratur.

Konungen utnämnde Rudbeckius 1617 till teol. doktor, 1618 till t. f. visitator och 1619 till biskop i Västerås, alltså i ett av de tre stift, vilkas chefer av ålder utgjorde ett slags kungligt episcopalråd (jfr Geheimerat). Detta var en stor konungs högsinta sätt att behandla sin nitiske hovpredikant, vilken talade "såsom en Guds legat", såsom Nathan talade till David.

Det kan vara ett bevis på konungens känslor för Rudbeckius, att konungen — tidigare, nu eller senare — gav honom ett med agater besatt, två aln högt dryckeskärl (vilket Rudbeckius sedan gav drottning Kristina;

jfr Ol. Rudbecks här senare avtryckta skrivelse). Törhända stod gåvan i samband med en furstlig begravning: år 1622 förrättade biskopen jordefärdspredikan vid änkedrottning Katarinas (Stenbocks) här. Åtminstone i Norge betalades likpredikan ofta med en silverkanna. (Jfr Norsk Teol. Tidskrift 1908 s. 284). Man tar storligen miste om man, såsom biskop Nordin i viss mån synes göra, tror att Rudbeckius skulle tagit förenämnda steg blott eller företrädesvis på föranstaltande av någon utomstående person, vore denne än så högtstående, eller av andra än rent religiösa bevekelsegrunder. Rudbeckius var ett slags luthersk biktader och väjde då ej ens för att landet och konungen nu jublade över Stolbovafreden. Det är ganska tidsbetecknande, att en Rudbeckius är sådan och att en C. G. Nordin flitigt söker efter yttre anledningar till hans åtgärd, som ju dock ingenting annat var än hans solklara bibliska plikt.

För senare tiders barn och i all synnerhet för dåtidens lutherska utlänningar skulle det varit lättförståeligt, om konungen i stället drivit bort sin hovpredikant. Han kunde gjort det ej minst av det skäl, att dennes predikningar allt som oftast i konungens och högadelns närvaro upptogo bibelbevis och ingående utredningar rörande statens och statsmännens förpliktelser att föra ett gammalt testamentligt, kyrkan nära nog underdånigt "regemente", ett sådant som direkt stred emot den då allt starkare vordna statsmaktens principer och tendenser. Rudbeckii och hans svenska kyrkas verksamhet är nämligen ett motstycke till kluniacensrörelsens och motreformationens kraftutveckling samt ser i statsmaktens och läroanstalternas "sektularisering" en den största gudlöshet och riksolycka. T. o. m. i avskedstalet vid frånträdandet av hovpredikantsämbetet framhärda Rudbeckius i sin gammaltestamentliga bevisföring inför konungen. Jfr 2 Sam. 12; Hes. 2 och 33 kap., Mik. 2:7, Holmdahl Prästeståndets kyrkopolitik I—II, Hall Kyrkotukt och viljefostran.

De ur retorisk-logisk synpunkt angivna underrubrikerna [Præparatio etc.] stå i manuskriptet i marginalen men hava av praktiska skäl tryckts i början å respektive underavdelningar (ställda inom klammer).

Johannis Rudbeckii,

Concionat. Aulici

Admonitio ad Regem habita

Die Solennis jejunii, qui fuit 20. Junii A:o

1617. de foedo illo Scortationis peccato.

[Præparatio.] Jag hade något nödigt till att tala med Eders Maj:t. Gud gifwe att Ed:s Kgl. Maj:t woro med andra werldzliga saker obekymrad, såsom jag förmodar I doch må wara, att E:s Kgl. Maj:t kunde och wille mig nådigast höra, thet jag ock af E:s Kgl. Mt. ödmjukel. begiärar.

[Propositio.] E:s Kgl. Mt. är utan min påminnelse nog kunnigt, huru högt jag ringa tjenare, både af Guds befallning, och af then trohet, som jag eljest bör bewijsa E:s Kgl. Mjt. är förplichtad till att sökia E:s Kgl. Mjts timmeliga och ewiga wälfärd, och E:s Kl. Mt. altijd för all skada och farlighet trol. warna, så att om E:s Kgl. Mjt genom min försummelse, thet Gud förbjude något ondt wederfares, will Gud then aldrahögste kräfia det af mina händer, och jag måste göra der en hård räkenskap före; ja: jag wore tå icke Eders Maj:ts trogne lärare och Själasörgare, uthan en legoherde som wäl wore färdig till att upbära löön och underhåld af E:s Kl. Mt., men det mitt kall och Embete kräfwer, antingen för gunst och wilja el:r af räddhoga låta tillbaka, och therigenom försummade Eders Kgl. Mts gagn och wälfärd.

[Assumptio.] Nu hafwer jag thet Gud bättre förnummit, att E:s Kl. Mt. föruthan dagel. fehl, med hwilke wij wäl alle som oftast försee oss emot Gud är fallen, (:såsom thet är menskligt falla:) uti en uppenbar wärkel. synd emot Gudz bod, och thermed förtörnat Gud den aldrahögste, theraf någon fara synes följa, hwar E:s Kgl. Mjt. icke upstår igen och förlijkar sig med Herren sin Gud. Och oansedt jag intet twiflar, af andre E:s Kl. Mtz christel. gierningar, att E:s Kgl. Mjt ju sådant weet, redo ångrar thet, och tänker till att bättra sig; doch lijkwäl medan jag fruchtar, at E:s Kl. Mt. af dagel. bekymmer och öfwerlopp uti sitt höga Embete icke tillfyllest betrachtar denna sin synd och huru högt Gud kan härigenom wara förtörnat, eller ock af stark begärelse, som wäl i denna lägenhet plägar finnas, kan framhärda theruti, och så mehr förorsaka Guds wrede och ogunst öfwer sig;

[Conclusio.] är jag kommen på mitt Embetes wägnar, til at E:s Kl. Mt. härom ödmjukel. påminna, bedja och förmana, att E:s Kl. Mt. thenna synden ingalunda förgiäter, henne ringa achtar, el:r deruti framhärda, utan åter i tijd förlijkar sig med Gud den aldrahögste, på thet E:s Kl. Mt. må undwijka hans wrede och then fahra som dermed följer.

[Continuatio.] Och ther E:s Kl. Mt. kunde thet lijda och toligen höra, wille jag vidare härom tala med E:s Kl. Mt.,

thet jag ock såsom högnödig af E:s Kgl. Mt. nu ödmiukel. begiärar.

[Propositio General. & præ] Nu på thet att E:s Kl. Mt. thes alfwarligare må ångra thenna synden, och dess mer ödmjuka sig för Gud med en sann bot och bättring, är af nöden, att E:s Kgl. Mjt. flitigt betrachtar, hwad för en stor synd thet är, och huru högt Gud den aldrahögste therigenom är förtörnat. Hwilket ske kan, när E:s Mt. ihogkommer, [Argumenta 1.] huru hårdt Gud den aldrahögste icke allenast hafwer hotat i sitt ord, utan ock straffat sådana synder alla tijder. Såsom till the Hebreer [13] står, att Gud will sjelf straffa dem /: efter de gemenl. af Menskiorna warda ostraffade :/ Then hel. ande räknar ibland köttens giärningar Gal. 5: 1. Cor. 6. Weten I icke säger han derhos, att de som sådana göra, skola intet ärfwa Gudz rijke.

[2. Diluvium.] Hwad war orsaken att Gud straffade den förre werlden med syndafloden, utan sådana synder: ty påstår Gen. 6. att Gudz Söner togo till hustrur, hwilka de hälst wille, thet är, the sågo intet före, om thet war lagligt el:r olagligt allenast de fingo fullborda deras egen wilja och begärelse.

[3. Interitus Sod. & Gom.] Samma orsak ibland andra hafwer warit, att Gud uti sin wrede omstörte Sodoma och Gomorrha, med the omliggande städer, såsom man af Loths historia wäl kan see.

[Amplific.] Då är thetta fördenskull en stor synd i sig sielfwan, dock är hon ännu mycket större hos de personer, som äro uti öfwerhetz stånd, och skola regera andra förty de synda icke allenast för sina egna Personer; uthan ock gifwa dermed sina tjenare och undersåtare förargeligt exempel, och orsak till at synda sammaledz, kunna sedan intet så frimodigt straffa sådana synder, uthan see ofta genom fingren dermedh, theraf hotar ock Gud dem dess swårare Sap. 6. Them som ringa äro /: säger han :/ wederfares nåd, men the mächtige skola mächtel. straffade warda, thet också skiedt är, såsom exempel och historierne wäl utwijsa. Sichem Hemors Son war en Förste ibland de Cananeer, theraf att han belägrade Dina Jacobs d:r, blef han, h:s fader och hela Sichems stad dräpen, skiöfladt och förhärjadt. Simson war en Gudz

Nazaræus, en Domare och Regent i Israël, genom hwilken Gud stor salighet bewijste Sitt folk, att han frälste dem ifrån de Philisteer; men sedan han inlät sig i olofl. kärlek med en skiökia, blef han bedragen, blef fången, ögonen utstungne, och kom på olycko. K. David war en man efter Guds hjerta, och hafwer stor berömmelse i den hel. Skrift; men tå han begaf sig på Säkerhet, föll han uti oloflig begiärelse, och fullkomnade henne, dermed han drog Gudz wrede och straffet öfwer sig, sitt hus och hela sitt rijke, såsom hans Historia wäl kunnig är. Hwad war K. Salomos förderf, utan det han älskade många qwinnor, de bedrogo honom på sidstone, och afwände hans hjerta, ifrån Gud till afguderij, therigenom han förde sitt rijke och sina efterkommande på högsta obestånd. Huru gick den mächtige krigsförsten Holoferni, hwilken förr många manliga gierningar bedrifwit, tå han begaf sig på olofl. kärlek, blef han af en qwinna slagen, och hela hans krigsmagt förjagat. Sådana exempel finnas wäl många, både uti andel. och werldsliga historier, hwilka androm till rättelse och warnagel skedde och upskrefne äro.

[Exaggeratio.] Synnerligen är thet en stor synd hos Eders Kongl. Majt., hwilken [Gud] så högt ährat och upsatt hafwer, att E:s Kl. Mjt. theste större tacksamhet, hörsamhet och tjenst Gud skyldig är, Gud then aldrahögste hafwer upsatt E:s Kl. Majts förfäder till Konungar och Regenter i vårt K. Fädernesland, hwilket är ingen ringa ähra och höghet; han hafwer bewarat och hulpit them genom många farligheter, att ock deras efterkommande /: thes Gud ske lof :/ ännu sittia på deras säte; och ther någon som närmare hafwer warit till Regenter, äro affallne ifrån honom, af hans rena ord, hafwer han efter sin Gudommelige wilja them afsatt, och uphögt E:s Kl. Mt. i deras stad. Han hafwer dessliques i dessa E:s Kl. Mts unga åhr bewarat E:s Kl. Mjt. i många farligheter, hafwer gifwit sin nåd, at E:s Kl. Mjt. hafwer allaredo mycket godt uträttadt, i sitt Kgl. Embete, och dermed bekommit både hos sina undersåtare och andra ett högtberöml:t namn. I synnerhet att Gud hafwer genom Eders Kgl. Mjts höga flijt, hulpit oss till en önskelig frid med någre wåre mächtige fiender. Sådana äro alt Gudz stora wälgjerningar, för hwilka E:s Kl. Mt. borde

theste mehr fruchta och älska honom, och beflijta om att wandra i hans bod.

Nu hafwer Eders Majt. sådant förgätit, i det Eders Mt. hafwer öfwertrådt Gudz bod, och thermed icke allenast upwäckt honom till wrede, utan ock icke ringa fläck lagt uppå det beröml. namn, som han Eders Mt. i så mång annor stycke gifwit hafwer. Sådant alt bör E:s Mt. fljigt betänkia, och låta gå sig alfwarl. till hjertat, i tijd bättra sig, och förlijka sig med Gud; om E:s Kgl. Mt. eljest will bekomma Gudz nåd och wänskap igen. Och der E:s Kl. Mt. täncker sådant med alfwar giöra, är af nöden icke allenast bedja Gud om nåd och hjelp thertill, utan ock at Eders Kl. Majt. täncker efter de medel, som härtill tjena kunde; såsom är om ett Christel. och lofligt ägtenskap; förty derföre hafwer Gud ock insatt ächtenskapet, att man dermed skall kunna undfly annor oloflig beblandelse, såsom then helige Ande lærer 1. Cor. 7. Sedan ock at Eders Kl. Mt. imedlertijd och altijd flyr tillfälle till sådana synder, thet är, afskaffar sådana lättfärdiga Personer, som råda och hjelpa till, at sådana synder må bedrifwas, och i den staden älskar hos sig Gudfruchtiga och alfvarsamma män, som thet snarare förhindra än befordra; förty de som hjelpa och tiena E:s Kl. Mt. till sådant, the äro icke E:s Mts trogna tjenare, utan the som wäl kunna see Eders Mts skada och förderf, allenast de nu hafwa en feet suppa theraf. Ther Eders Kl. Mt. sådant med alfwar tänker, warder H. Gud sin nåd dertill wist förlänande, hwilket jag ock innerl. hos Gud wil önska och begära.

Thetta är thet jag för Gudz befallning och för den trohet, som jag E:s Mt. i mitt Embete skyldig är, icke hafwer kunnat låta osagdt; jag förmodar att Eders Kl. Mt. såsom en Gudfruchtig och Christen konung, thet gunstigt uptager, och låter thet såsom en trogen och alfwar förmaning af Gudz ord, gå sig till hiertat, ther om jag ock Eders Kl. Mt. ödmukel. beder.

2. Rudbeckii brev till prostarna 1636.

Om många "uppsattas" bristande intresse för vad Guds ord uppenbarligen kräver i avseende å gudsfruktan, renlewnad och barnuppsöstran, klagar Rudbeckius i flera predikningar under och efter hovpredikants-

tiden. Även skalden, f. d. lektorn vid hans gymnasium Stiernhielm synes i teckningen av lasten (jämförd med dygden) i viss mån haft krigsadeln i tankarna. En annan lektor, rektorn i Västerås, Jo. Terserus framhöll i liktalet över en Rudbeckii lilla dotter, att adelsbarn ej på märkligare sätt än andra kommit till världen och att de under barnaåren vore oskuldsfulla och enkla såsom andra barn. Och senare skulle denne Terserus ju komma att i riksdagen leda oppositionen mot adelsprivilegierna. Dock suttu adels- och hovmän ofta såsom patroni och utslagsgivande vid utnämningen av just de kyrkopräster, vilkas kall var att å Guds vägnar böja hög och låg, förmän och tjänare under Guds (och kyrkans) lydnad. Ej underligt, om Rudbeckius ansåg patronatsrätten gudlös och obiblsk och om de "förnäma" ansågo honom voro obstinat och uppviglande. Rudbeckius utgav i privilegieboken en samling urkunder, som han samlat under årtionden med hjälp av t. ex. Paulinus och Stiernhök och i enlighet med vad man gjort långt tidigare i Tyskland. (Den samling på latin och svenska, som finnes avskriven i N 1882 UUB, är måhända just den, som de sammanfört och ur vilken Rudbeckius sedan tryckte ett urval).

Vid sidan av detta "det farligaste scriptum under 100 år" utsände Rudbeckius även en "farlig" *skrivelse, som åtföljde bönedagsplakatet till prostarna år 1636*. Den blev för honom själv ödesdiger, sedan Axel Oxenstierna kommit hem från Tyskland s. å. såsom segerherre. Då ville han ej längre tåla det motstånd mot statens ingripande i kyrkliga och pedagogiska frågor, vilket levererats av svenska kyrkan under ett århundrade, medan man i Tyskland såg "kyrkoregementet" vara ganska lydigt och inordnat i staten. Troligen har Oxenstierna och andra rådsherrar sett i Rudbeckii andragande ett angrepp emot deras under trettioåriga kriget ökade förmögenhet och bedrivna slottsbyggen (Axel Oxenstiernas Tidö t. ex.). Emellertid är att märka att Rudbeckius redan före kriget och före svenskarnas deltagande däri yttrat ungefär detsamma — ehuru då blott i sammandrag och utan så starkt temperament. Klagan är, såsom vanligt, emanerande ur gamla testamentet. Sålunda säger han i sin Boot Predikan på X sönd. eft. Tref. 1614, 1615 och 1623 (tryckt sistnämnda år): "Thet våra froma förfädher, haffua lagdt til kyrkior och Gudz tiensten, haffua nw en part riffuit igen, förebärandes thet sant war, at thet war öffuerflödighet, och aff the Papister misbrukat: Men the bruka thet icke heller bättre: vthan en godh deel til pracht, höghferd, öffuerflödighet oc onyttigha saker." Och i sin Boot och Bättrings Predikan över Dan. 9 kap. (1615, 1629; tryckt 1635) yttrar han: "The Rijke och mechtighe plågha och vnderkuffua the ringa och Fattigha medh allehanda tunga och pålaghor. Så at thet går så til som Micheas Propheten säger [cap. 3] thet gick i hans tidh: at the skinna then fattigha hudhena aff, och Köttet ifrån theras Been, och äta hans Folks Kött.... Thet går [= beror] myckit vppå krigh, ja meer til Ewentyrs än the kunna besinna som här om klagha. Men thet går icke mindre vppå the mechtighas och rijkas höghferd, stååt, öffuerflödighet och Slösande. Ty

thet går nw så til som Amos Propheten klaghar at thet gick til i hans tidh [cap. 6] Ingen wil minska någhot aff sitt stååt, och prål, så lenge Krighet står, at then fattighe må någhot bliffua lisat och behållin." Klagoropen i Amos 4, Mika 3 och Job 24 kap. citerar han synnerligen ingående även i Marknadspredikan 1624: "Hören thetta j feeta koor!" Såsom ett exempel på huru allmän och bitter den prästerliga klagan var, må anföras några rader även ur den andlige vältalaren Jac. Petri Rondeletii Kors och Tröstpredikan (Ups. 1638, sid. 33): Genom höghmod och ondska "vpfyllas Herrahoffuen, Junckers gårdarna, Mesterhwsen medh all Gudz, Gudztienstennes och tienarens spotska förachtelse, ja ock groffue försmädelse, höghmodh och ähregirugheet medh the ringes wanwyrdningh, öffuermåttan pracht och prål, vpstutzigheet, wredhe och bitterhet, nijt, gammol affwundh, långlighe trättor, förtaal och baakdantan, försååt och snaror, girugheet, öffuerwäldh och alla odygder, för hwilka the mechtige skole mechteligen straffadhe warda, tå them ringom wederfars barmherdigheet, när HERren ena reeso ganska gruffueliga oc snarlige öffuer them kommande warden, oc låter en ganska hårdh doom gå öffuer öffuer Herrarna. [Vish. 6]. — Hörer thetta ordet i gemeen i feete koor" [Amos 4].

Rörande de i Rudbeckii nedan avtryckta skrivelse förekommande uttalandena om straffen över länder och individer för syndens skull må hänvisas till mitt snart utkommande arbete om viljefostran och kyrkotukt. "Ohyror" åsyftar närmast den massa av lemlar, som nyss översvämmat stora delar av vårt land. Om dem göres t. ex. i Rudbeckii domkapitels protokollsbok följande uttalande (1635 ^{9/10}): Dominus Petrus [Laurentii Sudermannus] in Elffdalen lefwererat tre daler kopparpenningar til the fattighe som skole bedia Gudh att han the skadelighe ohyrornar nådelighen borttaga ville."

Avtrycket av brevet till prostarna 1636 är hämtat ur K2 UUB (omslagstitel "Johannes Rudbeckius"). Med samma handstil finns även ett annat exemplar nu bevarat i samma bunt (efter den förra, inhäftat i den samling, på vars första sida står sid. "15"). Å sistnämnda exemplar har med annan hand skrivits den här senare avtryckta ingressen samt följande tillägg efter skrivelsen: Mandato R[everen]dissi[mi] E[pisco]pi subscripsit Not. Capit Adolphus Elaj Terserus Gymn. Eth. & polit Lector. Brevet lyder som följer:

Salutem in Christo plurimam
vna cum officijs ac studijs quæ
à me proficisci possunt ac debent
semper Et vbique paratis.

R[everen]de Domine præposite amice et Frater in christo plurimum honorande ve[st]ra R[everen]tia seenn och merckerr wäll min påminnelssse förutann, så wäll som alla gudhfruchtige, och alle thee som icke fördiuft i säckerhetenn ähre insänckte

och Jnsomnade, Huruledes dett gudh better thenn onda Werdenn huarckenn af gudz ords trogna förmaningar eller af gudz grymma straf och plågor sikh bättra eller Retta Låtter: vthann Heller mer och merr åhr ifra åhr sikh förwerrar och i onschone förhårdar. Aldra snarasth sagdt, i gemenn slåå sikh på girugheett, till att sammannsanka denne Werdenes gotz och egodellar: Och thet icke vnder des retta nampnn: vtann vnder enn dygdz och snelhetz betekelsse: ther på dee sine tanckar och förslaghe wende bittida och seendt vpletandes der till många konsterr vtaf Blinde Hedningars och ogudacktige Munkristnas bööcker och af andra ogudachtigas och afguddyrckers Exempell, Huilkom dee see, hafua enn tidh Lyckas, och well afgått Habac. 1. v. 16. Thee Rijke och mechtige som andra scholle Regera och förestå: giffwa dett Nampnet at dee söckia deet gemenne bästa, Dee willia sålledes Landzens drätzel och intrader förbättra. Dee ringare och gemena, att dee måtte sikh och sina på all tillkommande faall well föressee och forsorija så att dett må sannas som Lenge hafuer waritt propheteratt Att Lijcka som denn förra werdenn förgicks förr Hennes oschickheet schull och Lössacktigheet med wattu floder så schall och nu thenna för sinn girugheett och Höghmodh genom eldh taga enn ända. Proph. Geremias i sitt 6 och 8 Cap: hafuer klagatt wtj hans Tidh att huar girigades i sitt ståndh både små och stora huadh schulle wij thå giöra på denna tidenn på huilkenn denna Lastenn åhr på dett högsta kommin så att om Werdenn Lengre schulle ståå kunde honn intet Långre bära sikh sielf vtann som itt annat åbåke falla om kull och förkråssas, När mann tå någett hafuer med rett eller orett i hoop fåått och försambblatt föllier denn andra Lastenn der vppå som åhr höghfärd och öfuerflödighheet i dett at mann dett icke anwender, såssom föregifz till gudz åhra, till det gemena bästa till våres och vår Nöd- torfftige nästas hielp och befordingh, icke myket på kyrkior och gudz hus icke på schollar och Hospitaler icke på denn fattiga och Hussarma såssom i våra förfäders tidh schedt åhr, ty dett åhr nu allt papisterij wttann på öfwerflödigdt stått och pråll J kläder och matt och dryck ¹ i privat Byggningar till

¹ Står: och matt och matt dryck. Bokstavstyperna äro ofta otydliga.

sitt eget namps åhra och odödellige åminnelsse, som fordom af dett stora Babylons Tornbyggiare allt vnder dett nampnett mann måste hafua sikh Myndigheett i achtt, mann måste hålla sikh effter sit ståndh mann måste vara androm Lijck intet anseendes huad gudh hafuer befaltt eller eij. Aff dessa rötter växer ett sådant träå, som dem icke olickt åhr, som åhr gudz ords föracht gudz nampns mijssbruck och ¹ alla trogna förmaningars föracht, Sabbats och kyrcke gångs föracht, vnder dett nampnett dett åhr Lijcka huarest mann lässer och beder hemma eller i kyrkiann, denn ena dagenn är så godh som dem andra, mann schall icke gifua Prästernna så myckitt effter, att man vnderkastar sikh deras Reglor, dett åhr enn ringa tingh att mann swär och bannas en gångh, om en är ifrånn kyrkian, om man resser ell[er] giör någott annat på enn högtides dagh: huem schulle der effter så mykitt fråga eller straffa Låtta. Det doch gudh sielf i dett gambla Test[amentet] hafuer befallatt och låttit straffa dessa synder till Lifuett som Levitici 24 et Numerorum 15: Aff denna bollenn och bangenn wttwåxa desse grenar föräldrar och Öfwerheetz för acht, tem mann nu icke vidare weijer och Lijder ånn så wida mann fructar för straffet för samwettet ganscha fåå, Hoor, mord, Töufwerij, Löngh och förtall etc. huilka wäll eij hållas för grofua synder som bijlligdt borde straffas, Mån huar åhr nu för grof syndh som icke med penningar kan förssonas? så wäll hoos enn som annann. Tärföre åhr och så alla synder taga öfwerhandenn som en starck wårflodh denn ingenn kan hindra ell[er] till backa Hålla.

Mädann nu så i Werdenne lefues och ingenn alfwar bättringh företages, så håller gudh icke heller vp med sin grymma wrede och straf, vtan hemsöker och straffar oss iämpet och framgintt. Nu med hunger och dyrtidh Ohyror och gräsmack som iordennes gröda förtfärer Nu med pestilentia, ell[er] andra nya och Owanlige Siukdomar, Nu med Suåra krich och B[l]odz vttgiuttelsse, Nu med andra dessa plågor tillicka ther igenom folkett blifuer wttött Land och Städer förstörde kyrkior och schollar Ödelagde sielfwaldt och schamligitt Lefwerne för-

¹ Står: och Och.

öckatt, Och dem som qwar Lefua med oändeliga beschattningar och plågor så beswärade och sådantt ook och trældom vnder kastade, att dee nappast dem Quitte blifua så länge werdenn Ståår, Nu medann her emott Lickuell inga andra medell och vttwägar finnas änn enn sann boot och bättringh, med enn ödmiuk bönn om syndernnas förlåttellsse och gudz gudomeligha hielp vtti denna allmenna Nödenn älendigheett så hafuer wår Christeliga öfwerheett wäll och wissligenn betäncktt att honn åtter hafwer Låttit vttgå sina alfwarlige mandatt om någre allmänne fasta och bönedagar att och hålla i detta närwarande åhr Nembligen Den 27 Maj d. 8 Julj och d. 5 Augustj som af medföllijande patenter åhr till att see, att Oanssett icke mykin förhopningh åhr att denn stora hopenn, schall än mera bättra sigh änn her till, Lijkwell medann iu altidh någre finnes, som gifua den Helige Anda och troгна förmaningar rum huilke med deras böner och offta så mykitt förmå att dee anttingenn vppehålla strafet till en tidh ell[er] dett någett Lindra och förminscha, Tå dee herigenom måge blifua påmintta och tillholdne att dee medh itt bott färdigdt hiertta och ödmiuka bön gripa gudh i armar eller rijssett för deras omwårdnader, grannar och Någrannar och hella fädernes Landett intercederat att wij icke aldeles som wij förttiene vttrottas och fördärfwade blifuom.

Begärer fördenschull att ve[st]ra R[everen]tia Desse mandatt wille i tidh publicera och sinom medbrödrom i Contractet meddella att dee them sinom åhörarom förelässa och kungiöra måtte, på dett dee och wij samptligenn till benempde Bönedagar tillbörligh schulle ooss bereda och schicka och ther med them werdeligenn och medh någonn nytta hålla och begåå mågom. dett iagh inttet Tuiflar att ve[st]ra R[everen]tia iw med flitt effter kommandes warder. Och på dett att wij på alla orter i Stifftet må Någorlunda på ett sätt them fijra och hålla, hafuer oss tyckts¹ gott wara att på den första schee alfwara förmaningar till both och bättringh

1. af desse Texter Leviticj 26: Esa. 1. Amos 4 vel 6 På denn andra scher vnderwissningh om enn rätt bönn till huem

¹ Står: oss tyckts oss.

och huru honn schall stellas med hennes nytto och kraffter af effterföllijande Texter

2. af Abrahams bönn för dee Sodomiter Gen: 18: Mosis för Folkett Exodi: 32 Davidis psal: 79 vel 80 Tå mann och i Synnerheett emedann gudh i detta åhrett hafwer oss ifrånn kallatt förnemblige sin församling[s] Förmann serdelles wår kiere Erchiepis[opus] att gudh wille åtter sin församblingh med dogliga förmänn i Staden igenn försee och försörjia

3. På denn — 3 scher Vnderwissningh om rett Tacksäjelsse till gudh och tackas gudh Innerligenn att hann än herr till icke som wij förtientt hafua och ämbne hafuer waritt oss aldelles och i grundh hafuer fördärfua låttit, vtann än mildeligenn och faderligenn för våra fiender beskyddatt och widh macht hållet med ödmiuk bönn att hann ännu her effter dett samma giöra wille. Aff Cantico Mosis Exodj 15. å Cantico Deborah iudicum — 5 å Cantico Mulierum Israëlitarum 1 Sam: — 18. På alla desse Dagar wille ve[st]ra R[everen]tia cum Fratribus icke förgiätta dee Fattige och allmosse giff, huilka nu många åhre och stor nödh och armod Lider. Ty Oanssett att Allmossegiff icke försoner syndenn så åhr honn Lickuell enn rett bättrings tåkenn och frucht och hafuer stor Lyffte medh sigh om rijk wedergällningh. Mera inttet vtann ve[st]ram R[everen]tiam med bröderna edra omwordnader och Ombettrodda församblingar gudi befallandes

Arosiæ — 16 Martj 1636.

Johannes Rudbeckius
Episc: Aros:

3. Befrämjandet av stiftsangelägenheter.

T. ex. å 1590-talet hade landets prästerskap enträget framhållit att präster nödgades "årligen träda hovtrapporna och sitta för dörrarna, tjäna, bedja, knekta, muta," sig till förtret, kallet till vanvårdnad, överheten till hinder, församling och skolungdom till skada. Man sade sig arbeta under suckar och falligdom, "det i andra land ohört och obrukeligt är". Rudbeckius fick söka uträtta oräkneliga uppdrag och utverka ökade förmåner i Stockholm. Att få alla stiftsangelägenheter och uppdrag uträttade under riksdagstiden "kostade honom träget anhängande och mycket lopp till åtskilliga promotores" säger han. Det är i ljuset av sådana förhållanden,

som vi hava att se Rudbeckii åtgärd att någon gång "muta" — ehuru han aldrig själv kan visas hava tagit mutor. Jfr hans predikan i Beatum regis sceptrum s. 73. Sålunda har han i sin dagbok antecknat, att han förärat riksskattmästaren Gabriel Bengtsson Oxenstierna två tunnor sikt-mjöl. Däremot äro en samtidig gåva av en tunna sådant till sekreteraren och de i följande aktstycke omnämnda två rockknapparna tydligtvis att anse såsom erkänsla för besväret, då kontant ersättning i dessa fall ej gärna kunde komma ifråga. Sekreterarens skrivare däremot erhöill vanlig betalning: en riksdaler (Link. stifts handl. II s. 349).

Avskriften har på anmodan ombesörjts å riksarkivet, där urkunden finnes bland underdåniga skrivelser från Västerås stift 1600—1695. I marginalen mitt för andra raden å andra stycket står "till Regeringen".

Dhese ärender äre angifna hooss hans Eccellentz Rikz Cantzleren aff Episcopo Arosiense.

Först Om kiörkioherde till Kopparberget om icke woro beslutit ännu måtte beslutas, effter åhret lidher och församblingen icke kan wara uthan kiörkioherde.

2) Om Församlingens och kiörkioherdens begäran i Fällingzbroo att ther på något gått swar kunde falla.

3) Om någon taakkoppar wore bekommandes af Cronan till Doomkiörkan antingen på thed som restar i Copparkompagniet eller eliest.

Dhese ärender begäres wenlighen at D. Referendarius wille på tienligh tijdh påminna och swaar förskaffa, omaket skall wäll bliffua förskylt, medh 1 par Räckeknappar.

Joh. Rudbeck
Epis. Aros.

[4] På denna huvudavdelning kunde även omnämnts *Rudbeckii avskedsord och gåvor till drottning Kristina*. De omtalas dock i stället senare, när de ingå i Ol. Rudbecks skrivelse rörande sin faders rättighet o. a. egenskaper.

Då biskopen tryckte sin "Jordeferdz eller Vthförelse Predikan, öffuer... Gustaff Adolph" (15/6 1634) yttrade han till Kristina i förordet: Historiska böcker "beweka een menniskia at hon låter fara myckin fåfengia här i verden, och begiffuer sigh meera på Dygd och Gudhelighet... Doch är inthet som meera kan beweka en, än tå han läs sina berömligha Föräldrars och Förfäders Dygd och skickelighet, til hwilka man ock mere aff naturen är beqwäm at effterfölla än andra fremmande. Woro förthenskull icke onyttigt at E. M. i sin yngdoms blomstrande åår, brede wid then H. Skriffitz Historier ock sin Glorwyrdigste S. Herfadher

och Faders Fädhers Historia som tidhast läste och sigh kunnigha gjorde, at E. M. mz tidhen thet hoos them haffuer warit berömlighit kunde effterfölla."

I Stjärnornas kungabarn III (Sthlm 1899 s. 63 o. f.) skildrar Topelius med skaldens frihet drottningens besök hos Rudbeckius på sjukbädden (1645). Han kände tydligtvis ej denna Olof Rudbecks skrivelse och nämner därför intet om bågaren, liksom han ej heller talar om de två guldarmband som biskopen tidigare uppges hava förlänat henne. Dessa voro försedda med inskriptionen: "Kom ihåg din Frälsare!" resp. "Tänk på döden, så gör du aldrig illa". *Westén Hofclericiet* I s. 446.

II. Rättrådighet, spartansk enkelhet, offervillighet.

Enligt Biogr. Lexikon XI (Ups. 1845) anklagades f. d. superintendenten, Falukyrkoherden Jonas Palma som varit hovpredikant och Rudbeckii medarbetare, "för att hafva flyttat ett rāmärke i Tuna. Han inkallades till Vesterås Domcapitel af sin förra vän Biskop J. Rudbeckius; men hörsammade ej kallelsen. Han afsattes då, för sin olydnad, på prestmötet i Hedemora 1624, både från prestembetet och pastorat¹. Prosten Malmenius i St. Tuna skref för P. till Biskop R. som svarade: I bidjen för Mäster Jon i Falun. Hvi gören I det? Veten I icke hurudana vänner vi varit? Skulle jag icke hjälpa honom om han stode till hjälpandes? Men Eed, ämbete, lag och samvete förbjuder mig att se igenom fingrarne. Helsen Mäster Jon och säger honom, att jag icke kan sättia en fläck på mitt ämbete för vår gamla vänskaps skull. Bidien honom tåleliga

¹ Consist. Arosiensis sententia är af följande lydelse: "Vördel. och Vällärde M. Jon Palma hafver här till dags för verldzig rätt icke gjort sigh fri, för alla de beskylningar, som honom voro påförda i Tuna såsom är: 1:o Om den beskylning hans svägerska hafver honom påfört. 2:o för rāmärke flyttande etc. The beslutin at thet skall blifva vid then Sentenz som i Tuna blef fäld til des han i nästkommande Rijksdag, antingen för Hans Kongl. Maj:t eller för Presterskapet, som ther kan blifva församlat sig omständeligen befriar. 2:o så myckit mer, att han sedan emot then första Sentens och dom uti Tuna utom förlof hafver brukat Prästeämbetet och thermed icke liten förargelse hos många åstadkommit och sist, att han icke eller är nu citerad kommen till städes... Skähl til denna Domen.. The präster som äro genstörtige med theas Biskopar och förmän skola sätjas ifrån prästaämbetet och icke förr restitueras ähn the sigh fullkomligen förbättrat hafva, hvilket både förr och sedan i många prästemöten ähr samtyckt och beslutit". — Jfr *Westén Hof-Clericiet* I s. 349—351; *Hammarström* Anmärkningar; Linköpings bibl. handlingar II s. 292, 324.

lida sitt peen, men att det ej må lända honom till evärdelig skada, utan han på något sätt upprättas igen i sinom tid, therom skall jag mig om-beflita".

Ur Dan. Herweghrs levnadsteckning över Rudbeckius i Linköpings biblioteks handlingar II s. 324 må följande utdrag göras. "At vrida honom med mutor var omöjligt, icke eller till någon del rådeligt att försöka, ty sådant bekom ganska illa. Ericus Petri, Pastor i Ramnäs försökte en gång muta ifrån sig partes på Prestmötet, och sände Biskopen en god göddan stuf, som orden i hans bref lydde; men stuten gick hem och Herr Erich blef för sin tilltagsenhet, jämte några andre fel, suspenderad". Detta brev synes nu vara förlorat, och om stuten tala inga tills nu bevarade urkunder. —

I slutet av sin utomordentligt långa "Rekning hwadh presterna i Westerås Stifft haffa giffuit til Skeps utredningen" (K2a Uppsala univ.-bibl.) yttrar Rudbeckius den 17/2 1632: "At presterna thenna Summa haffua welat uthloffua, och jnnan thet är så emellan them deelt, och så wiidt uthgiordt, är icke skeedt uthan Episcopi stora beswär och förtaal, och ther hoos stora bekostnat, j thet han ther til och andra werdzligha Sakers bestellande, moste hålla en serdeles handskriffuare, som så offta och så många förmaningzbreeff härom måste uthskriffa, offta bliffua härom öffuerlupin och theras beswär höra, medh oeconomis om leffueringer conferera etc. Och såledhes ifrån sitt retta Embete icke litet förhindrat bliffua. Såsom ock nw här j Stocholm thena räkning medh theras quittenser öffuersee och collationera. begärar Förthenskul så mycket möjlighit här effter medh thenna köpmanshandel bliffua förskoont, wil gerna sin deel ther uthi til thet bästa giffua".

Granskningen av hans många offentliga penningangelägenheter (t. ex. influtna bötesbelopp ifrån "syndare") skulle pågå och väcka bekymmer även efter hans död. Ännu ett halvsekel efter denna efterfrågas sålunda hans rättrådighet av en kontrollerande statsämbetsman. Svaret ges av Rudbeckii störste son i ett långt brev, vars signum jag erhållit kännedom om genom lektor Matts Floderus, Västerås (som ock citerat ett litet stycke därur i sin uppsats "När Västerås störste son var liten"; Västn. Läns Tidn. julnummer 1915; särtryck s. å.). Avskriften finnes bland Troilis avskrifter i gymnasiestadens läroverksbibliotek. Det långa brevet avhandlar dels *biskopens* till synes hårda *behandlingsätt mot barnen*, då de glädde sig över sina nya studentdräkter, dels *drottning Kristinas besök vid hans dödsbädd* (jfr här I: 4), dels Rudbeckii *personliga omkostnader* för skolbyggen o. a. stiftsangelägenheter, dels hans *gåva till Örebro skola* samt *barnens ringa arv*.

Förakt för flärd ådagalägger Rudbeckius bl. a. i sin Marknadspredikan 1624 sid. B2, där han som högfärd, synd och ogudaktighet räknar det att föra till torgs kort, lärningar, skalpipor, dockor, trähästar, älskogsvisor, narromålningar och mer sådant.

"Den konstige kaplan", som omtalas i skrivelsen, var Matthias Andreæ

Biörkstadius, om vilken jfr mina Kyrkliga och kulturella interiörer 1628 16/1; särtryck s. 49.

Om Rudbeckii enkla levnadsvanor finnes ett vittnesbörd i Ogiers dagbok som torde innebära en riktig karakteristik (1635 2/3; Hallberg Från Sveriges storhetstid sid. 80). I Västerås "residerar biskopen i stiftet, och vi avlade besök hos honom, men han var ej hemma eller nekade sig hemma, ty man blyges ofta här att visa sig i ett fattigt hem med hustru, barn, tjänare och sköterskor för katoliker, som man vet leva vida bättre".

Kort swar på Cammarerarens M. Rezins observationer på domkyrkioräkningarne i Wästeråhs under min Sal. faders D. Joh: Rudb: tjd, genom min K. Broder D. P. Rudbeckius till mig öfwer-sände i Juhletjden Anno 1696.

Jag ser af min K: broders bref och swar på samma observationer, att såsom K. Broder intet haf:r några Documenter wid handen, som äro dher up wid Domkyrkian, icke håller är säker om alla kunna der vara tillstädes, emedan en 50 år förlupne äro, ok sedan en stor brand war i kyrkian sedan vår Fader Salig dog, icke heller medan han lefde, war K. Broder ännu kommen til någon dienst der wid Gymnasium, och settat i Consistorio att han kunde wetat hwad som giordt är el:r intet, el:r hwad lag och ordningar för dhem af Cronan och Kongl. Cammaren satte woro, att göra sina Räkningar, altså seer Jag H. K: Broder haf:a swårt att swara på hans observationer, och omöjel:n några Documenter wid handen gif:a. Haf:r nu H. K. broder swårt att swara, som lichwäl något wet af Praxi, wid domkyrkorne, der kan skie Biskoparne warit betrodde, såsom enstädes står i Biblen, *at dhe togo ut penningar til Templetz byggnat på sin tro ock redelighet, och gjorde ingen räkning dher-före*, så är mig mycket ogörligare att dher utinnan, någon kundskap gifwa emedan Jag war en poike om 14 år, när Sal. fader dog. Utan hwad Jag mins, hwad som skiedde medan han lefde, och kan tryggel:n swärja, där mig påläggess, det som kan betyga *at vår Sal. fader inga rikedomar ihoplade till öfwerflödigt lefwerne, eller sine barns högfärd, eller rikt arf åt dhem, dherom will Jag 3 el:r 4 händelser berätta.*

1. När mina äldre Sal. bröder D. Nicolaus D. Johannes ock K. Broder skulle resa til Upsala att låta sig deponera, öfwer-talade vår Moder Salig vår S. fader att jag ock min yngste broder Paulus skulle och få resa med, fast wj wore små: ty fingo wj nye swarta klädes kläder ok knappar fram i trojan dher wj förr hade häkter, och upslag på armarna af Swart blommerat trijp, der wj förr hade twart af hugna armar: när wj hade dragit på oss kläderna, så tyckte wj oss så granna wara som Påfwen i Rom i sin Kyrckieskrud, wj ut på gården att rjda kring på våra träkäppar, settiandes handen i sidan, seendes med ögonen på ymse sjdor på armarna ock knapparna, ock stampade med benen, som dhe största spanska häst-trafwarna. Vår Salig Fader stod i sin bookkammars innan för fönstren ock besåg dhenna Cavalcaden, ropade oss in ock sade, hwad skola i giöra barn, när i större blifwen, tog så en knif ock ristade alla knapparna af trojan, ock skar af handklaffarne, och sade at wj skulle sitta hemma på rumpan och lära oss gå Sockn med dhe Fattige dieknarna, hwilket och min broder Paulus 4 el:r 5 resor giorde, men Jag allenast en gång, ehuru wj intet fingo af dhet bönderne oss gofwo, utan dhe fattige dieknarna som oss folgde. Ty woro wj ock mycket föracktade ibland folket, efter wj woro så slätt håldne. Ock Jag blef alltid af dhe andra rjka dieknagossarna kallader Olle Storkopp, effter jag hade stort hufwud och war alltid kullat, Men jag tröstade mig alltid med dhe orden Abraham gaf Lazaro ock rike mannen, min Son du hade Purpur ock goda dagar medan du lefde och Lazarus sleet ont med sina Paltor; nu mår Lazarus wäl ock du plågas.

2. När Hennes Maj:tt Drottning Christina allernådigast besökte en gång vår S. fader i sin Siukdom, så woro wij ståendes bakom en säng ock hörde hwad H. M:tt talade, ibland annat frågades min Sal. fader som 7 åhr plågades af Steen, så att han intet kom utom stugun på 3 el:r 4 åhr, om han wille henne något tilljta, skulle hon wara honom nådig, antingen i godz el:r adeliga privilegier. Min sal. fader tackade H. K. Maj:tt för des nådiga tilbod, ock sade sig nu intet annat tarfwa än en Salig död, bidiandes att H. K. Maj:tt wille då sine [= Rudbeckii] barn ihogkomma, det hennes Maj:tt lofwade. sedan lät min

S. fader inbära ett stort Credens som war wid en 2 al:r högt, som K. Gustavus 1:mus hade ägt, ock stodo dher i några stenar ljka Agater, stora som egg, utj hwilcka woro ingräfne hans ock hans söners nampn ock Wapn, dhet K. Gust: Adolph gifwit min S. Fader, som nu Skiänckte detta åt Drottning Christina, tilljka med dhen store Ortelij Atlante som då nylig utgången war ock kostade som sades 70 R:dr så ock 2 globos sydde af silcke på en stor tafla dhem jag mins Riggert Remmer böd 100 Ducater före. Hennes K: Maj:tt tackade nådigast, och fördes så utj andre Salen at Tracteras, men min Sal. fader kunde intet komma ur rummet utan blef i Sin stugu qwara. När H. K. Maj:tt kom djt ut, talte hon åt dhe Rjkzens råd som henne folgde. Denne Biskopen är af hel annan art än dhe andra, dhem måste Jagh gifwa godz och adelige privilegier ock dennegif:r mig Credentzer och böcker. H. K. Maj:tt kom lichwäl sedan min S: Faders begiäran ihog, effter hans död och gaf mig 800 Rdr till min resa åt Hollandt, såsom ock G. Axell Oxenstierna 200 Rdr men om mina bröder fått något wet jag intet, ock hade jag icke detta bekommit och min Sal. Swärmoder mig här i Upsala uphållit, så hade jag måst nederleggia studierna.

3. Så hörde Jag altid lectores och Präster och andra som kommo till mina Præceptorer och talade med dhem, sejan-des sig undra att vår S. Fader så mycket skulle wilia med sin egen omkostnad, byggia på Biskopzgården, lectorum gårdar, tuckthuset, Gymnasii trögård, Barnscholan och det ena Collegium som kallades pietatis, emedan han så många barn hade: en gång frågade Jag ock af 2 lectoribus som hade sina gårdar Norr om Kyrckian hwj min broder Paulus ock Jag med våras Præceptor fingo lof att taga halfparten aff ett stort Pärönträ fruchten om hösten som stodh i hwarderas trögård Norr om Kyrckian, då swarade en benembd om jag rätt mins M. Granagius, att dhe gofwo dhet giärna til Biskopen emedan han så mycket haf:r af sitt egit kostat på gården ock trögården: eliest hörde Jag och seijas honom den öfre delen af Collegio Pietatis bygt af sten som förr war af trä, ock Skiänckt til Gymnasium; men Collegium Eloqvientiæ af domkyrckio medelen. — Det första Bibliotheket hörde Jag ock sejas Far Sal. skiänkt till Kyrckian att upwäckia andra med sitt exempel: sedan at han

kiöpte sig sielf graf nederst i Kyrckian för 100 dr Silf:mt dher eliest Biskoperna pläga haf:a sina frj Grafställen, sedan det S. Fader feck på visitationerne, delte han i 3 delar gaf domkyrckan en del, Hospitalet en del, ock en del behölt han, ock såsom det war mäst husgerådz saker dhet han feck, lät han det wärdera i penningar och löste dhem til sig. Summan några 1000 dr hörde Jag något hwar af dem säja, som hade kundskap om kyrckiones medel, när de kommo att talas wed en gång hoos dhen konstige Capplan, som höll på och skulle flyga. Jag tycker at han het Hr Mathias och bodde söder om kyrckian utj Prubbegränden, eliest och när dhe kommo till Ramsbergium och Rabenium som woro våra præceptorer, och hade tient i Gymnasio el:r Scholen, hörde Jag dhet samma.

4. Så är allom kunnigt at vår Fader Salig icke hade kiöpt sig en bondegård ell:r torp på Landet, utan dhen gården han hade wed Örebro ärfvt af sine Föräldrar skulle han hafwa skiänckt till Örebros Schola ock dhet kan Jag äfwen som alt annat Edeligen betyga at Jag intet feck ärfwa mera än 100 Rdr effter vår Fader Sahl. som lichwäl warit Biskop i 26 år som seijes; och dhet intet in Specie utan K. Carl IX dubla Caroliner: alla böckerna som jag feck woro ock Theologiska, hwilka mestendels min broder Joh: Sal. bekom, och behöl Jag allenast Tragi Stirpium Historia in 4:to Jlluminerat; dhet war alt det Jag i ägodelar ärfde effter min S. Fader, det alla Menniskior undrade öf:r som detta hördt; men jag är glad att Jag haf:r ärfvt effter honom samma galenskap /: effter Menniskeligit sätt tala :/ som han hade, at alt hwad han kunde få och winna det lade han till gudz namns ähra, Publicè heder ock dienst, och dhem Fattigom till nytta; ty hade och Jag giordt dhet min Discipel D. Hofvenius giorde, som half kortare tjd tient wid Academien än jag, så hade jag kunnat bygt mig 2:ne skiöna gårdar som han bygde, ock kiöpt mig ett skiönt Säterj för 1,000 Rdr el:r 2,000 som han giorde. dher Jag lichwäl under 45 åhrs tjd intet kiöpt mig hwareken gård el:r åker, utom el:r inom Staden; utan hwad min Hustru ärfde i min Swärmoders stora Stenhus och dhe tvenne gårdar i Staden, dhet försålde hon och kiöpte af Assess: Berlingen dhen gården wj sittia utj. Effter min Moder Sal. arfde jag och

min broder Paulus hwar sina 200 Rdr: mera än mina äldre bröder och systrar, som finge allenast 100 Rdr emedan syst-rarna woro försorgde, och mine äldre bröder kostat vår fader Sal. dher emot, utj sina resor utom landz som och en 7 dehl i Sal. Moders gård, som kunde wara wärd pass 200 dr Koppmt om Jag rätt mins.

Hoppas så wissertl. att när H. K. Majtt får höra gamla Biskopars och Prästers berättelser, el:r andra höga Herrars som än kunna hafwa åminnelse af vår Sahl. Faders goda Namn och ryckte, att en så god och aldraälskeligast Konung lærer snarare öka i sitt sinne hans goda Namn ock ryckte, ock tro att han mera af sitt haf:r utlagt till gudz huus bygnat och Publicè Heder, än han en Fyrck der ifrån skulle tagit och om något feel kan wara i räkningarne, som han intet så wettat effter Bookhållare konsten Stijlizera, som en Nädig Konung öfwersee.

Olof Rudbeck.

III. Besträffande verksamhet.

Huru prästmän och menighet tillrättavisades, framgår av följande avtryck ur Västerås domkapitels- och visitationsprotokoll (VDP). Ur dessa protokoll finnas utdrag tryckta i Kulturella interiörer från storhetstidens uppryckningsarbete (för 1619—1628 i Kyrkohist. årsskr. 1915, 1916; för 1629—1646 i särskild volym, 1915).

A. Gång på gång tillkännagiver Rudbeckius att *präster* skulle straffas två å tre gånger så strängt som menige man och att övriga i kyrkans tjänst anställda personer borde straffas hårdare än andra lekmän. På samma sätt skulle vid läroverket lärarna straffas dubbelt så hårt som förtroendemännen o. a. stipendiater bland lärjungarna, och dessa elevfunktionärer skulle straffas dubbelt så strängt som övriga elever. Vi finna, att suspension ofta ådömes prästmännen. Detta var en parallell till den ideliga avstängning från församlingens fulla gemenskap, som domkapitlet, prostarna och kyrkoherdarna läto "vanliga syndare" undergå. Dessa — och de brottsliga prästerna — hade ju för övrigt genom sina förseelser avstängt sig själva från Guds och hans församlings gemenskap — respektive från det av Guds ande instiftade, inspirerade och burna prästämbetet.

Det tidigaste av de nedan angivna fallen rör sig om en son till den "oroliga" kyrkoherde, som med anklagelser förföljt biskop Olaus Stephani Bellinus, vilket föranlett inkallandet av dels växjöbiskopen Petrus Jonae Angermannus, dels dåvarande hovpredikanten Johannes Rudbeckius som extra visitorer och undersökningsledare i målet. Det är vid det senare

tillfället stiftsledningen närmare lär känna den sistnämnde, varefter den enhälligt röstar på honom till biskop. Samma dag, som nedan omskrivna undersökning förekom, stod åter kyrkoherden instämd för domkapitlet och fem bönder från hans församling begärde "för Gudz skull, att . . . blifua Herr Mårten qvit". Denne bättrade sig, återfick tjänsten och levde till 1634.

De två därpå följande urkunderna (2, 3) tala om en annan bristfällig ordaförkunnare. Och det därefter intagna aktstycket berättar om en till synes mera olycklig än brottslig prästman. Det torde vara densamme, som 17 år senare omnämnes i Stockholms konsistorii acta: han vore berövad sitt prästämbe av västerås-biskopen och hade kommit till Danviken bedjande att få predika för de fattiga, fastän han ej fått "sin präst" igen. Andra dag jul 1638 predikade han, men av ålderdomssvaghet lät han därvid sitt vatten i predikstolen. Fick predika en tid (i nödfall).

De tre målen behandlas under de första åren av Rudbeckii biskopstid. Antalet så olämpliga kyrkomän minskas sedan märkbart år från år. Också kan f. d. kapituläris prosten Gütthraeus med all rätt säga om sina ämbetsbröder och stiftet vid biskopens begravning, att "disciplin, aga och ordning uti ministerio här mera florerar än annorstädes . . . Stiftets präster hava väl förstått, att en latebuk, en drinkare, en egennyttig och girig, en lättfärdig och oskickelig haver ej kunnat för Rudbeckius . . . bestå".

B. Om *menighetens* bestraffning för förseelser må hänvisas till ett snart utkommande arbete om Viljefostran och kyrkodisciplin i Rudbeckii stift. De två första av nedanstående acta tala om likartade försyndelser men visa olika bestraffningssätt o. a. åtgärder (5, 6). Aktstycket 6 visar, huru skärpning av mindre bannet ådömes såsom straff för utebliven betalning av avgifter ("rättighet") till kyrka och pastor. Sådan försummelse — ideligen överklagas den i alla länder — kunde ju vara ett led i avkristnandet, varför t. ex. följande svenska K. M:ts mandat ^{12/12} 1607 bör ses framför allt ur viljeringens synpunkt: Vilken som vill försnilla prästen sin [= hans] rätta uppbörd, han må hållas för en hedning, som vill införa hedendomen och Guds helga ord och rena lära ödelägga. Jfr Rudbeckii marknadspredikan 1628 s. B 2—3.

Bötespenningar indrivs inom den kyrkliga jurisdiktionen. Enligt aktstycke 7 bliva sådana av prosten Sam. Matthiae Malmenius i Stora Tuna avlämnade till domkapitlet vid prästmötet på hösten 1629 (kyrkoherdesynoden). Om denne Malmenius jfr här s. 17, Johannes Rudbeckii akademiska högtidstal s. 113 samt Munckells herdaminne. De marker, som nämnas nedan å textrader, "växlas" i spalterna till daler (och marker; en daler = 4 marker). I första spalten avläsas alltså daler, i andra marker. Den tredje upptager "penningar".

De i avtrycket 8 (1630 ^{10/6}) först angivna bötesbeloppen utgöra hela den summa, de där nämnda "syndarna" skulle betala. I kanten upptages de belopp specificerade, som egentligen bort tillfalla domkyrkan, resp. stiftets fattigvård. Men av nåd låter biskopen staden få nära hälften (9 daler) i st. f. 5 daler. Var sin hälft av det till domkyrkan och fattig-

huset anslagna bötesbeloppet erhöles lektorn i etik och politik Joh. Stiernhök och lektorn i grekiska Gabriel Holstenius såsom lönebidrag i domkapitlet. Om en motsvarande användning av "syndapengar" talas nedan här i 1 (s. 26).

I avseende å barns bestraffningar må här utom den gjorda allmänna hänvisningen till volymerna Viljefostran och Kulturella interiörer påpekas blott det i sistnämnda volym avtryckta beslutet 1633 ^{2/1}. Två pojkar sades hava under predikan slagit och luggat varandra. Var det sant, skulle de stå i vapenhuset en å två söndagar samt föräldrarna risa dem i pastors närvaro. Var det ej sant, skulle de "likväll i klockarestuffwan något lijtet straffade varda med rijs". Trots ordalagen är det här vid sista eventualiteten tydligtvis ej fråga om att rekommendera den gamla metoden att ge stryk med den motiveringen att om de ej gjort något illa, så komma de snart att göra det. I stället är fallet att tolka så, att gossarna borde agas *därför* att de ej varit i kyrkan under högmässan, vilket dock var dem i stadganden ålagt.

1) 1620 ^{6/6}. Framkom Dominus Andreas Martini i Dingtuna uthur tornett, och då bleff han först tillfrågad om han var ordinerat till thetta stiftet. Han svaradhe att han var så, men med thetta velkor, att han skulle blifua sin faders capellan, och biskopen [Bellinus] skulle förhielpa herr Pär [kaplanen Petrus Georgii] till ett annat brödh. Då svaradhe M. Elias [Olai Helsingius], ¹ att han bleff therföre ordinerat, att han allenast skulle blifua hoos sin fadher, men inthett trängia Dominum Petrum [Georgii Sacellanium] ifrå brödheth eller vara honom i någhon måtto för när, såsom hans obligation uthvijsar; uthan ståa sin fadher elliest bij i sin ålderdom, och sin modher i sin siukdom ². II. Bleff han tillfrågad för hvars skull han kom till Reverendissimum Dominum Episcopum i mårnesso Anno 1619. Han svaradhe, att han skulle begiära loff till att giöra kyrcketjänsten heema hoos sin fadher medhan hans fadher var priverat att the icke skulle läija någhon annan. III. Bleff han tillfrågad om [han sjelf] icke var priverat, då svaradhe han att han var illegitime priverat och att salighe Dominus Episcopus [Bellinus] hadhe åter restituerat honom. Då ladhes fram hans eghit breff, thett som beviiste, att han sielff hadhe taghit sin präst igen. IIII. Bleff han tillfrågad,

¹ Domprosten, som varit kapitelmedlem (kyrkoherde från 1609) även under Bellini tid.

² Hans ålderdom, hennes sjukdom.

hvi han ville inthett comparera in capitulo, när han bleff inkallat; så svaradhe han att M. Laurentius¹ skulle vara i hans stadh och svara till breffuet som hans fadher hadhe sändt in i Capitlet. V. Bleff han tillfråghat, hvi han ville icke gå i proban, när honom bleff thett pålagt; svaradhe han, att han var inthett thetta Capitelet undergifuen, uthan Erchiebiscopen och Academien. *Sententia*: Effter thett han ville inthet comparera in capitulo, inthett lydandes när han bleff inkallat och förde perlemente på kyrckegården när the skulle hafua honom in i proban, och thär hoos fälte många otiänligha ord, och var likväll ordinerat till thetta stiftet, och till samma stift restituerat, och här giordt tjänst, och therföre bordt lydha Reverendissimo Domino Episcopo, så skall han till en tidh hålla sigh ifrån att göra tjänst här i stiftet till thes han bevijsar sin hør-samheet och lydhno emot superiores suos. Befins thett att han gör någhon tjänst här i stiftet förän han varder restituerat så skall han hafuas in i scholan och slijta rijs. När thenna domen var affsagd steegh Dominus Andreas fram och ladhe 3 marck på bordhet, och appelleradhe till *Ubsaliense consistorium*, och the penningar fick Dominus Georgius Vicheus effter han them bättre behöfde.²

2) 1620 ²⁰/₁₂. Kom tandem fram D. Petrus [Svenonis] Columbus och för sitt förargeligha och oskickeligha leffuerne skull, som han en long tid fördt haffuer, fick han thenna domen nemligha: Effter han öffuergaff sijn tjänst i Skultuna, tijtt han först förordnat var till en Capellan och haffuer begiffuit sigh till Kopparberghet menandes sigh ther skulle bliffua en klockare* och sedhan haffuer gånget ther uthan tjänst, och allenast upskriffuit M. Jonæ [Germundi Palmæ] köl, och fördt ther ett förargelighit leffuerne med dryckenskap och dubblande, haffuer icke heller begiffuit sigh till sin styffadher,³ och tiänt

¹ Måhända teol. lektor Laur. N. Blackstadius eller konrektor Laur. M. Westhius. Jfr VDP 1619. ¹¹/₈; 1620 ²²/₁.

² Kanske en som gått utan tjänst och 1619 blivit rektor i Sala; blev högste kollega i Västerås 1621 (G. Matthiæ W.). Jfr VDP ²⁴/₂ 1623.

³ Bliven änka efter kaplanen Sveno Ragvaldi i Munktorp hade Herr Petrus' moder gift om sig med en kyrkoherde i Norberg och sedan med pastor Petrus Nicolai Byensis i Kila. Det är denne senare, som D. Petrus

honom i hans ålderdom thett han offta begärat haffuer, och ther uthöffuer förachtat många stämningar som hans förman och Biskop honom haffuer tillskriffuit. Så skall han sitta i fiorton daghar *in proba* och sedhan begiffua sigh heem till sin svärfadher, och tiäna honom, vara aff medh sin präst till Philippi Jacobi, och i medlertidh tagha sina *locos theologicos*¹ i händer och them öffuerläsa, men ingalunda begiffua sigh till Kopparberghet igen. Om thett befunnes så skall skriffuas till Hoffretten om honom, och sedhan aldrih få sin präst igen.

3) 1621 ²/₅. Dominus [Petrus Svenonis] Columbus bleff restitutus till sin prest². Doch bleff honom pålagt att han först skall dragha till Kopparberghet, och ther *ex suggesto deprecari suam culpam*,² efter han ther haffuer gifuit een stor förargelse, och sedhan så skall han komma hijt igen medh M. Jonæ [Palmæ] skrifuilse ther om och så skall han haffua *plenariam usurpationem officij* suj³.

4) 1621 ¹¹/₈. Framkom D. Laurentius [syssloman] i hospitalet och bleff tiltalat hvarföre han är så oroligh, skyllar the fattighas föreståndare Jahan guldsmedh och Herr Mattz [Petri Gadd oeconomum templi] för thett the hafua låtit sina svijn upäta the fattighes sädh på theras heman, är ock icke väll til fridz medh biskopen uthan brukar ond munn på honom när han är hoos käringarne, sägher at han skall klagha på them för hoffretten, pläghar gå nedher i hospitalet och sväria öffuer the fattighas förmän och biskopar, sägher att the skola få 7000 kneflar och rosar ther af att han allom dristar tala om när han seer någhon olijka⁴. Han nekadhe väll ther till, men M. Elias

Columbus skulle hjälpa. Petrus Nicolai var fader till den sedan avsatte pastor Hermannus i Lillhärad.

¹ Loci theologici = lärostycken, dogmatiken. När Melanktons så benämnda dogmatik utkom, mottogs den med sådan hänförelse, att man säges kunnat varken äta eller sova. En fullt renlärig dogmatik (Haffenrefferus') användes i Västerås stift och trycktes där i sammandrag (Compendium).

² Offentligt avbedja sin skuld. Jfr VDP ²⁰/₁₂ 1620 V, ²⁰/₁ 1631 I.

³ Återinträder i fullständigt utövande av prästämbetet.

⁴ Två "förmyndare", "föreståndare" eller inspektörer funnos vid fattighuset och hade "överste befallningen" där. Minst en gång i månaden skulle de infinna sig där. Guldsmeden var borgmästare. Gadd blev sedan

[Olai Helsingius] pastor och matmodhern i hospitalet öfuer-tygadhe honom alt thetta. *Sententia*. Han skal sittia i proban 8 daghar och om han icke affstår medh sådana handlingar, och giffuer ther på en skriffteligh *obligation* skall han aldeles *removeras* ifrån thet brödh som han hafuer i hospitalet, och om han sedhan löper till hoffretten så skall honom ther blifua tilbörlighen svarat.

B. 5) Lars Pärson i Uggleforsen vidh Skinskatteberg, hafuer om en söndags morgon drucket sigh full af öl och brennevijn och sedhan kastat up i Kyrkian. Skall therföre stå ther i våpnuset någhre söndaghar, förkunnass om hanss saak af predikostolen, och skall gifua ett skeppund stångiern till soknekyrkian och Domkyrkian. The tree personer som drucke medh honom skola gifua hvar sijn mark till soknekyrkian.

H[ustru] Brijta, Sigfridh finness som sålde ölet, ändoch hon offta tilförena är förmant till att affstå medh sådana ölsälning om söndags mörnar, men intet effterkommit, skall stå i våpnuset i 14 daghar och gifua tree daler till Domkyrkian och soknek[yrkian]. Och innan Palmsöndagh skall hon förfogha sigh tädhan uthur then stughun, hon säljer öl uthi. Vill hon blifua ther qvar till Påscha, skall hon gifua — 6 daler, och ändå sedhan dragha tädhan. Om Pastor och sokneness för-männ icke effter komma thenna domen uthan lijdhä henne medh sijn ölsälning, skall ther skee mäsfall.

6) 1623 $\frac{4}{8}$. Lars Jönson i Tybbele i Skultuna haffuer om en söndagh medh några andra warit ifrån kyrckian, och the säijas haffua druckit och när han förmantes, att han så wäll som the andre skulle böta till Kyrkian therföre tretskaðhes han, och när han är stämbd till Capitelet, non paruit. haffuer i någre år för tråtor skull hållit sigh ifrån Sacramentet, haffuer ock engång förfördt sigh på herr Bencktt Capellanen, kastet en käpp effter honom i dören när han hadhe warit hoos honom och döpt hans barn. Will ock intet göra ifrån sigh dagswerken och annor rättigheet till kyrckian och prestegården. *Sentent[ia]*. Han skall stå i våpnuset i fyra söndaghar, och pastor skall

kyrkoherde i Björskog, där vi finna honom uppgöra statistik över *folkundervisningsresultaten* (jfr nedan avd. IV).

förkunna om hans saak aff predikstolen, pro absentia skall han böta tree mark till kyrkian, och göra ifrån sigh annat huadh han kyrkian och prestegården är skyldigh i thessa fyra wekor. Och för än han tillstådes att komma till herrens nattward, så skall han förlijka sigh medh sina owenner.

7) 1629 $\frac{5}{9}$. Dn. Præpos[itus] in Tuna leffrerade thesse penningar på Consistorij wegner 10. Sept. in Synodo Past[orum] anno 1629.

Hans Hansson på Heedhen för bolerij.....	6 m	1	2
Christoph i Weslesboo för åreskemmerj	6 d	6	
Södreboo Sara Matzdatter Bolerij	3 d	3	
Finne Oloff widh Sätter	10		
Jöns Rawelsson wid Sätter lösachtigh	3 d	3	
Hans Jöransson i Solberboo för bolerij	4 d	4	
Karin i Gruffuerijs widh Berghet Bolerij	3	2	7
Erich Olsson i Solberboo Bolerij	3 d	3	
Hans Hansson i Rome i Tuna för Bolerij	6 m	1	2
Matz Jonssons dotter i Norre Ammesbergh, Bolerij.....	2		
Lass Danielsson i Nistäckt för sigh och konan	3 d	3	
Karin Jons dotter i Moora födt barn i troloffuen, till Spet- talet	2 m	2	
Elisabet Matzdatter i Mokleby, Bolerska	3 d	3	

8) 1630 $\frac{16}{6}$. *Bootfärdigha Syndare vthi Köpingh giffuit til församlingen och the fattigha*. Halffparthen til Köpinghz kyrkia och then andra halffparten hijt til Domkyrkian och Hospitalet.

För H. Chatarina Matz Nilssons bleff Gudz församlinghz gemeenskap tillåthin — fem daler Domkyrkian och Hospitalet 2—2.

För Michel Knutzsons Borghmästarens saak — tree daler 1—2.

Aff Spelmennerne som vthi Michel Knutzsons huus på Dymbelweck. spelade — fyra daler 2—0.

För H. Chatarinæ S. Matz Nilssons effterleffuerskas lägerstadh — Sju d. — 3—2.

Aff denna heela summan som war — 19. daler sändes hijt — tijo daler. thz andra är vthi Köpingh på Reveren. Dn. Epi-scopi godha behagh behållit. Thesse — 10. daler bekommo strax M. Joh. Olaj och M. Gabriel pro Sessione — 5 d. huarthera.

IV. Framsteg och resultat inom den folkliga kristendomsundervisningen.

Först en skissering i stora drag av framstegen i avseende å katekesundervisning och examinerbara kristendoms-kunskaper.

Allt inlära de tre första huvudstyckena var under medeltidens senare del och 1500-talets större del en obligatorisk minimiuppgift för alla. Den som ej hade uppfyllt detta krav, kunde ej nå kyrklig fullmyndighet (t. ex. bli delaktig av nattvarden eller få gifta sig). Luther anbefallde, att kyrkans undervisning (och då naturligtvis även kristendomsexamina) skulle framskrida successivt inom tre huvudsakliga katekesgebit: det första alla textorden (huvudstyckenas bibelord), det andra en liten utläggning däröver i frågor och svar, det tredje "förstånd", dvs. församlingsmedlemmens förmåga att med egna ord besvara frågor över textordens läroinnehåll. I synnerhet efter år 1529, då Luther utgav sina katekeser, arbetade sig de övriga huvudstyckena småningom fram till att bli en första utvidgning av förstnämnda pensus. Ätminstone alla textorden samt Luthers morgon-, afton- och bordsböner voro svenska folkets "hemläxa" under 1500-talets lutherska del. Textorden kunde jämförelsevis lätt bli flertalets egendom, ty man hörde dem uppläsa vid högmässorna, där alla voro ålagda att infinna sig. Och sedan kunde man lära varandra dem i hemmen och under arbetet. De utkommo från trycket i samband med alfabetet, i s. k. abcböcker. Vid Rudbeckii tillträde till episkopatet (1619) torde textorden och de nämnda dagsbönerna ännu mycket ofta varit det enda minimipensus. Och dels fattighjonen, dels vissa ålderstigna lantmän i hans stift befunno sig å denna ståndpunkt ännu vid hans död¹.

Att därjämte lära Luthers lilla uttydning utantill, därtill drevo åtminstone de mest kraftfulla prästerna ett flertal inom allmogen under 1600-talets två första mansåldrar. Men först under den andra mansåldern hava vi aktmässiga bevis för att präster dels anteckna alla

¹ Såsom redan Augustinus o. a. förordnat, hade sålunda de utfattiga plikt att kunna "sin kristendom"; därförutom gav man dem ej mat. (Jfr Hall: Om Danviken. Gierow: Augustinus s 62, samt Franckes katekesamtal med tiggare). I urkunden 1) talas om "husarna". Därmed åsyftas de fattiga som icke hade bostad och underhåll i någon av fattigstugorna utan som erhöilo pekuniära o. a. understöd av domkapillet (t. ex. av bötesmedel). — Om kristendomsförhör i de i kyrkans tjänst anställda personernas hem, jfr Hall Valda aktstycken s. 101. Om samtliga examina och om den undervisning som tydligtvis måst föregå dem, jfr senare utkommande arbeten av utgivaren om Rudbeckius. Det är en av dennes förtjänster, att folkundervisningen så framskridit i hans stift från låga till högre minimipensa. Och att han satt makt bakom orden, framgår här i avdelningen om kyrkotukt, varjämte straff ådömdes för uteblivet katekesinhämtande.

"åhörarnas" kunskaper i sina kyrkböcker, dels nått så långt i missionsarbetet, att nitet kunde koncentreras å denna lilla uttydning. Enligt Luthers krav och lilla katekes borde man vid lilla utläggningens inpräglings lära icke dess stycken separat utan i samband därmed — naturligtvis — först läsa och repetera varje motsvarande stycke ibland textorden. Också trycktes ju lilla katekesen med de olika slagen av småstycken så ordnade. Och i denna ordning "drevos" de av prästen vid barn- eller katekesgudstjänsterna. Därvid krävde uttydningen tydligtvis största arbetet, enär den ej upplästes vid alla högmässor, enär styckena voro längre och svårare och enär prästerna ej fordrade inlärandet av dem lika tidigt och strängt som inlärandet av textorden. Där någon utgammal lantman ej kunde mer än textorden, står ej sällan i källskriften ordet nudus = han kan "blott" (underförstått textorden). Då ha spalterna lämnats tomma (jfr 2). Med detta sagda för ögonen skola vi vid studiet av nedan avtryckta aktstycken 1—3 lättare förstå, a) varför det om tiggarna och småflickorna uppgives att de kunde blott huvudstyckena, resp. abcboken (alltså katekesens textord), b) varför de många kolumnerna med rubriker för de olika huvudstyckena (i aktst. 2) måste betyda ej textorden ensamma, ej heller lilla uttydningen ensam utan båda huvuddelarna tillsammans samt att siffrorna i sistnämnda kolumner närmast angiva kunskaperna i lilla uttydningen, enär alla textorden borde vara inlärd, innan inpräglings av uttydningen började¹, 3) att på 1640-talet textorden (och bönerna) redan i viss mån voro en svenska folkets egendom, 4) att de voro en självklar förutsättning för varje fortsatt katekesstudium samt 5) att kyrkan genom upprättandet och ifyllandet av de många småkolumnerna önskade kontrollera och framtinga dels repeterandet av textord och böner, dels nyinlärandet av uttydningen. Textorden hade sålunda under vårt första lutherska sekel utgjort ett slags "småskolestadium". Och lilla uttydningen vill kyrkan

¹ Detta gäller dock blott personer i normala levnadsvillkor, alltså lantbefolkningen. Ty den borde snabbt hava lärt textorden och sedan lägga ned ett ivrigt arbete på lilla uttydningens inlärande. Björskogslistan saknar därför en motsvarighet till den första spalten inom de fattigas kunskapsuppgifter (simpliciter = enbart textorden). Av de arma kunde man nämligen ej begära att de annat än i undantagsfall skulle kunna mer än huvudstyckenas textord och dagsbönerna. Att neka dem (och andra ålderstigna) nattvarden tills de inhämtat lilla uttydningen, skulle vara detsamma som att förbjuda dem delaktighet av Kristi kött och blod, att hålla dem för alltid under det mindre bannet. Medan sålunda de fem spalterna rörande de respektive huvudstyckena beteckna enbart lilla uttydningen, då fråga är om tiggarna, så angiva de både textorden och lilla uttydningen (om än allra närmast uttydningen), då det gäller Björskogsboarna.

nu hava till en, ävenledes obligatorisk, överkurs (ett slags "folkskolekurs", ehuru vanligen meddelad förutan söckendaglig undervisning).

Luthers tredje krav å alla var ju "förstå". Detta framträder här i urkunden 1, där det i spalt 7 talas om "usus", dvs. nyttan, bruket, förståndet, förmågan att med egna ord svara på hithörande frågor eller rörande innehållet av prästens nämnda predikningar över katekesens textord. Denna förmåga syntes så gott som alltid vara ingen eller obetydlig. Det var ju blott två fattiga, som kunde giva tillfredsställande svar. Därför skrevo efter hand vissa svenska biskopar "storkatekeser" i frågor och svar, var och en närmast för sina stift — alldeles som i Tyskland två hundra sådana redan utkommit under det första århundradet efter det Luthers stora katekes (= katekespredikningar) utkommit. Olavus Petri hade hos oss varit den förste som utgav en sådan lärobok, men av redan nämnda översikt och av vad här nedan kommer att yttras och avtryckas framgår, att hans bok måste blivit oläst, och att det ofta i litteraturen, ända t. o. m. i folkskolans historiska lärobokslitteratur, återgivna påståendet att Olavus Petri lärt svenska folket läsa i bok, är minst sagt förhastat. Precis hundra år efter hans "En skön nyttig undervisning" utkommer Rudbeckii spørsmål, och först då är tiden inne hos oss — men ännu blott i de kraftfullast ledda stiften — för storkatekesens begynnande studium och läsfärdighetens begynnande spridning bland gemene man. Detta exempel är ett av de oräkneliga, då man från andra forskningsgebiet dragit falska slutsatser i fråga om svensk undervisningshistoria när man ej gjort sig mödan att gå till de speciella, tyvärr ännu mestadels otryckta källorna till den svenska undervisningshistorien. Kulturströmningar (både verkliga och konstruerade) ge mycket bristfälliga begrepp om vad som verkligen i levande livet förverkligats i svensk uppfostran. Ol. Petris tid var ej ens mogen för utanläsning av lilla uttydningen, knappt ens av textorden. Hans namn, krav och uppslag äro en död bokstav i svensk kyrka och skola under hela det första lutherska storseket, ja ännu längre.

Rudbeckii "Enfaldiga frågor eller spørsmål" blir sålunda den första av ungdomen inpräglade katekesutvecklingen i vårt land. Ett vittnesbörd om dess studium möter oss nedan i avtryck 3: i fattigskoleflickornas tredje eller högsta klass. Det är då — 1645 — det önskade men ännu sällan uppnådda minimipensum före första nattvardsgången. (Härom jfr min undersökning "Om Rudbeckii katekesutveckling", där storkatekesen är avtryckt).

Parallellt med kravet å kunskap i katekesutvecklingen gå begynnande krav å och tillfällen till undervisning i innanläsning. En sådan frivillig fortsättningskurs skymtar nedan i urkund 2: listan från en socken i stiftet, vars nitiske kyrkoherde (Gadd) var en biskopens f. d. medhjälpare i Västerås. Även i flickskolan i biskopsstaden skulle läsfärdighet meddelas (enligt stadgandena för denna upptagningsanstalt). Men något allmännare förekommer den först under seklets senare hälft,

då kyrkolagen gör den till ett obligatoriskt pensum i all barnundervisning. Kyrkolagen kodifierar jämväl vad Rudbeckius förberett och åtgjort i avseende å "spörsmål" och å folkundervisningstatistikens införande.

I stort sett koncentrerades alltså kristendomsundervisningen och examina under 1500-talet å abc-bokens textord (och dagsbönerna), under 1600-talet på lilla katekesen, under 1700-talet å denna samt storkatekesen och innanläsning.

Bland nedan återgivna aktstycken har redogörelsen för de husarmas kunskaper ställts först, enär den har den redigaste uppställningen och de tydligaste beteckningssätten. Med hjälp av den löses ock den följande urkundens brokiga förkortningar jämförelsevis lätt. Föreliggande populära översikt ger nämligen icke någon föreställning om de svårigheter, varmed det varit förenat att dechiffrera de många förkortningar, som ej sällan förekomma och här blivit upplösta. Det är ofta så vid den första utforskningen av en studiegren, att man tidigast hittar de mest svårtolkade acta och att man, först sedan man löst dessa, finner de lättare, dem, med vilkas hjälp lösningen skulle hava varit tämligen lättfunnen.

De av mig först kända acta voro Björskogs (jfr här n:o 2). Vi måste tänka oss dess katekesuppgifter grupperade i spalter; första: pc all; andra: t alt etc. Vi översätta dem "spalt" för "spalt" och angiva fattiglistans motsvarande kolumnhuvud inom parentes (alltså parallellt ur aktstyckena 2 och 1).

"Pr" = praecepta, budorden, första huvudstycket (husarma: 10 Præcept).

"T" = "tron", andra huvudstycket (Credo);

"F" = "Fader vår", tredje huvudstycket (Pater);

"d" = dopet, fjärde huvudstycket (Bapt.);

"S" = altarets sakrament, femte h. (Sacram.)¹.

Styckenas antal å 1:sta—3:dje huvudstyckena voro 10, 3, resp. 7, varför siffrorna i motsvarande kolumner skulle i bästa fall vara desamma. I avseende å dop och nattvard borde siffran vara 4. "Schr" (eller ock ett särskilt svärbegripligt förkortningstecken för confessio) betyder skriftmåls- eller botbön, syndabekännelse (vilken i vissa tidiga katekeser upptog ett särskilt huvudstycke). Bordslexa, aftonlexa, aft. M. bön betecknar Luthers bords-, afton- och morgonböner (lexa = läsning, utan-

¹ Å de husarmas kunskapsstatistik har den å de lärdas språk dagligen tänkande prästmannen i biskopsstaden sålunda använt motsvarande latinska namn. Att lantprästen använt latinska ordet för "buden" kan bero på att han och andra vanligen i st. f. "F" (= Fader vår) använde "b" (= böner), vadan "b" ej lämpligen kunde användas såsom förkortning för både bud och böner. — Ordet obliuſus å fattiglistan betyder glömsk (Matz Smedh).

läsning, uppläsning). "All" eller "alt" betyder, att vederbörande kunde samtliga stycken å ifrågavarande huvuddel (både textord och uttydning). Kunde han ej alla, betecknas hans kunskaper av en siffra å antalet stycken, som han kunde.

Förmågan att läsa Luthers dagsböner utantill angives dels i sista spalten å fattiglistan, dels för flera bland Björskogs ungdomar. Medan kunskaperna "räknats" i de första kolumnerna (som avsågo lilla katekesen), så "vägas" de till sist när fråga blir om dagsbönerna (och om katekespredikans innehåll). Ty bokstäverna T och B å fattiglistan beteckna "tämligen" och "bra" (eller bonus = "god"). Av de 34 arma kunna 25 bönerna väl och 5 tämligen. Fyra kunna dem icke; bland dem äro två flickor så små att de blott kunna två, resp. tre huvudstyckens textord och ingenting annat. För de 21 Björskogsbör, vilkas kunskaper tydligt angivas, nämnas dagsbönerna i avseende å tre barn samt en dräng och en piga. Men tydligtvis kunna även de bönerna, vilka uppgivas hava lärt någon Davids psalm, kunna läsa i bok eller hava inhämtat hela (lilla) katekesen. Alltså skulle ytterligare fem barn och en dräng kunnat "bedja". Antagligt är, att även det enda återstående hemmabarnet, en 20-årig son, som kan göra sitt skriftermål före nattvardsgång, kan dagsbönerna. I så fall skulle alla nio barnen och tre av de 11 tjänarna kunnat dem.

Av de 34 fattiga kunde 26 alla sex huvudstyckenas textord (dvs. de fem huvudstyckena samt en syndabekännelse eller biktbon eller giva inlärdas svar å prästens frågor om synd, frälsning, avlösning etc.). 3 kunde fem huvudstycken, 3 kunde fyra, 1 kunde tre, en två¹.

Bland de 21 Björskogsbörna kunde blott två (hemmadöttrar) hela lilla katekesen. En av drängarna kunde allt förutom uttydningen på sjätte och sjunde bönepunkterna. Han kunde ju även läsa innantill. Tydligtvis kunde åtminstone de övriga sju bland bondebarnen alla textorden. Däremot kan det vara tämligen tvivelaktigt, om flertalet av de övriga tio tjänarna kunde dem riktigt ordentligt. Blott två av dem kunde nämligen både textorden och lilla uttydningen på tre huvudstycken (första, andra och femte); blott två andra kunde motsvarande pensum på

¹ Ett visst framskridande bland de arma skönjes däri, att de enda siffrorna 3, 5 i kolumnen rörande uttydningen av Fader vår (Erich Svänson och Margreta Ilians d.) ditskrivits senare (i st. f. noll). På landsbygden äro jämväl senare tillkomna siffrorna 10 för Nils Erichsson och Erich Olofsson, vilka vid första inskrivningen kunde blott 7, resp. 4 budord; Ingeborg Larsson synes fått "all, 3 och 4" senare inskrivna i st. f. "6, 2 och 3". Även i några andra fall hava siffrorna höjts, utan att det i varje särskilt fall är möjligt att bestämt avläsa den tidigare siffran. — Törhända äro något senare än år 1643 tillskrivna namnet Brijta Pärssdott. o. f. personnamn; så ock uppgifterna om att Marit Larsson kan afton-, morgon- och bordsbönerna.

två huvudstycken (första och femte); och endast en kunde de två huvuddelarna på ett huvudstycke (det första). I varje fall torde de övriga fem av legofolket haft svårt att komma till rätta med alla textorden, eftersom de icke inhämtat något enda huvudstycke av uttydningen utantill. En dräng kunde däremot så gott som hela lilla katekesen och därjämte två Davids psalmer samt läsa innantill. Sistnämnda färdighet ägde endast två av barnen och en dräng. Fyra lantbör kunde Davids 23:e och två hans 6:te psalm (en åkallan och en lovsång). Flera psalmer lärde flickorna i andra och tredje (högsta) klassen i Västerås upptagningshem under namnet botpsalmer.

I vad mån lantborna kunde "förstå", dvs. svara med egna ord, därom nämnes intet. Blott två kunde det bland de husarna. Ej heller omtalas, om någon av dessa kategorier hade lärt något stycke ur en (större) katekesutveckling. "Spörsmål" av Rudbeckius hade däremot 6 bland de sju eleverna i flickskolans högsta avdelning inhämtat.

De flesta ortnamnen å fattiglistan återfinnas i det nutida postortsllexikonet. Tydligtvis har man endast att taga i betraktande platser inom stiftet. Kumla är namn å dels en församling, dels en gård i S:t Ilian, dels en by i Odensvi. Oxbacken kallas nu ett torp i Sura. Råbytorp finnes nu i Björskog, enligt vad dess nuv. kyrkoherde benäget meddelat mig. I nämnda lexikon upptages det ej (men väl Råby såsom namn å byar i Björskog, Kungsåra och Simtuna, å gårdar i Dingtuna, Rytterne och Tortuna samt å ett akademihemman i S:t Ilian). Pårebo upptages ej (Pålsbo är en gård i Enåker och en by i Norrby).

Här nedan avtryckta urkund 1) återgives enligt Holstenii papper i K2a UUB sid. 73. På originalets baksida står: "The fattige äre Examinerade in Catechismo 1644 15. Apr". Å sista raden är skrivet Simans. Senare har Siman överstrukits och ions skrivits inunder.

Om lantborna är aktstycket 2) hämtat ur Björskogs förteckning över kristendoms-kunskaper i Långtäby gård 1643 (Björskog A11 Upps. landsarkiv). Siffrorna före personnamnen torde betyda vederbörandes ålder.

Urkunden rörande flickskolan i Västerås är en originalhandskrift i K2a Upps. univ.-bibl. Rad 3 är där efteråt tillskriven med Rudbeckii hand. Även 1:sta, 3:dje, 4:de och 5:te spalterna äro (av annan hand) tillskrivna senare (vid examen). Om denna flickskolas verksamhet yttras i domkapitlets protokollsbok A17 1632 ^{12/12}: "Domini Gabrielis [Olai Arbogensis, flickskolerektorns] hustrus syster vart efterlätit sijn syster till hielp komma in i pijgascholan, ther barnen ath instruera, men med then condition ath hoon schulle . . . ifrå Upsala stift schaffa sigh vithnesbörd om sith leffuerne, huru hon sigh förhållit hafuer sedhan [hon] var kommin i echtskap". Detta elevhem var icke, såsom man ofta ser uppgivas, en s. k. högre flickskola utan en upptagningsanstalt för fattiga föräldralösa eller eljest behövande flickor från stiftet. Även i avseende å sådana hade utlandet tidigt föregått med ett mycket stort antal goda exempel;

även i detta fall synes Rudbeckius varit den förste i vårt land (jfr dock Nova ordinantia art. 20). Närmast torde den sålunda kunna förliknas vid de socialt belingade donationsskolor för blivande tjänarinnor och familjemödrar, av vilka ett flertal upprättades i Sverige närmast före och efter 1800-talets ingång. Om upprättandet av denna och av yrkesundervisning åt gossar talas i Västerås domkapitelsprotokoll 1628 ^{28/11} och i Liber templi Arosiensis s. 85 o. f. (Västerås domkyrkoarkiv). Enär de senare avtryckts i Julbok för Västerås stift 1909 s. 51 o. f. upptagas dessa acta ej här, trots det de i speciell grad vittna om Rudbeckii vidtomspännande intressen och betydelse. Där talas nämligen även om ordnandet och ökandet av understöden åt andra nödställda, om omvårdnad åt smittade och dårar, om kyrkogårdars helgd och ans, om kontroll över kyrkobesök och andakt samt frekvensen vid kristendomsförhör, om bänkrum och kyrkoinkomster, om skickligt uppförande å söndagarna och vid kalas, om lyx i klädedräkt etc.

1). Examen.

Den 14 Aprilis förhördes dhe Huussarma	Simple.	10 Precept.	Credo	Pater	Bapt:	Sacram:	Uss.	Matt: et V.
Erich Jonson Eenhandt	6	0	1	0	0	0	0	B
Hustru Karin Erik Enhennings	6	0	1	0	0	0	0	b
Matz Smedh	5	0	0	0	oblivi- osus	—	b	B
Anika Oloffzdott. flicka	2	0	0	0	0	—	—	—
H. Karin Matz Smedz hustru	6	0	0	0	0	0	B	B
Ibidem Jacob gässe	4	0	0	0	0	0	0	T
Matz Wåälwächtere	5	0	0	0	0	0	0	B
Erich Svånson	6	0	0	3	0	0	0	B
H. Anna hustrun	6	0	0	0	0	0	0	B
Oloff Jacobson	6	0	0	0	0	0	0	B
H. Kijrstin åkars	6	0	0	0	0	0	0	B
H. Marina	6	0	0	0	0	0	0	B
Dottren Britta	5	0	0	0	0	0	0	B
H. Anna S. Jöns Jönsons h. Larss åka- res Sonhustru	6	0	0	0	0	0	0	B
H. Margreta i Kumbla tyzitz olf[?]	6	0	0	0	0	0	0	B
H. Barbroo S. Krafftens	6	1	0	0	0	0	0	B
H. Britta i Wandle gården	6	0	0	0	0	0	0	B
H. Margreta. S. Erich Wålwachtares...	4	0	1	0	0	0	0	T
Marit Pärssdott. — En blind piga	6	0	0	0	0	0	0	B
Anna Anders d. på oxebackan	6	6	0	0	0	0	0	B

Den 14 Aprilis förhördes dhe Huusarma	Simple.	10 Precept.	Credo	Pater	Bapt:	Sacram:	Uss.	Matt: et V.
H. Anna Pär Oloffz Brottfelling	6	0	0	0	0	0	0	b
H. Karin Siligas vel Michil skom	6	0	0	0	0	0	0	T
H. Karin Illianssd hooss Sösten — bodt i Råbytorp.....	6	0	0	5	0	0	0	B
Margreta Ilans d. Systren	6	0	0	0	0	0	0	T
H. Karin i påreboo — S Pärss som forbrändes	4	0	0	0	0	0	0	0
H. Margreta S. Anders Erss.....	6	1	0	0	0	0	0	B
Larss Kyrkiewachtare	6	0	0	0	0	0	0	B
Israel Brookijkare	6	0	0	0	0	0	0	B
H. Karin i Vppåkerstorpet	6	0	0	0	0	0	0	0
H. Karin Matz Larsons	6	0	0	0	0	0	0	T
Margreta Laressdott. flickan ..	3	0	0	0	0	0	0	0
H. Christina Pärssd.	6	0	0	0	0	0	0	B
Ilana Måns d. En sjuklig piga	6	10	3	0	0	0	0	B
Elisabeth ions dotter döoff.....	6	10	3	0	0	B	0	B

2). Katekesexamen i Långtäby, Björskog.

Lars Andersson H. Ingeborg Lars Larsson H. Marina	pc 5 t 1 f. d. S.
Barnen	
22 Anders Larsson	pc all t alt f all d.2. S alt. ps. 23.
20 Erich Larsson	pc all. t 3 f alt d 4 S alt schr.
16 Lars Larsson	pc alt t all f.4 d alt S alt. ps 23.
16 Charin Larsson	all Catech. ps 23.6.
18 Anna L —	pc all t all f alt d alt S alt. ps. 23.6.
Kirstin L —	all Catech. i book
Marit —	Catechismum: pc all t 3 f 6 d 4 S 4 afft. M. bön bod Lex.
Brijta —	pc. alt. t 3 f all d.3 S 4. bord Lex. afft. M. bön
Ingeborgh —	pc. all. t.2 f 6 d 3 S 4 i book.
Legefolk	
Johan Persson	Vthan oh innan. f 5 ps 23.6.
Per Olsson	pc 3 t. f.

Kirstin Larsd:r	
Anders Persson	
Stephan Olsson	pc 4 t.
Nils Erichsson	pc 10. t f. d. S. 4
Erich Olofsson	pc 10. t. f. d. S 1
Brijta Pärssdotter	pc al t3. f.6 d.1 S 4 bord. Lex.
Brijta Nilssdott.	pc. 6. t f. d. S.
Daniel Danielsson	pc alt. t3 f4. d.2 S 4 aft. M. bön.
Bänkta Anderss.	pc. 6. t2. f.2 d. S 1.
Karin Jonssd.	pc. alt t1 f1 d.2 S.4.
Anna Nilssdott.	pc.1. t.2 f d. S1
Mattz Larsson	

3). Anno 1645

Dhesse effterskrefne ähro i Pigescholan.
och äre 2. Julij examinerade, oh kunna läsa

Erich Longs	Karin Erichz dotter.	Catech: Bootps: Sporss
H. Hanss i alunda	Sophia Hans dotter.	Cath. B.. Sp.
Erich Longs —	Anna Erichz dotter.	Cath.. B.. Sp
Olof Skånes —	Kirstin Olufz dotter.	Cath. B... Sp.
Rasm Träg -	Brijta Rasmus dotter.	Cath. B.. Sp
Olof Hys ----	Karin Erichz dotter.	Cath: B.
Rasm Träg --	Malin Rasmus dotter	Cath. B... Sp.

Ioh: Märt: skred	Jngred Jahans dotter.	Cath: B. 3.
D. Laur in lilleh..	Susanna Lars dotter.	Cath. B. 2.
Ekeby Pärss..	Brijta Peers dotter.	Cath.
Larss Buses ---	Margreta Lars dotter.	Cath
larss bång:	Sara Lars dotter..	Cath: 3.

Peter skred ---	Brijta Peers dotter.	Abcd.
Tull and --	Elisabeth Anders dotter.	Siuk
Hans skom -	Anna Hans dotter.	Abc.
Peter Enelaust	Kirstin Peers dotter.	AcD.

V. Årsredogörelserna för privatkollegiet.

Här må upptagas en av annan person, som önskar vara okänd, verkställd och av f. rektor C. A. Brolén granskad översättning av vad vi med ett modernt uttryck kunde kalla Årsredogörelserna för Rudbeckii privatgymnasium i Uppsala.

Detta läroverk tillkom under en av universitetets svåraste depressionsperioder (jfr Annerstedts Universitetshistoria). Det var anordnat såsom en förberedelse och komplettering till universitetet och kan sålunda sägas varit Sveriges första gymnasium (om än av privat art).

Där meddelade Rudbeckius delvis samma undervisning som han 1604—1606 givit vid akademien (jfr Högtidstal s. 113). Med de erfarenheter Rudbeckius vunnit där och i sin privatskola blev han rustad att (i dec. 1610 och jan. 1611) deltaga i den tremannakommitté, vars arbetsresultat blev 1611 års läroverksstadga. Redan i denna skisseras den kommande kyrkligt-statsliga gymnasieinstitutionen, vilken han före någon annan skulle införa i landet. En sådan eller därmed besläktad påbyggnad på trivialskolan fanns påbörjad i Västerås, när Rudbeckius blev biskop därstädes (1619). Och han fortsatte genast utvidgningen och hade under det alltjämt fortsatta förbättrings- och utökningsarbetet säkerligen gagn av sina erfarenheter från privatkollegiet.

Detta studieämnen voro flera än vad själva universitetet länge kunnat erbjuda undervisning i. Och läroverken hade vanligen dittills måst nöja sig med att meddela kunskap i latin, kristendom och sång. Enligt enstaka vittnesbörd och enligt till synes grundade antaganden torde dock undervisning meddelats i nya testamentets språk i några biskopsstäder redan före Uppsala möte (jfr Årsböcker 1921 I). I den professur som 1566 tillsattes vid akademien, skulle föreläsas just grekiska. Och 1595 beslutes att sådan undervisning skulle förekomma i alla högre prästutbildningsanstalter samt att särskild lärare skulle i sådant syfte där förordnas. Även här avtryckta årsredogörelser giva vid handen, att kunskap i grekiska ej sällan förefanns, ehuru den var mycket bristfällig. Synnerligen sällsynta äro däremot uppgifter att undervisning meddelades i hebreiska och naturvetenskap; i all synnerhet gäller detta undervisning utanför universitetet.

Om Rudbeckii åskådning, lärokurser vid universitetet, tillvägagångssätt, lärda mångsidighet, utländska förbindelser, kamp mot Messenius, orsakerna till kollegiets slut och Rudbeckii avflyttning från lärdomsstaden jfr "Rudbeckii akademiska högtidstal" s. 67 o. f., 112 o. f., 140 o. f.; Hall, Rudbeckius I s. 31, 65, 80, 128 o. f., 219 o. f.; Bergius, Nytt förråd af äldre och nyare handlingar; Norlins uppsats i Nordisk tidskrift för politik 1868 s. 20, 93 o. f. Det i "årsredogörelserna" omnämnda märkliga talet vid privatskolearbetets början, avhandlande lärares och lärjungars plikter, finnes avtryckt i översättning i Årsböcker 5 (1922; nämnda "Högtidstal").

Vid sidan av hans redogörelser för sin verksamhet vid själva hög-

skolan synas nedan översatta årsredogörelser giva ett mäktigt vittnesbörd om Rudbeckii vitalitet och mångsidighet inom den lärda bildningen. Att märka är, att alla universitetets lärjungar voro förpliktade att åhöra Rudbeckii föreläsningar vid universitetet i dogmatik.

Bland de två, som avfattade där avtryckta dikter till försvar för Rudbeckius, blev Jhering senare kyrkoherde i Nyköping och därefter superintendent över Estland. Till sistnämnda befattning röstade Rudbeckius på honom i andra rummet år 1637 (*Thyselius* Bidrag s. 39). Liksom i Bellini stift hade Rudbeckius varit extra visitator i detta Estland (1627).

Lika litet som Jhering var den andre författaren till ett försvarskvåde, Simon Olai Naucélérus, elev i privatkollegiet, men han hade varit Rudbeckii lärjunge vid dennes logikundervisning i Wittenberg (jfr Högtidstal s. 35, 114). Där åhörde honom jämväl den Christopherus Anundi från Värmland, som blev lärare i aritmetik i privatkollegiet i Uppsala.

Sistnämnda läroanstalt erhöll första läsåret 56 lärjungar, andra 21, tredje 12; summa 89. Ibland dem hade en sin hemort i Stockholm, 20 i Uppland, 7 i Södermanland, en i Västmanland, 9 i Dalarna, 4 i Närke, 5 i Värmland, 6 i Östergötland, 7 i Västergötland, 9 i Småland, 3 i Gästrikland, 5 i Hälsingland, en i Medelpad, 4 i Ångermanland. En synes varit från Västerbotten och tre från Österbotten. En var från Nyland, och en nämnes Aboensis (från Åbo stift eller stad). Om en (landshövdingesonen Magnus von Wernstedt) gives uppgift rörande "nation" varken i denna eller i universitetets katalog.

Mest berömda av dessa lärjungar blevo ett par bröder, en av de första seniores och den förste kvestorn (söner till en rektor, som sedan blev kyrkoherde). Ericus Johannis Prytz, som blev kyrkoherde i Kuddby i Östergötland, har fått synnerliga lovord för sitt nit om kyrkotukten, renlärigheten, folkundervisningen och kunskapsstatistiken. Den yngre brodern, Andreas, blev professor i retorik 1621, rektor i Linköping 1623, superintendent i Göteborg 1629, biskop i Linköping 1645. Han avfattade och uppförde komedier om Olof Skötkonung och Gustaf I samt var en andlig vältalare av hög rang. Jfr *Westerlund-Setterdahl*, Linköpings stifts herdaminne I s. 60, III s. 442.

Mera bemärkt än berömd blev en annan av lärjungarna, Sueno Jonæ Westrog., som blev professor i österländska språk. Jonas Petri Wex. synes varit son till f. d. kyrkoherden i Västerås stift växjöbiskopen Petrus Jonæ, med vilken Rudbeckius sedan såsom biskop närmast är att förlikna.

ACTA

DET ÄR:

LEKTIONER, FÖREDRAG, DISPUTATIONER OCH ÖVNINGAR

UNDER ÅR 1610

I DEN BERÖMDE OCH HÖGLÄRDE

PROFESSORN I HEBREISKA VID UPPSALA AKADEMI

MAG. JOHANNES RUDBECKIUS NERICIUS' PRIVATA KOLLEGIUM.

KORT OCH SANNINGSENLIGT ANTECKNADE
AV SAMMA KOLLEGIUMS NOTARIER

ANDREAS ERICI STRENGNENSIS
OCH
JONAS PETRI ANGERMANNUS.

TRYCKT I STOCKHOLM

AV

CHRISTOPH. REUSNERUS.

Den högborne Fursten och Herren
Herr Gustavus Adolphus,

av Guds nåd Arvfurste och Kronprins till Sveriges, Göthes och
Vendes konungarrike, så ock Hertig av Finland, vår nådige
Herre,

önska vi ständig välgång och lycka.

Ädle furste, nådige herre! Tyvärr finnas många, som, emedan de erfarit sanningen av det vanliga ordspråket: "*Förtala oförfärat, något fastnar alltid*", icke tveka att säga nästan vad som helst om andra, även om de icke kunna bevisa det. Hit höra också sådana, som anse sig ha vunnit ett segerpris, om de kunna överhoppa oss och våra lärare och hela Eders Nådes Akademi med orättvisa beskyllningar och så göra henne hatad av alla; sedan de gjort oss illa beryktade, hoppas de att lättare kunna sätta i gång och utföra sådana anslag, som de länge haft i sinnet. Därför, oaktat vi icke alls tänkt på att utgiva dessa våra första försök, som icke äro värda att bringas till offentlighet, se vi oss likväl, för att på något sätt kunna försvara vårt namn och rykte mot sådana ränksmidares giftiga angrepp och ådagalägga vår oskuld, nödgade att öppet i korthet omnämna och redogöra för om icke alla åtminstone några av de övningar, som vi en kort tid förehaft under Eders Nådes beskydd, för att man, sedan härigenom dessa belackares ovederhäftighet ådagalagts, må kunna inse, hur mycken tilltro dem i övrigt bör skänkas. Men då det icke är nödigt och icke heller vår ringa penningetillgång tillåter oss att i tryck utgiva de särskilda disputationerna, deklamationerna och övriga övningar, ha vi ansett det tillräckligt, om blott denna korta berättelse, som uppgiver deras huvudinnehåll och antal, bleve tillgänglig för allmänheten. Och denna redogörelse tillägna vi Eders Nåde, alldestund vi under Dess milda skydd och försvar ha idkat och

ämna alltjämt idka sådana och likadana lärdomsövningar. Vi bedja ödmjukt och innerligt att Eders Nåde värdigas med sin gunst och välvilja så omfatta, skydda och försvara oss och detta vårt privata kollegium, att det icke må genom avundsmännens hat och falska anklagelser splittras och hämmas.

Vi tvivla icke på att denna välvilja skall lända till evig berömmelse för Eders Nåde samt till den största nytta för oss och hela vårt land. Alla och en var utlova vi i all underdånighet Eders Nåde och hela den Gustavianska familjen ständig ärbetygelse, fullkomlig hörsamhet och tillbörlig tjänstvillighet. Och vi bedja på samma gång, att den gode och allsmåktige Guden ville göra Eders Nådes och Eders Nådes högt älskade faders regemente långvarigt och bestående hos oss och våra efterkommande. Vi innesluta hela den kungliga familjen i Guds beskydd.

Eders Nådes underdånigaste
lärare och lärjungar
vid detta privata kollegium.

Företal.

Bland de dödliga finnas beklagligen endast få så opartiska och ädelmodiga, att de vilja rättvist beakta och bedöma, vad av andra lyckligt funnits och väl uttänkts. Och ännu färre äro de, som giva sitt gillande åt andras goda gärningar, än mindre anse dem värda något beröm. Fastmera glömma de till den grad sig själva och äro så djupt fördärvade, att de hellre vilja förvränga andras handlingar, håna och begabba dem. Om därför några av andra upprättade hedervärda och nyttiga institut finnas, sträva de, så långt i deras makt står, ivrigt och oförtröttat att genom förklenande och illvilligt tal motarbета och hindra dessa. Plautus kännetecknar den i Bacchides (v. 546) på följande sätt: "I följd av sin egen ondska finna de intet annat än ont; de visa vänskap mot ingen och hava alla till ovänner; när de så gäcka sig själva, tro de i sin dårskap, att de gäcka andra". Vår tid är ju sådan till sina seder, att onda människor vilja göra de goda så beskaffade som de själva äro, uppröra och förvirra allt och kalla allt heligt för

oheligt. Ett fördärvat släkte och fördärvade människor — om de ens äro värda att kallas människor, ty de äro vildare än glupande ulvar! De förstå icke, att en god sak, som till en tid uthärdar deras anfall, till slut måste behålla segern, sedan motståndarnas krafter uttömts; de inse icke, att vällovliga strävanden, som till en tid fördröjas, åter skrida framåt, sedan belackarnas onda anslag omintetgjorts. Om de ville noga överväga detta, skulle de utan tvivel avstå från sin ondska och vrånghet. Men vad de göra, betyder icke mycket, om blott det som i sig självt är hederligt och berömvärt, icke fördunklas av deras mörka förtal. När därför den ädle, höglärde och om bildningens sak synnerligen förtjänte Magister Johannes Rudbeckius, vår älskade lärare, för att främja lärda studier av synnerligt nit öppnat en privat skola, i vilken han, såsom våra acta skola visa, hållit många nyttiga föreläsningar, disputationer och övningar, hava dessa eländiga människor enligt sin sedvänja börjat att förakta detta hans verk och att, såsom Theon hos Horatius, förtala det. Fördenskull beslöto den nämnda skolans kolleger att, som vapen mot denna hätskhet och dess lönliga förtal, låta noggrant anteckna denna skolas alla övningar för att därigenom giva säkra tecken och bevis, på grund varav sanningssälskande människor kunna bedöma det hela enligt själva sakförhållandet, icke blott enligt andras mening och ofördelaktiga skildringar. För detta ändamål valdes den 8 september detta år två notarier, som i korthet skulle anteckna icke blott vad i denna skola därefter förehades, utan även vad som från början förehafts, enär de ju ännu hade det i färskt minne. Av dessa notarier har även vad nu följer blivit upptecknat och därefter på gemensam kostnad offentliggjort.

År 1610.

Den 11 februari kungjorde vår berömde lärare — Gud give, att det må vara till lycka — ett upprop (vilket måhända snart kommer att tryckas tillika med andra arbeten av honom), vari han med många och vägande skäl inbjöd alla, som genom begåvning och ålder voro därtill ägnade, till ett allvarligt och flitigt studium av vetenskaperna. Och för att bättre kunna med sin hjälp främja och understödja arbetet för dem, som hörsammade denna uppmaning, öppnade han en privat skola, i vilken han lovade att, om Gud förlänade honom liv och krafter, efter vars och ens fattningsgåva och förstånd undervisa i språk, nämligen latin, grekiska och hebreiska, i filosofi, såväl teoretisk som praktisk, samt slutligen i teologi. Men emedan brist på böcker icke sällan plägar förorsaka dröjsmål och hinder för dem, som sträva till vetenskapens höjd, i synnerhet för de fattiga, ansåg han det riktigt, att var och en, som fick tillträde till denna skola, bidroge med en daler i silver. För dessa i den gemensamma kassan samlade penningarna skulle anskaffas böcker och vad som annars kunde vara nödvändigt, att förvaras i ett för detta ändamål förhyrt museum och gemensamt nyttjas av alla, som blevo medlemmar av denna skola. Och som en början till detta bibliotek skänkte han själv åt skolan tre lexika i folio nämligen:

ett latinskt av A. Calepinus på åtta språk;

ett grekiskt av Budæus;

ett hebreiskt av Johannes Avenarius;

samtliga värderade till 12 daler.

Men icke alla göra ett rätt bruk av sina bokliga kunskaper, utan många använda, tyvärr, det lilla de hava lärt, huru o betydligt det än må vara, till fäderneslandets, överhetens och alla rättsinnigas färdärv. Många åter sträva visserligen att göra

framsteg i kunskaper men akta icke på om de bliva bättre eller sämre i liv och seder; vadan det hade varit mycket bättre, att de aldrig fått lära en enda bokstav, än att de skola vara dels kyrkan och staten till skada, dels andra till förargelse genom ett tygellöst och osedligt leverne. Därför förklarade han, att han icke ville mottaga vem som helst utan åtskillnad i denna skola, utan blott den, som lovade att ställa sig till efterrättelse följande förhållningsregler samt troget och flitigt iakttaga dem:

I. Lärjunge bedrive sina studier till Guds ära och kyrkans befastande, till fäderneslandets och statens nytta, till sanningens och rättens försvar.

II. Lärjunge lägge sig vinn om att utveckla sig icke blott till en lärd man utan även till en god, det är: en rättsinnig, from och hederlig man.

III. Lärjunge vise, så länge han tillhör skolan, Rektor och seniorer hörsamhet i allt, som de med Guds ord och giltiga skäl visa vara rätt, lovligt och tillständigt, och om han i något har felat, åhöre han tåligt förtjänt tillrättavisning.

IV. Lärjunge må, när han åter vill lämna denna skola, icke göra detta utan Rektors vetskap.

När detta blivit känt och bekantgjort bland de studerande, vann företaget mångas bifall, och inom få dagar anmälde sig rätt många som deltagare.

För att fullfölja sin avsikt talade vår lärare utförligt till var och en, tröget manande till fromhet, hovsamhet och självbehärskning samt till flit och omsorg i studierna. Han tillstyrkte den, som hittills måhända levat mindre ordnat och stadgat, att nu återvända till den rätta vägen och följa ett annat rättesnöre för sitt liv. Sedan därefter villkoren framställes och utförligt förklarats, inskrev han i skolans matrikel dem, som gillade dessa. Sålunda inskrevos redan i februari följande tio: Nicolaus Petri Stocholmensis, Andreas Torstani Vermelandus, Johannes Petri Orebroensis, Olaus Salomonis Tunensis, Andreas Erics Vendelensis, Andreas Laurentii Dalecarlus, Georgius Olai Tunemontanus, Israel Olai Tunemontanus, Sueno Benedicti Vestrogothus, Olaus Gabriëlis Angermannus.

Emellertid och till dess flera skulle sluta sig till skolan,

började Rektor den 26 febr. att såsom prov på sin verksamhet anställa skriftliga övningar och undervisade flitigt i skriftlig komposition med imitation av Ciceros brev.

Mars.

När detta blivit för andra bekant, anmälde sig i början av mars följande: Petrus Petri Uplandensis, Andreas Benedicti Smalandus, Jonas Petri Wexionensis, Johannes Jonæ Ostrogothus, Jonas Petri Angermannus, Laurentius Birgeri Vermlandus, Abrahamus Stenonis Skuttungensis, Thomas Petri Stabyensis, Ericus Olai Medelpadius, Nicolaus Suenonis Ostrogothus, Sueno Andori Vestrogothus, Olaus Johannis Sydermannus, Nicolaus Olai Byriensis, Ericus Jonæ Helsingus, Ericus Johannis Prytz, Andreas Johannis Prytz, Johannes Matthiæ Mariæstadianus, Sueno Nicolai Vestrogothus.

Och när nu alla sågo, att företaget gjorde en god början, och de icke tvivlade på att, om det ville fortfara, denna skola komme att bli givande och nyttig för många, så beslöt Rektor, att skolan den 16 mars skulle högtidligen invigas. Sedan han därför sagde dag hållit ett utförligt tal om huru studierna borde rätt börjas och lyckligt fullföljas, öppnade han skolan med bön och musik under de närvarandes livliga bifall. Må Gud till sitt namns ära och till en ädel undervisning för många mildeligen och nådeligen tillstådja, att skolan i trots av de illasinnades hätskhet må länge fortfara och blomstra!

17. Nästa dag, som var den 17 mars, kommo alla tillsammans för att överlägga om vad som syntes mest nödvändigt vid denna skolas början.

Först och främst ansågo alla, att, eftersom på grund av lärjungarnas mängd en enda icke kunde räcka till att utföra och ordna allt, och eftersom den som ensam skulle söka göra allt efter sitt eget gottfinnande, icke kunde undgå att ådraga sig mångas hat och motvilja, några kolleger borde givas rektor, vilka icke blott skulle underlätta mödorna utan även avvända och förhindra missnöje och svårighet genom att med honom dela hedern och arbetet.

Därför tillsattes genast bland lärjungarna såsom biträde åt

rektor: för det första fyra såsom seniorer, vilka tillsammans med rektor skulle leda skolan, med honom höra och summariskt avgöra alla mål samt i all verksamhet och förvaltning bistå honom med råd och dåd.

Vidare två andra, som likasom väktare skulle ge akt på lärjungarnas liv och seder och, om de ertappade några med att visa lättja, dricka, spela kort, försumma gudstjänsterna eller göra annat, som stred emot det avlagda löftet, genast på bestämda dagar anmäla dem för rektor och seniorer. Dessa fingo med fullt skäl namnet censorer.

Slutligen tillsattes en kvestor, vilken skulle handhava den gemensamma kassan och anskaffa, vad som enligt rektors och seniorers beslut borde för skolans bruk inköpas.

Till seniorer valdes enhälligt: Andreas Erics Vendelensis Uplandensis, Olaus Gabrielis Angermannus, Laurentius Birgeri Vermelandus, Ericus Johannis Prytz Ostrogothus.

Och till censorer: Sueno Nicolai Gudhemius Vestrogothus och Andreas Torstani Vermelandus.

Till kvestor slutligen: Andreas Johannis Prytz Ostrogothus.

Dessa skulle alla och en var noga aktgiva på allt som rörde kollegiet, och var i sin stad hava omsorg därom, att vid rektorsombyte eller vid kollegers avgång eller tillträde intet bleve kollegiet avhänt eller togs till enskilt bruk. Därför skulle även varje termin redogörelse krävas och avgivas över den gemensamma kassan.

Då det emellertid icke syntes tillräckligt att blott en eller två gånger fatta beslut om det gemensamma bästa utan vid ändrade förhållanden ett beslut ofta kunde behöva ändras och ävenledes ofta nya fall uppkomme, som krävde fleras överläggning och utlåtande, beslöts också att en gång i veckan hålla allmänt sammanträde för att enhälligt komma överens om vad som borde företagas.

På det alla skulle få tillfälle till övning i latinska och grekiska språken, finge på dessa sammankomster talas endast latin och grekiska.

Sedan detta sålunda bestämts, hölls åter sammanträde på eftermiddagen för överläggning om vad som vidare kunde vara till nytta för kollegiet. Först och främst anmärktes då bristen

på skrivbord och bänkar till behövliga platser för studier, föreläsningar och övningar. Därför beslöts enhälligt, att sådana skulle köpas för de i kassan samlade medlen.

Emedan språk, framför allt latin, grekiska och hebreiska, äro de säkraste medlen att främja kunskaperna men dock ganska många funnos, som ännu icke däruti inhämtat tillräckligt, beslöt man också, att början skulle göras med undervisning i språk. Rörande latinet bestämde man att de klassiska författarna Terentius och Cicero skulle växelvis studeras. I grekiska och hebreiska skulle man läsa den bibliska texten och andra såsom goda erkända författare, som senare skulle gemensamt bestämmas.

Eftermiddagstimmarna anslogos till språkstudier sålunda: kl. 1 latin, kl. 2 grekiska, kl. 3 hebreiska, kl. 4 och 5 korrektur av uppsatser och ur auktorerna antecknade fraser.

Vid föreläsningarna skulle iakttagas, att texten först så ordagrant som möjligt översattes på modersmålet och därefter resolveras men blott grammatiskt, på det att tidsutdräkt icke skulle orsakas genom utförligare kommentarier.

Vad de skriftliga övningarna angår, bestämdes att uppsatserna skulle under de på eftermiddagen bestämda timmarna förete till rättelse.

Slutligen skulle var och en dagligen under de övriga gemensamma och enskilda arbetena samla så många fraser han kunde. Dessa skulle tagas ur Terentius och Cicero och tillika med den skriftliga uppsatsen förete för rektor samt, ibland efter korrektur, ibland endast flyktigt genomsedda, av honom förse med anteckning om dag och månad. *Dagligen*, för att lärjungarna icke skulle hängiva sig åt lättja och overksamhet, om de icke finge sig föresatt för varje dag att utföra ett visst arbete. *Ur Terentius eller Cicero*, för att icke, såsom ofta händer, de som äro svaga i latin, i stället för att vända sig till goda latinska författare, studera andra, sämre, därför att dessa äro lättare, och på detta sätt förvärva sig ett felaktigt skrivsätt, enär deras egen stil ännu ej nått fasthet. *Dag och månad* skall antecknas på dessa arbeten, för att man, sedan månaden gått till ända, vid examen bättre skall kunna se, vad var och en gjort, varefter

de flitiga kunna erhålla beröm men de försumliga bestraffas i enlighet med kollegernas beslut.

För att grammatikens regler flitigare skulle repeteras och för att man oftare skulle få tillfälle att tillämpa dem i tal, bestämde man vidare, att regelbundet varje vecka skulle hållas två repetitioner och lika många ordinarie disputationer: den ena i grammatik under morgontimmarna på onsdagarna, den andra i filosofi eller teologi vid samma tid på lördagarna.

Men dessutom skulle också seniorerna och de övriga ämbetsinnehavarna, som ansågos böra ha gjort större framsteg i studierna, för att försvara sitt namn och sin ställning själva författa och anordna såväl disputationer som föredrag, vilka skulle högtidligen hållas i närvaro av hela kollegiet. Eftersom dessa höllos av seniorerna och kallades offentliga och högtidliga, borde, för att de skulle ske under mera värdiga former än de vanliga disputationerna, varje gång alla bord prydas med för detta ändamål anskaffat grönt kläde.

Då, vidare, examina driva bort slöheten hos många och sporra dem till flit, bestämdes ytterligare, att examen skulle hållas en gång varje månad.

Vid denna skulle, utom annat, noga utrönas, hur mycket var och en under den gångna månaden åstadkommit i tal och skrift. Först och främst skulle sålunda en på förhand obekant text föreläggas alla, vilken var och en utan att använda någon främmande hjälp skulle före examens slut översätta och framlämna. Sedan skulle de själva få ånyo genomse, vad de vid föregående examen på liknande sätt hade åstadkommit, för att måhända upptäcka och redan nu angiva något felaktigt däruti. De skulle också medelst de samlade fraserna visa hur mycket de hade inhämtat ur Cicero och Terentius och härav skulle man lätt kunna utröna, hur flitig var och en hade varit och huru stora framsteg han gjort i kunskaper under den gångna månaden.

Sedan allt detta från olika synpunkter diskuterats och avhandlats samt därefter, på sätt som förut sagts, beslutits, åtskildes kollegiet, och var och en gick därifrån med friskt mod och god förhoppning om blivande framsteg i sina studier.

18. Följande dag var en söndag, då alla ågnade sig åt

vilan, bevistade gudstjänsterna och både Gud om lycka och framgång.

19. På måndagen som var den 19 mars, började man genast sätta i verket vad som förut hade beslutits. Sålunda började man den första timmen att studera Terentii Andria, som avslutades den fjärde maj, på vilken dag denna pjäs i det privata kollegiet uppfördes på latin och följande dag på svenska. Den grekiska lektionen kl. 2 på dagen uppsköts tills vidare i och för fullföljande av undervisning i och imitation av Ciceros brev. Kl. 3 undervisades i hebreiska. Kl. 4 och 5 rättades fraser, imitationer och uppsatser, för vilka på förmiddagen ämnen utgivits.

20. På samma sätt fortsattes på tisdagen.

21. På onsdagen hölls den första ordinarie repetitionen och disputationen i grammatik, varvid de som mest hade behov av denna övning, ömsevis fungerade såsom respondent och opponent.

22 och 23. Torsdag och fredag höllos samma övningar som måndag och tisdag.

24. Lördags förmiddag hölls den första ordinarie filosofiska disputationen i logik med herr Olaus Gabrielis Angermannus som respondent. På eftermiddagen hölls, såsom beslutet var, sammanträde för överläggningar, och bland annat beslöts det, att var och en skulle skaffa sig en anteckningsbok för Loci communes, vari han skulle samla sig till minnes så att säga en förråds-kammare av utmärkta sentenser och visa språk, som förekommo på spridda ställen i det som lästes.

Dessa voro den första veckans övningar, vilka därefter fullföljdes på samma sätt under de följande veckorna allt ifrån den tid, då skolan öppnades, intill denna dag. Därför anteckna vi i det följande endast, vilka övningar dessutom förekommit, vilka föredrag och disputationer som hållits, hur ofta examen anställts samt vad nytt under varje vecka av seniorerna beslutits. Det övriga framgår av denna första veckas övningar.

27. På tisdagen följande vecka avslutades de epistolära övningarna.

28. På onsdagen hölls den andra grammatiska disputationen.

På lördags förmiddag hölls den första högtidliga disputationen i teologi om Herrens nattvard; författare och respondent var herr Andreas Erics Vendelensis, kollegiets senior och primus.

Strax efter middagen sammanträdde åter seniorerna, varvid följande avhandlades. I. Eftersom många av lärjungarna ämnade studera det hebreiska språket men några av dem icke kunde eller hade råd att genast skaffa sig hebreiska biblar, fann man lämpligt att för kollegiets bruk anskaffa några exemplar av bibeln på hebreiska. Därför köpte man redan samma dag ett i Venedig tryckt exemplar för 2 daler. II. Emedan papper är mycket dyrt i Uppsala, beslöts att sända penningar ur kassan till Stockholm, för vilka papper skulle köpas för kollegiets behov, så att man icke utan nödvång skulle köpa för högt pris något som kunde fås billigare.

April.

3. I april hölls den första examen, varvid företrädesvis undersöktes, huru flitiga de examinerade hade varit i att samla fraser och sentenser, huru många scripta de hade åstadkommit föregående månad, och huru mycket var och en under tiden hade framskridit i språkstudier.

De uppmanades att flitigt framhärda i läsningen av Cicero, Cæsar, Terentius och Plautus och att icke misströsta om att, om de uppbjodo all sin flit, inom kort med Guds nåd göra anmärkningsvärda framsteg.

Därefter hölls den första högtidliga deklamationen om den nu förestående påskfesten av Andreas Erics, senior i kollegiet. Han redogjorde först utförligt för festens ursprung och för de på den dagen oss vederfarna gudomliga nådebevisningarna. Därefter uppmanade han med för ändamålet lämpade argument sina kolleger och medlärjungar att på fromt och tillbörligt sätt fira denna fest.

Under påsken gavs för deras skull, som foro till landet, under någon tid fritt från lektionerna, men under tiden skulle de, som stannade i staden, dagligen ingiva sina scripta och fraser till rättelse.

Den 21 återupptogs de för kort tid avbrutna studierna,

och nästföljande onsdag hölls den tredje ordinarie disputationen i filosofi med Sueno Nicolai Vestrogothus, skolans censor, som respondent.

På eftermiddagen hölls sammanträde, varvid förekom följande: För det första beslöt man, emedan man hade talrika disputationer i logik och fysik, i vilka ämnen den paduanske filosofen Jacobus Zabarella är framstående framför andra, att för kollegiets bruk inköpa dennes verk, vilka man även snart erhöi för ett belopp av 3 daler. För det andra: då man till denna dag hos snickare hade anskaffat bord, stolar, skåp och bänkar, köpte man sådana till kollegiets behov för gemensamma medel, nämligen 5 fyrkantiga bord för 5 daler; 6 stolar för 6 mark; 7 bänkar för 5 mark, 1 skåp för 1 daler.

Denna månad inskrevos: Mattheus Petri Aboensis, Ericus Pauli Sydermannus, Gabriel Erics Uplandensis, Johannes Petri Uplandensis, Andreas Haraldi Vestrogothus.

Maj.

3. I maj anställes för andra gången examen, vilken försiggår på samma sätt, som kort förut sagts i början av april.

5. Följande lördag hålles under morgontimmarna den tredje ordinarie disputationen i filosofi med herr Ericus Johannis Prytz Ostrogothus som respondent.

På eftermiddagen hålles sammanträde och åtskilliga angelägenheter diskuteras, men intet nytt beslut fattas.

Emedan man förut beslutit att omväxlande läsa Cicero och Terentius och emedan Terentius nu hade avslutats, börjar man på måndagen i följande vecka läsa första boken av Ciceros Epistolæ ad familiares.

9. På onsdagen hålles, som vanligt, före middagen grammatisk repetition och disputation. Kl. 12 hålles av herr Andreas Benedicti Smalandus extraordinarie föredrag om filosofiens företräden.

12. Lördags morgon försiggår den fjärde ordinarie filosofiska disputationen med herr Andreas Torstani Vermelandus, skolans censor, som respondent.

Efter middagen blevo Johannes Matthiæ och Ericus Pauli

av censorerna anklagade för att ha burit våldsam hand på varandra. Sedan saken noga utretts, ådömdes dem båda samma straff, emedan felet syntes vara lika stort å båda sidor.

16. Tredje veckans onsdag hålles den femte ordinarie disputationen i grammatik.

19. På lördagen hålles den femte i filosofi med herr Andreas Johannis Prytz Ostrogothus som respondent. — På eftermiddagen kunde man på grund av offentliga angelägenheter icke hålla sammankomst.

23. På onsdagen i fjärde veckan anställes grammatisk disputation. På eftermiddagen hålles det andra högtidsföredraget om pingstfesten av herr Laurentius Birgeri, skolans senior och kungl. stipendiat.

26. Lördags förmiddag hålles den sjätte ordinarie disputationen i filosofi med herr Andreas Erics, kungl. stipendiat, som respondent.

På eftermiddagen hålles sammanträde, och emedan såväl årstiden som ock själva saken syntes mana därtill, att de studerande även skaffade sig någon kunskap om växterna, inbjödos de av rektor att under denna tids sön- och högtidsdagar efter aftonbönen gå med honom för att botanisera, och han lovade att omtala för dem växternas namn och nyttiga egenskaper. Detta skedde även därefter några gånger.

Juni.

Den första juni hålles examen.

Nästa onsdag hålles den sjunde filosofiska disputationen med Ericus Olai Medelpadius, kungl. stipendiat, som respondent. Vid eftermiddagens sammanträde inberättades, att på ett visst håll några utmärkta filosofers, talares och historikers verk voro till salu för en ganska billig penning, och då seniorerna ansågo dem högst nödiga för skolan, köptes genast för 12 daler, tagna ur den gemensamma kassan, här nedan uppräknade böcker, alla i folio: Aristoteles på latin; Euklides på latin; Xenophon och Stobæus på grekiska och på latin; Isocrates på grekiska och latin; Vesalii anatomiska verk.

Eftersom nu biblioteket började ökas och tillväxa medelst

dels inköpta, dels skänkta, dels låntagna arbeten, ansåg man det nödvändigt, att någon utnämndes till bibliotekarie för att ha omsorg om att intet av skolans tillhörigheter ginge förlorat eller toge skada, och man fann för det närvarande lämpligt, att tolv av de äldsta lärjungarna i kollegiet åtog sig detta uppdrag och i tur och ordning hade besväret att var sin vecka på morgonen öppna kollegiet och stänga det om aftonen samt noga akta på att allt, som hörde till skolan, förbleve oskadat i behåll.

Sålunda utvaldes för följande vecka den förste bibliotekarien: Nicolaus Petri Stocholmensis.

För att förhindra att av inventarierna något skulle kunna försvinna och övergå i privat bruk syntes det därjämte lämpligt att anskaffa några stämplat av järn, med vilka böcker och skolans övriga tillhörigheter kunde märkas, så att de kunde skiljas från andra. De figurer, som i dessa skulle framställas, borde vara ett öga och en tunga, vilka skulle beteckna visheten och värtaligheten. Detta beslut skulle också utan dröjsmål sättas i verket.

På onsdagen i följande vecka hölls den åttonde grammatiska disputationen, på lördagen den åttonde filosofiska med Jonas Petri Angermannus, kungl. stipendiat och skolans notarie, som respondent. — På eftermiddagen valdes till bibliotekarie Johannes Petri Orebroensis.

Under de följande dagarna före Johannes Döparens fest blevo studierna för kort tid avbrutna på grund av Rektors offentliga sysselsättningar, men emedan lärjungarna ämnade under festen offentligt uppföra en komedi av Terentius, övade de sig under tiden i att läsa in och utföra sina roller.

Strax efter festen kallades Rektor till Stockholm, där han tillbragte hela juli månad. Därpå åtskildes lärjungarna och besökte föräldrar eller släktingar och vänner.

Augusti.

När de i augusti efter röt månaden hade återvänt och Rektor likaledes återkommit från Stockholm, hölls först ett sammanträde med överläggning om kollegiets återupptagande och

övningarnas förnyande. Och då kollegiets medlemmar ansågo kronologi och geografi nödvändiga för en riktig uppfattning av historici, skaldar, talare och andra goda författare, både de enträget Rektor, att han skulle i kollegiet föredraga och förklara dessa ämnen. Med bifall till deras begäran gjorde han också detta under de närmast följande veckorna i största korthet.

Under tiden skedde likväl intet avbrott eller minskning i de vanliga lektionerna och övningarna. Emedan Rektor kort före resan till Stockholm hade avslutat första boken av Ciceros brev, återgick han nu till Terentius och påbörjade hans Eunu-chus, under det han liksom förut fullföljde de andra övningarna i uppsatsskrivning, föredrag och disputationer. För följande vecka utsågs till bibliotekarie Olaus Salomonis Tunensis.

I augusti inskrevos: Magnus Christophori von Wernstedt, Magnus Magni Smalandus, Andreas Erics Sydermannus, Rolandus Olai Angermannus, Johannes Olai Smalandus, Carolus Jonæ Bothniensis, Ericus Erics Roslagius, Laurentius Matthiæ Salemontanus.

September.

I början av september hölls enligt hävdvunnet bruk examen.

Därefter sammanträdde seniorerna och beslöto enhälligt att inköpa Diodorus Siculus i folio för 2 daler samt Cæsars Commentaria i oktav och Posselii Calligraphia oratoria linguæ græcæ i oktav för tillsammans 1 daler.

Till bibliotekarie utsågs Andreas Laurentii Dalecarlus.

Sedan följande vecka geografi och kronologi avslutats, förklarades släktskapsträdet och visades, vilka leder som voro förbjudna genom gudomlig lag, och vilka som voro förbjudna endast genom mänskliga lagar och stadganden, medelst vilka de påvliga förbudit giftermål ända till sjunde och nionde led.

På onsdagarna fortsattes de grammatikaliska disputationerna.

På lördagen hölls ingen filosofisk disputation utan meddelades endast upplysningar om biblioteket, nämligen om varje boks innehåll, om tiden för dess författande, om den nytta dess

läsning medförde, och vad annat som kunde anses härmed stå i sammanhang.

Efter middagen hölls som vanligt sammanträde, och på grund av de skäl, som i företalet angivits, beslöt man inrätta två notariebefattningar, vilkas innehavare skulle noggrant anteckna vad i kollegiet förehades. Härtill valdes Andreas Erics Strengnensis och Jonas Petri Angermannus.

När geografi och kronologi nu voro avslutade och enär undervisningen i Ciceros brev ej längre hindrade, beslöt man vidare att på allvar gripa sig an med studiet av grekiska språket. På grund härav lät Rektor följande morgon offentligen anslå ett program, efter vilket han i enlighet med detta beslut ämnade meddela undervisning i grekiska.

1. Sålunda började han härmed den 1 mars och gjorde början med att förklara Nya testamentets text såväl grammatiskt som teologiskt: grammatiskt genom att utreda satsers och ords inbördes förhållande samt genom excerperande av fraser och grekiska talesätt; teologiskt genom att vederlägga motståndares ur förvända tolkningar härledda invändningar.

2. Vidare nedskrev han på tavlan sentenser, utvalda ur de mest framstående grekiska författare, för att lärjungarna skulle samla dem och införa dem bland sina loci communes.

För det tredje utgav han liksom i latin nu även i grekiska ämnen för skriftlig översättning till grekiska och rättade dessa scripta från kl. 3 till 5 tillika med de latinska.

Slutligen talade han grekiska med lärjungarna och uppmanade och övade dem att göra detsamma.

15. På lördagen hölls den andra offentliga disputationen likaledes i teologi om "Den fria viljan". Författare och respondent var Laurentius Birgeri Vermelandus, senior i kollegiet.

19. Sedan på onsdagen i tredje veckan den sedvanliga grammatikaliska disputationen hållits på förmiddagen, hölls kl. 12 det tredje offentliga föredraget om "De heliga änglarna" av Olaus Gabrielis Angermannus.

På lördagen var ingen ordinarie disputation, alldenstund, sedan disputationerna i logik avslutats, icke ännu beslut fattats om ämnena för de ordinarie disputationerna i filosofi. På eftermiddagen fattade seniorerna följande beslut:

I. Emedan det icke fanns papper kvar i det gemensamma förrådet, skulle åter penningar skickas till Stockholm för inköp av papper till gemensamt bruk.

II. Emedan det vid skolans början bestämts, att den gemensamma kassans räkenskaper skulle granskas två gånger om året, beslöt man, att sådan granskning denna dag skulle förrättas, nämligen angående hur mycket som hade influtit i kassan genom inskrivningsavgifter, hur mycket som givits ut för böcker och andra utensilier och huru stor behållning som fanns.

I september inskrevos Arvidus Nicolai Uplandensis, Olaus Laurentii Vestrogothus, Andreas Matthiæ Gevaliensis, Wilhelmus Marci Helsingus, Sueno Jonæ Vestrogothus.

Oktober.

I oktober anställdes åter examen.

Vid seniorernas sammanträde första lördagen förekom följande:

I. Enär, såsom nyss sagts, disputationerna i logik voro avslutade, överlades om ämnen för kommande ordinarie disputationer och beslöts slutligen enhälligt, att disputationerna skulle växelvis röra fysik och loci theologici, så att man ena veckan höll en fysisk, den andra alltid en teologisk disputation.

II. Emedan man hittills icke haft någon föreskrift angående ordinarie föredrag utan endast om extraordinarie och högtidsföredrag, ansåg man lämpligt, att hädanefter i tur och ordning varje vecka skulle hållas föredrag, så nämligen, att de som därtill ägde förmåga, skulle själva författa föredrag, och de som det icke kunde, skulle ur minnet föredraga ett tal antingen på latin av Cicero eller på grekiska av Demosthenes.

III. Emedan seniorerna funno det svårt att avgöra alla mål endast efter rätt och billighet utan några antagna och godkända stadgar, och emedan man icke villigt lät sig nöja med seniorernas beslut, syntes det vara av nöden att fastställa lagar, enligt vilka de kunde döma och avgöra straffbestämmelserna. Därför utfärdades med allas bifall lagar angående

dryckenskap, försumlighet, nattligt svärmande på gatorna och annat sådant.

IV. Emedan några tyckte sig ha föga nytta av de grekiska föreläsningarna, emedan de icke voro nog hemmastadda i de grammatiska reglerna, bestämdes, att hädanefter skulle undervisas i grammatik omväxlande med Nya Testamentets text.

Följande vecka förekom allenast den grammatiska disputationen.

Åtta dagar därefter samlades åter alla, och emedan många utom skolan alltför ofta använde sitt modersmål, — något som är ytterst skadligt vid inlärandet av de främmande språken — påbjöds nu med fastställt vite, att ingen hädanefter fick så göra.

Därefter anklagades av seniorerna Nicolaus Olai och Gabriel Erics för att de vid en nyligen firad begravning hade råkat i slagsmål. På grund av den förargelse de åstadkommit, blevo de androm till varnagel strängt straffade.

17. På onsdagen i tredje veckan hölls av Johannes Jonæ Ostrogothus, kungl. stipendiat, det första föredraget ur minnet.

20. Lördags förmiddag hölls den första ordinarie teologiska disputationen om "Gud" med herr Andreas Erics Vendensis, kungl. stipendiat och skolans primus, som respondent.

22. Sedan man den senaste veckan avslutat Terentii Eunuchus, önskade Rektor, på grund av åtskilliga fördelar härav, vilka han i ett offentligt program påvisade, offentligen låta uppföra denna komedi, vilket skedde den 22 i denna månad på det privata kollegiets gårdsplan. Såsom åskådare voro tillstädes Ärkebiskopen, Akademiens Rektor och övriga professorer samt så många studerande och borgare, som platsen rymde.

23. Den 23 återgick man igen till Cicero och påbörjade andra boken av hans Epistlar.

24. På onsdagen hölls det andra ordinarie föredraget av Laurentius Petri Gestricius, och då han icke ansett sig själv kunna författa ett tal, återgav han utan koncept Ciceros första tal mot Catilina.

27. På lördagen hölls den första ordinarie filosofiska disputationen i fysik med herr Laurentius Birgeri Vermelandus, kungl. stipendiat, som respondent. Samma dag hölls på vanligt

sätt sammantråde, men intet förekom som vi funnit värt att anteckna.

Denna månad inskrevos: Carolus Simonis Ostrobothniensis, Johannes Jacobi Ostrobothniensis, Magnus Matthæi Ostrobothniensis, Petrus Michaelis Wesmannus, Jonas Nicolai Sydermannus.

November.

I november hölls som vanligt examen såväl i grekiska som i latinska språket på samma sätt, som beskrivits i början på april.

7. Nästa onsdag hölls det tredje ordinarie föredraget om "Nåden" av Jonas Petri Angermannus, kungl. stipendiat och skolans notarie; han hade på egen hand utarbetat det.

10. På lördagen hölls det andra ordinarie teologiska föredraget om "Skapelsen" med Andreas Erici Strengnensis, kungl. stipendiat och skolans förste notarie, som respondent.

Samma dag sammanträdde seniorerna, och därvid förekom följande:

I. Emedan Rektor ämnade begiva sig till riksdagen i Örebro, sattes i hans ställe hans broder Jacobus Rudbeckius att under tiden fortsätta de övningar, som lärjungarna företrädesvis önskade. Därpå ombads även den högtärade och högtlärde herr Christopherus Anundi, som nyss återkommit från Tyskland, att fortsätta den undervisning i Schonerus' Arithmetica, som han kort förut påbörjat.

Dessutom framställde Akademiens rektor, magister Petrus Rudbeckius, till uppbyggelse och heder för detta kollegium, teorien om sjukdomarnas orsaker och verkningar.

II. Av censorerna anklagades Sueno Andori och Laurentius Johannis, emedan de på skolgården hade slagits om en bok, varför de av seniorerna strängt bestraffades. — Även anklagades några för försumlighet, somliga emedan de någon tid icke varit tillräckligt flitiga vid sina skrivövningar, andra emedan de varit frånvarande vid senaste examen. Alla dessa måste underkasta sig seniorernas dom och bestraffning.

Slutligen höll den ärade och ädle herr Andreas Torstani Vermelandus, skolans censor, enär han hade märkt att några

voro begivna på starka drycker, ett utförligt och allvarligt tal, av honom själv utarbetat, om "Dryckenskapen". Först erinrade han om lärjungarnas givna löfte och manade dem vänligen att med hågkomst därav avstå från yppighet och omåttlighet. För den händelse de icke ville lyssna till hans förmaningar, tillade han sedan den hotelsen, att de komme att av seniorerna strängt bestraffas eller kanske att uteslutas ur kollegiet. Med många och grundliga skäl manade han till sist alla till ett nyktert och ordentligt leverne.

Följande dag spikades offentligt en av Olaus Gabrielis Angermannus, senior i kollegiet, författad disputation att nästa lördag hållas i det privata kollegiet. Detta ändrades dock sedan på grund av Rektors för oss olägliga resa till riksdagen.

Under den tid Rektor var borta undervisade i kollegiet de ovan nämnda lärarne.

Även hölls ett extraordinarie föredrag om "Stjärnorna" av herr Andreas Benedicti Smalandus.

När Rektor återvänt från riksdagen, fortsattes övningarna på samma sätt. Därför anse vi det icke vara nödigt att uppräknat allt efter ordning, utan för att undvika vidlyftighet beröra vi i korhet endast det mera viktiga.

Sålunda anteckna vi rörande tiden från Rektors återkomst ifrån riksdagen till den 16 mars, vilken dag föregående år detta kollegium inrättades, följande:

1. Andra boken av Ciceros brev avslutades, och en tredje komedi av Terentius, nämligen *Ἐαυτοτυμορούμενος* ("Självplågaren") påbörjades. Dessutom lästes några kapitel i Nya Testamentet och början gjordes på en grekisk tragedi, nämligen Euripides' *Cyclops*.

2. Två ordinarie föredrag hölls, det ena av Ericus Jonæ Helsingus, det andra av Arvidus Nicolai Uplandus, samt två högtidsföredrag, det ena av herr Ericus Johannis, skolans senior, det andra av Rektor själv.

3. En ordinarie disputation anställdes med herr Olaus Salomonis Tunensis som respondent, och tre högtidliga disputationer: den första av herr Olaus Gabrielis, senior i kollegiet, om "Rättfärdiggörelsen"; den andra av Ericus Johannis Prytz, senior i kollegiet, om "Det kristna dopet"; den tredje av Rektor

om "Försynen" med Nicolaus Petri Schute Steholmensis som respondent.

En gång förrättades examen.

Denna månad inskrevos: Andreas Matthæi Helsingus, Israel Jonæ Ostrogothus, Ericus Petri Roslagius, Jacobus Petri Stabyensis, Christopherus Siggonis Sydermannus.

Utom sina akademiska föreläsningar i hebreisk grammatik och över utvalda språk ur Mose böcker, sina offentliga föredrag, disputationer och examina hade Rektor sålunda under detta år i sin privata skola meddelat en undervisning som omfattat följande:

1. Handledning i epistolära övningar och imitationer.
 2. Två komedier av Terentius och början av en tredje, vilka även offentligen uppfördes.
 3. De två första böckerna av Ciceros brev.
 4. Delar av den grekiska grammatiken och Nya Testamentet.
 5. En grekisk tragedi av Euripides, delvis.
 6. Ett kompendium i kronologi och geografi.
- Han hade vid de skriftliga övningarna rättat mer än 8,000 grekiska och latinska scripta.

Föredrag hade hållits (oberäknat några mycket korta) till ett antal av 14.

Dessutom hade hållits 32 grammatiska, filosofiska och teologiska disputationer samt 6 examina.

Hur mycket under innevarande år 1611 såväl lärjungarnas antal som övningarna ökats, skola, med Guds hjälp, det årets Acta ådagalägga.

ACTA

DET ÅR:

LEKTIONER, FÖREDRAG, DISPUTATIONER OCH ANDRA ÖVNINGAR,

VILKA HÅLLITS ÅR 1611 I

PROFESSORN VID UPPSALA UNIVERSITET
MAG. JOHANNES RUDBECKIUS NERICIUS'
PRIVATA KOLLEGIUM

OCH I KORT SAMMANDRAG
AV SAMMA KOLLEGIUMS NOTARIER
UPPTECKNATS OCH NEDSKRIVITS.

Euripides, Orestes 694:

Med liten möda når du ej ditt stora mål;
en däre den, som så försöker vinna det!

Orestes 712:

Mot onda makters hot skall med en ringa här
du icke lätt förvärva segerns stolta pris.

Ädle läsare!

Det har beklagligt nog alltid varit studerandes och lärjungars lott att, emedan några få äro lata, taktlösa, vanartiga och mot sina lärare ohörsamma, alla överallt få lida dåligt rykte. Och detta har ej någon annan orsak än den, att man fordrar en enastående, änglalik fromhet av dem, som ägna sig åt musernas tjänst, medan man hos andra överser med vad som helst. Härutinnan skulle man visserligen handla rätt, om man blott satte någon gräns för sin fordran och betänkte, att intet så heligt samfund funnits i världen, att ej någon fördärvad påträffats däri. Av Adams två söner var den ene brodermördare; av Noaks tre söner förlöjlidade och bespottade en sin fader; bland Kristi få lärjungar fanns en förädare; icke ens änglarna förblevo alla goda. Detsamma händer understundom i detta vårt studiesamfund. För att du likväl skall förstå, att flertalet äro goda, samvetsgranna och sina lärare hörsamma, vilja vi för dig framställa någras bland dem dagliga arbeten och övningar, vilka tydligt bära vittnesbörd om att de äro främmande för löjlige och dåraktiga sysselsättningar. Därför må du icke för några få dåliga individers skull upphöra att gynna de godas studier och strävanden utan snarare med de goda sträva därefter, att de onda må förbättras eller avlägsnas men de goda dagligen ökas och tillväxa. Farväl!

Övningar,

hållna i Mag. Johannes Rudbeckius' privata kollegium
från den 6 mars år 1611 till samma tid följande år 1612,

antecknade och nedskriyna av hans lärjungar
Mag. Andreas Erics Sudermannus och Jonas Petri Angermannus.

Efter den lyckliga utgången av detta kollegiums första år den 16 mars 1611, vilken dag det under föregående året tagit sin början, fattades nu för det kommande året följande bestämmelser: I. Att lektionerna skulle under första delen av veckan hållas i språk, under dess senare del i filosofi. II. Att stilövningarna skulle bliva desamma som förut, och att sålunda dagligen scripta och fraser skulle till rättning framlämnas. III. Att två föredrag skulle hållas varje vecka, nämligen onsdagarna ett ordinarie på latin eller grekiska, och ett offentligt av teologiskt innehåll på latin eller svenska varje söndag. IV. Att likaledes två disputationer skulle hållas varje vecka, en i grekisk eller latinsk grammatik på onsdagarna, en i filosofi eller teologi på lördagarna. V. Att liksom för föregående år ett högtidsföredrag och en offentlig disputation varje kvartal skulle hållas. VI. Att likaledes extraordinarie disputationer och föredrag skulle hållas av dem som så önskade och så ofta de ville, blott de själva skreve dem på egen hand. VII. Att, slutligen, examen skulle anställas vart kvartal.

April.

Sedan detta sålunda bestämts, börja genast stilövningarna, samlandet av fraser och undervisningen i språk.

10. Därefter hålles den tionde april på förmiddagen den första grekiska grammatiska disputationen med Ericus Prytz Arbogensis som respondent.

Och samma dag på eftermiddagen föredrog Johannes Jacobi Ostrobothniensis ur minnet första brevet till tessalonikerna på grekiska, i stället för det grekiska föredraget.

11 april på förmiddagen hölls ett extra föredrag om aritmetikens förtjänster av föreståndaren själv såsom inledning till föreläsningarna i matematik. Och på eftermiddagen ännu ett om logikens förtjänster såsom inledning till föreläsningarna i filosofi.

Den 12 april kl. 12 börja föreläsningarna i matematik med Lazarus Schonerus' Aritmetik, och kl. 2 föreläsningarna i filosofi med Logiken.

Därefter fortsätts dagligen föreläsningarna, de två första dagarna i språk, de två senare i filosofi, vilket det icke är nödvändigt att vidare angiva. Endast disputationer och föredrag skola vi anteckna.

14 april hölls den första populära föredraget på latin av föreståndaren själv.

17 april hölls den första ordinarie disputationen i latinsk grammatik med Arvid Nicolai Uplandus som respondent. Och i stället för det ordinarie latinska föredraget återgav Christopher Siggonis på eftermiddagen ur minnet Ciceros tal Post reditum ad Quirites.

20 april hölls den första ordinarie filosofiska disputationen om definition och indelning i filosofien med Olaus Salomonis Tunensis som respondent.

Samma dag på eftermiddagen redogjorde qvästorn Andreas Prytz för den pekuniära ställningen, och på samma gång hölls av densamme ett apologetiskt föredrag om girigheten.

24 april hölls andra ordinarie disputationen i grekiska med Andreas Laurentii Dalecarlus som respondent. Och på eftermiddagen återgav Jonas Petri Vexionensis ur minnet på grekiska Pauli brev till galaterna i stället för det grekiska föredraget.

27 april hölls den första ordinarie disputationen i matematik med Andreas Haraldi Vestrogothus som respondent. På eftermiddagen hölls överläggning om stadgarna och på samma gång ett extraordinarie föredrag av herr Laurentius Bergeri Vermelandus om "Lagars nytta och nödvändighet". Därefter

blevo några av kollegiets medlemmar anklagade och överbevisade om barbarismus (underlåtenhet att tala latin). De straffades enligt stadgarna.

28 april hölls av Andreas Erics Vendelensis på svenska det andra populära religionsföredraget.

Maj.

1 maj hölls av Matthæus Petri Aboensis det andra ordinarie latinska föredraget om "Ödmjukheten", av honom självständigt författat.

4 maj hölls den första ordinarie disputationen i teologi om de teologiska studiernas rätta början och fortsättning. Respondent var herr Johannes Jacobi Ostrobothniensis.

5 maj hölls det 3:dje populära religionsföredraget på latin av Olaus Gabrielis Angermannus.

8 maj hölls den 3:dje ordinarie disputationen i grekiska med Olaus Johannis Luth Sudermannus som respondent. I stället för det 3:dje ordinarie grekiska föredraget återgavs på eftermiddagen brevet till efesierna på grekiska av Andreas Haraldi Vestrogothus.

11 maj hölls den andra disputationen i filosofi med Carolus Simonis Ostrobothniensis som respondent. Samma dag hölls det sjätte högtidsföredraget om "Pingsten", författat av Andreas Laurentii Dalecarlus.

18 maj hölls den andra ordinarie disputationen i teologi om "Gud", med Andreas Torstani Vermelandus som respondent.

22 maj hölls av Israel Ionæ Ostrogothus det tredje ordinarie latinska föredraget om "Måttligheten", av honom självständigt författat.

24 maj avslutades Euripides' grekiska tragedi, som här namnet Cyclops.

25 maj hölls den tredje ordinarie disputationen i filosofi med Magnus Matthæi Ostrobothniensis som respondent.

27 maj hölls det fjärde populära religionsföredraget av Laurentius Bergeri Vermelandus.

28 maj uppfördes offentligt Euripides Cyclops på grekiska i kollegiets förgård i närvaro av herrar professorer och

de mest framstående av stadens borgare. De förnämsta rollerna innehades av Ericus och Andreas Prytz Ostrogothi och Andreas Laurentii Dalecarlus.

29 uppfördes den ännu en gång på någras begäran i själva kollegiet.

Juni.

1. hölls den tredje ordinarie disputationen i teologi om "Världen och dess skapelse" med Jonas Petri Angermannus som respondent.

2. var botanisk exkursion liksom även under några av de följande festsdagarna.

3. hölls den femte högtidliga disputationen om "Predestinationen". Författare och respondent var Sueno Nicolai Vestrogothus.

5. hölls den tredje ordinarie disputationen i latinsk grammatik med Laurentius Matthiæ Salemontanus som respondent. På eftermiddagen hölls det fjärde ordinarie latinska föredraget om "Sysslöshetens undvikande". Dess författare var Gabriel Erici Uplandus.

7. hölls repetition i filosofi.

8. hölls första extraordinarie disputationen om "Själens ursprung och odödlighet" med Olaus Gabrielis Angermannus som författare och respondent.

9. hölls det femte populära teologiska föredraget av Olaus Johannis Luth Sudermannus.

11. avslutades Terentius' komedi *Ευτοτυμορούμενος*, vilken började spelas under de följande dagarna.

12. hölls den fjärde ordinarie disputationen i grekiska med Andreas Haraldi Vestrogothus som respondent. Samma dag återgav Andreas Erici Stregnensis ur minnet brevet till Titus på grekiska i stället för det fjärde ordinarie grekiska föredraget.

13. hölls den fjärde ordinarie disputationen i teologi om "Försynen" med Ericus Olai Medelpadius som respondent.

15. hölls den fjärde ordinarie disputationen i filosofi med Carolus Ionæ Bothniensis som respondent.

18. höll Ericus Jonæ Bongius Helsingus det femte (!) populära religionsföredraget.

17. anställdes sommarexamen såväl i de filosofiska ämnena som i språk och stilövningar.

19. hölls det femte ordinarie latinska föredraget om Aristoteles och hans filosofi av Laurentius Matthiæ Salemontanus, av honom själv författat.

20. Därefter stängdes gymnasiet under röt månaden, dock så att tillträde alltid stod öppet för dem som stannade i staden.

Augusti.

10. öppnades åter kollegiet och börjades föreläsningarna i latin över Cæsar, i grekiska över Xenophon, vilka sedermera avslutades kort före Rektors avresa till riksdagen i Nyköping.

24. infördes offentliga politiska föredrag, och det första hölls just denna dag av Rektor själv.

28. hölls den femte ordinarie disputationen i grekisk grammatik. Samma dag på eftermiddagen återgav Andreas Laurentii Dalecarlus, i stället för det femte ordinarie grekiska föredraget, ur minnet brevet till Titus på grekiska.

31. hölls den femte ordinarie disputationen i teologi om "Den heliga skrift" med Thomas Petri Hunterus som respondent. På eftermiddagen hölls det andra offentliga politiska föredraget av Petrus Petri Uplandus.

September.

1. sept. höll Ionas Petri Angermannus det sjunde populära religionsföredraget.

4. hölls den andra extraordinarie politiska disputationen om "Lagarna" med Abrahamus Stenonis Skuttungensis som respondent. I stället för det femte ordinarie latinska föredraget återgav Ericus Erici på eftermiddagen ur minnet Ciceros tal för Archias.

7. hölls den femte ordinarie disputationen i filosofi om "Omdömet" med Ericus Pauli Sudermannus såsom respondent.

11. I stället för det femte ordinarie grekiska föredraget återgav Zacharias Erlandi Vermelandus Pauli brev till galaterna.

14. hölls den sjätte ordinarie disputationen i teologi om "Änglarna" med Ericus Jonæ Helsingus som respondent. Sam-

ma dag på eftermiddagen hölls det tredje offentliga politiska föredraget på svenska av Johannes Petri Orebroensis.

15. hölls det åttonde populär-teologiska föredraget av Andreas Erici Stregensis.

16 och 17. Repetition av Cæsar och Xenophon.

18. Repetition i logik och matematik. Samma dag höll Carolus Jonæ Bothniensis det sjunde ordinarie latinska föredraget över ordspråket "Morgonrodnaden musernas vän", av honom självständigt författat.

20. hölls den sjätte högtidliga disputationen om etikens definition och innebörd med Andreas Torstani Vermelandus som författare och respondent.

21. hölls det fjärde offentliga politiska föredraget av Olaus Salomonis Tunensis.

22. hölls det nionde populära religionsföredraget av Carolus Ionæ Bothniensis.

23. började höstexamen och fortsattes denna dag men avbröts dagen därpå på grund av offentliga förrättningar.

24. hölls det sjunde högtidsföredraget om "De heliga änglarna" av Ionas Petri Angermannus, varefter kollegiet stängdes i och för socknegång.

Oktober.

12 okt. sammankallades åter kollegiet och de vanliga övningarna fortsattes.

23. höll Johannes Olai Smalandus det åttonde ordinarie latinska föredraget om "Endräkten", av honom själv författat.

26. hölls den sjunde ordinarie disputationen i teologi om "Människosjälens fortplantning". Andreas Laurentii Dalecarlus var respondent.

27. hölls det tionde populärteologiska föredraget av Laurentius Matthiæ Salemontanus.

30. I stället för det sjunde ordinarie grekiska föredraget återgav Johannes Petri Orebroensis ur minnet sex kapitel av Matthei evangelium på grekiska.

31. Första boken av Schonerus' aritmetik avslutades.

November.

2 november hölls den åttonde ordinarie disputationen i teologi om "Människosjälens odödlighet" med Olaus Matthiæ Henemorensis som respondent. På eftermiddagen hölls det femte offentliga politiska föredraget på latin av Sueno Nicolai Vestrogothus.

3. hölls av Iohannes Ionæ Ostrogothus det elfte populära religionsföredraget. Vid denna tid blevo övningarna på grund av offentliga göromål för kort tid inställda.

16. höll herr Laurentius Bergeri Vermelandus ett extra-ordinarie avskedsföredrag om "Vältaligheten och imitation av Cicero".

29. hölls extraordinarie disputation i etik om "Dygdens begrepp" med Andreas Torstani Vermelandus som författare och respondent.

30. avslutades första boken av Cæsars Commentarii de bello gallico. Även avlämnades en annan extraordinarie disputation i etik, som skulle hållas vid Rektors återkomst från riksdagen. Författare och respondent var Andreas Torstani Vermelandus. Likaså avlämnades en politisk disputation om "Statsformerna" med Andreas Prytz som författare och respondent. Denna disputation skulle likaledes försiggå vid Rektors återkomst.

Efter Rektors återkomst från riksdagen fortsattes övningarna. Av dessa skola endast i korthet uppräknas följande såsom de viktigaste:

I latinska språket förelästes Ciceros tal för M. Marcellus och Terentius komedi Adelphi, varjämte scripta och fraser dagligen rättades av Jacobus Rudbeckius.

I grekiska språket förelästes Demosthenes' första olyntiska tal.

Föredrag hölls: ett ordinarie grekiskt av Olaus Matthiæ Henemorensis, ett extraordinarie latinskt av Magnus Magni Smalandus, slutligen ett högtidsföredrag av præses själv.

Disputationer hölls: två ordinarie med Petrus Petri Uplandus som respondent, en tredje med Sueno Benedicti Vestrogothus som respondent samt en fjärde med Iohannes Ionæ

Ostrogothus som respondent; vidare en extraordinarie i etik samt en högtidlig disputation i politik.

Sålunda hade Rektor under detta år, utom sina publika föreläsningar om Loci theologici och sina andra publika övningar, privatim genomgått:

i latinska språket två komedier av Terentius, nämligen Heautontimorumenos och Adelphi; Cæsars första bok De bello gallico och Ciceros tal för M. Marcellus;

i grekiska språket Euripides' Cyclops, en god del av första boken av Xenophons Cyropædia samt Demosthenes' första olynthiska tal;

i de filosofiska ämnena: första boken av Schonerus' aritmetik och största delen av logiken ända till Slutledningen.

Skrivövningar hade han varje vecka korrigerat, grekiska och latinska, omkring 200.

Föredrag hava hållits (förutom några kortare):

ordinarie latinska	8.
» grekiska	8.
extraordinarie	5.
populärt religiösa	11.
» politiska	5.
högtidsföredrag	5.

Disputationer hava hållits:

ordinarie grammatiska latinska	4.
» » grekiska	5.
» filosofiska i logik	6.
» » i matematik	1.
» teologiska	12.
extraordinarie i fysik	1.
» » etik	2.
» » politik	1.
högtidsdisputationer i teologi	2.
» » etik	1.
» » politik	1.

Examina hava anställts tre gånger.

Detta år inskrevos:

Petrus Nicolai Smalandus	Hermannus Johannis Hatunen-
Ericus Olai Gevaliensis	sis
Laurentius Johannis Smalandus	Georgius Matthiæ Cuprimon-
Olaus Nicolai Angermannus	tanus
Johannes Olai Waddöensis	Daniel Erii Henemorensis
Johannes Nicodemi Orebroensis	Olaus Petri Syderbyensis
Olaus Matthiæ Henemorensis	Johannes Petri Syderbyensis
Zacharias Erlandi Vermelandus	Aron Johannis Helsingus
Arvidus Petri Uplandus	Laurentius Matthiæ Gevaliensis
Nicolaus Andreæ Vermelandus	Georgius Olai Cuprimontanus
Canutus Laurentii Nylandus	Petrus Jonæ Sydercopensis
Martinus Olai Nycopensis	

Följande böcker inköptes till kollegiets bruk:

Euripides på grekiska och latin, i folio	för 2 daler
Seneca i folio	» 2 »
Plutarchus på latin, folio, 2 volymer	» 3 »
Strabo på grekiska och latin	} i folio
Athenæus på grekiska	
	» 2 »

Mot dem som klandra den berömde professor Johannes
Rudbeckii arbeten och förtjänster

ett tristichon av

Simon Olai Naucerus.

Människans dygder tecknas i sand, men felen i marmor:
ej att du gjort något gott, blott att du felat är klart.

Då hördes Tadlarens manande röst: nu skynda dig, ropa
ut så det hörs över allt: att du har felat är klart!

Tadlaren svarar jag då: du också, Momus, bör tillstå
sanningen, sanningen städs: men att du felat är klart!

Angående katalogen över övningarna
i den hedervärde och berömde professor *Johannes Rudbeckii*
privata kollegium vid Uppsala akademi:

Skriften skall visa så klart, att smädarna spricka av ilska,
allt vad gott som i år i ditt kollegium lärts.

Fortfar, Præses, att huld dina lärjungars framsteg befordra,
och du, lärjungakrets, öka din kunskap alltjämt!

Då skola Ära och Dygd eder båda förenade föra
högt på sin gyllene vagn ända till senaste tid.

Joachim Jhering
teologie studerande.

ACTA

DET ÄR:

LEKTIONER, FÖREDRAG, DISPUTATIONER
OCH ANDRA ÖVNINGAR

HÅLLNA ÅR 1612 I

PROFESSORN VID UPPSALA UNIVERSITET
MAG. JOHANNES RUDBECKIUS NERICIUS'
PRIVATA KOLLEGIUM

KORT OCH SANNINGSENLIGT

AV

HANS LÄRJUNGAR OCH SAMMA KOLLEGIUMS NOTARIER
UPPTECKNADE OCH OFFENTLIGGJORDA.

Euripides, Helena 755:

Med bränneoffer vinner du ej rikedom.

Du måste därvid sätta in din egen kraft.

[Du vinner lärdom ej med löften blott om flit.

Din egen svett och möda kräves ock därvid].

Till den ädle läsaren.

På grund därav att vi i år låtit trycka rätt mycket angående våra övningar, såväl teologiska som filosofiska, har du, ädle läsare, otvivelaktigt någon kännedom om våra studier och förhåvanden. Emedan ändock blott en ganska ringa del därav hittills kunnat utgivas i tryck vilja vi låta dig se denna katalog över våra övningar, för att du desto fullkomligare må kunna stadga din åsikt och ditt omdöme om allt. Och vi göra detta icke därför, att vi anse det nu föreliggande förtjäna att utgivas i tryck, eller därför, att vi vilja väcka beundran hos utomstående, utan för att rädda vårt namn och rykte från sådana giftiga människors bitande förtal, vilka städse anklaga oss för okunnighet och lättja men söka höja sig och sina egna göranden himmelshögt. Det vore att önska, gode läsare, att människor icke trodde blott på rykten utan även satte lit till sin egen erfarenhet och trodde sina egna ögon: de skulle då för visso icke låta sig skamligt bedragas i mångahanda ting. Nu förhåller det sig så, att man låter sina öron stå öppna för och sätter tro till stora ord, falska beskyllningar och förtal men däremot tillsluter ögonen för själva fakta och ej giver sanningen rum. På det du emellertid ej skall söka nära dig med bara luft och vara lika oförståndig som den stora hopen, så för det första hör, därefter se, pröva och undersök! Döm först sedan, och handla så som handlas bör! Gånge det dig väl, och må du gynna våra strävanden!

Övningar,

hållna i

Mag. Johannes Rudbeckius Nericius' privata kollegium
från 16 mars år 1612 till samma tid följande år 1613,
antecknade och nedskrivna av hans lärjungar
Nicolaus Olai Gevaliensis och *Jacobus Petri Stabyensis*.

Beträffande de litterära övningarna gäller ännu nästan samma ordning som föregående år. Under de återstående dagarna av mars fullföljdes alltså de vanliga exercitierna.

April.

3 och 4 april anställdes vårexamen såväl i språk och stilövningar som i vetenskapliga ämnen.

6. I stället för det ordinarie latinska föredraget återgav Martinus Olai Nycopensis ur minnet Ciceros tal för M. Marcellus.

8. I stället för det ordinarie grekiska föredraget återgav Johannes Nicodemi Orebroensis ur minnet Demosthenes första olynthiska tal. Därefter inträdde på grund av påskfesten en tids uppehåll i kollegiets övningar. Efter påsk öppnades åter kollegiet, i det att

d. 28 april stilövningarna återupptogs på vanligt sätt, och

d. 30. Jacobus Rudbeckius började föreläsa 3:dje boken av Ciceros brev.

Maj.

4 maj började Rektor föreläsa Magirus' fysik, sedan han såsom inledning därtill hållit ett extemporerat föredrag om fysikens förtjänster. Samma dag började disputationer an-

gående olika ämnen hållas av Jacobus Rudbeckius dagligen från kl. 7 till klockan 9 på aftonen. Dessa fortsattes en tid framåt.

6 maj reciterade Nicolaus Andreæ Vermelandus i stället för det andra ordinarie latinska föredraget Ciceros tal för Marcellus. Samma dag föredrog också Laurentius Matthiæ Gevaliensis Demosthenes' första olynthiska tal på grekiska i stället för det andra ordinarie grekiska föredraget.

9 maj hölls ordinarie disputation i fysik om fysikens begrepp och subjekt ävensom om naturens inre grundämnen. Olaus Gabrielis Angermannus var respondent. Samma dag höll Nicolaus Olai Gevaliensis det tredje ordinarie latinska föredraget om "Pesten och i vad mån den kan undvikas genom isolering", författat av honom själv.

15 maj hölls högtidlig disputation i metafysik om "Handling och förmåga". Petrus Jonæ Sydercopensis var auctor och respondent.

16 maj hölls den fjortonde ordinarie disputationen i teologi om "Tron" med Magnus Magni Smalandus som respondent.

20 maj hölls ett extraordinarie föredrag om "Ävlan efter nyheter i dräkt och seder" av Olaus Gabrielis Angermannus, senior i kollegiet.

21. uppfördes offentligt komedien Adelphi på privatkollegiets gård.

27. hölls den andra ordinarie disputationen i fysik om de yttre grundämnena med Andreas Torstani Vermelandus som respondent.

Juni.

6 juni hölls den tredje ordinarie disputationen i fysik om Rörelsen m. m. med Sueno Benedicti Vestrogothus som respondent.

12. avslutade Jacobus Rudbeckius tredje boken av Ciceros brev.

13. avslutade Præses fysikens första bok om kropparnas gemensamma grundämnen och egenskaper.

15 juni hölls den fjärde ordinarie disputationen i fysik om den kroppsliga naturens övriga egenskaper, nämligen begränsning, rum och tid. Aron Johannis Helsingus var respondent.

17. hölls ett högtidsföredrag om "Ecclesia militans" av Johannes Ionæ Ostrogothus.

19 juni hölls ett extraordinarie föredrag om "Vår tids olyckor och orsakerna därtill" av Andreas Prytz Ostrogothus.

Efter röt månaden.

Augusti.

11 augusti. Under tiden innan lärjungarna hunno allmänt samlas, höll Rektor historiska föredrag om folkens fornhistoria och om hednagudarnas uppkomst, efter Berosus, Metasthenes och Diodorus Siculus.

17. fortsattes föreläsningarna i fysik med början av andra boken om Himmelen.

19. hölls det fjärde, av Sueno Benedicti Vestrogothus författade ordinarie föredraget "Högtsalig konung Gustav Eriks sons släkt, liv och bedrifter".

21 augusti hölls den femte ordinarie disputationen i fysik om "Världen", med Gabriel Erics Uplandus som respondent. Samma dag anställdes tvenne ständiga bibliotekarier.

25. Började Rektor föreläsa Cæsars andra bok om galliska kriget.

26. hölls det femte ordinarie föredraget, författat av Johannes Petri Nericius, om "Undflyende av övermod". Samma dag höll Rektor själv ett extemporerat tal om "Undvikande av lättsinniga nyheter i klädseln".

29 aug. hölls den femte ordinarie disputationen i teologi om "Lag och evangelium" med Andreas Erics Stregnensis som respondent.

September.

2 sept. återgav Jacobus Petri Stabyensis ur minnet Ciceros tal före sin landsflykt, i stället för det sjätte ordinarie föredraget.

3. Rektor avslutade den andra boken i fysik om Himmelen.

5. hölls den sjätte ordinarie disputationen i fysik om Himmelen med Johannes Petri Nericius som respondent.

9. I stället för det sjunde ordinarie latinska föredraget återgav Johannes Peri Stabyensis ur minnet Ciceros tal för Marcellus.

11. hölls den sextonde ordinarie disputationen i teologi om "Ånger och goda gärningar" med Zacharias Erlandi Vermelandus som respondent.

16. avslutade Präses Cæsars andra bok om galliska kriget.

19. hölls den sjunde ordinarie disputationen i fysik om "Elementerna" med Zacharias Erlandi Vermelandus som respondent. Samma dag hölls ett extraordinarie avskedsföredrag av Olaus Salomonis Tunensis, som stod i begrepp att resa till Tyskland.

21. hölls ett högtidsföredrag av Andreas Erics Stregneus, vari han med många kraftiga skäl visade, att vi borde med sådant nit åhöra Guds ord och predikningar, att vi icke läte oss av någonting, huru nyttigt det än vore, avhållas från deras åhörande.

22. Höstexamen anställdes, och denna dag examinerades i Cæsar och i stilövningarna. Andreas Laurentii Orebroensis återgav ur minnet Cæsars andra bok om galliska kriget. Samma dag höll Thomas Petri Hunterus, som skulle avresa till Tyskland, ett extraordinarie avskedsföredrag om "Flit".

24. anställdes examen i fysik i andra boken om Himmelen. Samma dag började Rektor föreläsa Demosthenes' andra olynthiska tal.

26. Höll Andreas Torstani Vermelandus före sin avresa till Tyskland ett extraordinarie föredrag om "Vänskapen".

Oktober.

3 oktober hölls den sjuttonde ordinarie disputationen i teologi om "Kyrkan" med Nicolaus Olai Gevaliensis som respondent. Samma dag avslutade Rektor den tredje boken i fysik om "Elementerna".

7. Georgius Olai Cuprimontanus återgav ur minnet Cæsars andra bok om galliska kriget i stället för det nionde ordinarie latinska föredraget.

10. hölls den åttonde ordinarie disputationen i fysik om

"Elementernas egenskaper samt om blandning" med Iohannes Olai Smalandus som respondent.

11. I stället för det tionde latinska föredraget återgav Martinus Olai Nycopensis ur minnet Cæsars andra bok om galliska kriget. Samma dag återgav Iohannes Petri Orebroensis, i stället för det ordinarie grekiska föredraget, ur minnet Demosthenes' andra olynthiska tal.

15. Rektor avslutade föreläsningen av det andra olynthiska talet.

17. hölls ett extraordinarie avskedsföredrag i Sueno Nicolai Vestrogothus' namn, vilken nu begav sig till Tyskland. Det var av honom själv författat men upplästes av hans landsman Sueno Benedicti.

19. hölls av Jacobus Rudbeckius ett extraordinarie föredrag om "Retorikens nytta".

20. Av densamme påbörjades föreläsningarna i retorik. Och samma dag påbörjade Rektor fysikens fjärde bok om "Luftföreteelserna".

21. påbörjades föredragen i retorik och höllos denna dag det första och andra i första dekadens, som omfattar genus deliberativum, av Johannes Nicodemi Nericius och Laurentius Matthiæ Gevaliensis. Dessa föredrag berörde frågan, om stipendium bör givas åt de rikas eller åt de fattigas barn.

24. hölls den 18:de ordinarie disputationen i teologi om "Sakramenten" med Matthias Petri Aboensis som respondent. Samma dag höllos det tredje och fjärde av den första dekadens retoriska föredrag av Aron Johannis Helsingus och Magnus Magni Smalandus. Dessa föredrag handlade om samma ämne som de närmast föregående.

31 oktober höll Magnus Magni Smalandus såsom respondent den nionde ordinarie fysiska disputationen om "Eldföreteelser i luften". Samma dag hölls det elfte ordinarie latinska föredraget, författat av Arvidus Nicolai Uplandus. Ämnet var: "Mot dem som hata filosofien".

November.

7 nov. hölls den tionde ordinarie disputationen i fysik om "Luftens vattenförhållanden" med Israël Jonæ Ostrogothus

som respondent. Samma dag hölls av Petrus Petri Uplandus och Johannes Petri Nericius de femte och sjätte ordinarie retoriska föredragen i första dekadens. Ämnet var detsamma som förut.

9. avslutade Rektor fysikens fjärde bok om Luften.

11. I stället för det tolfte ordinarie latinska föredraget återgav Georgius Olai Cuprimontanus ur minnet det första Catilinariska talet.

14. hölls den 19:de ordinarie disputationen i teologi om "Rättfärdiggörelsen" med Aron Johannis Helsingus som respondent. Samma dag hölls av Johannes Petri Suderbyensis ur minnet det sjunde retoriska föredraget i första dekadens.

18. I stället för det trettonde ordinarie latinska föredraget återgav Andreas Laurentii Orebroensis ur minnet Ciceros tal före sin landsflykt.

21. hölls den elfte ordinarie disputationen i fysik om "Metaller och stenarter" med Nicolaus Olai Gevaliensis som respondent.

23 och någon av de följande dagarna anställdes repetition av retoriken.

28. avslutades föreläsningar och repetition i retoriken. Samma dag hölls av Jacobus Petri Stabyensis det åttonde retoriska föredraget i första dekadens.

December.

1 december började Jacobus Rudbeckius föreläsa Terentius' Phormio.

2. hölls det första retoriska föredraget i andra dekadens, som omfattar genus demonstrativum, av Johannes Nicodemi Nericius. Ämnet var: klander över C. Julius Cæsar.

5. hölls den tolfte ordinarie disputationen i fysik om "Växterna". Ericus Olai Gevaliensis var respondent. Samma dag hölls det andra retoriska föredraget i andra dekadens av Laurentius Matthiæ Gevaliensis om samma ämne som det föregående.

9. Av andra dekadens retoriska föredrag hölls det tredje och fjärde: det förra av Petrus Petri Uplandus: Cæsars beröm; det senare av Johannes Petri Nericius: Cæsar klandras.

12. hölls den tjugonde ordinarie disputationen i teologi om "Kors och bönen i kyrkan" med Petrus Benedicti Smalandus som respondent. Samma dag hölls femte och sjätte retoriska föredragen i andra dekadens, det förstnämnda av Magnus Magni Smalandus (klander av Cæsar), det senare av Aron Johannis Helsingus (Cæsars pris).

13. började vinterexamen i latin och stilövningar.

16. Före middagen hölls högtidlig disputation i etik om "Självbehärskning". Andreas Erics Stregnensis var författare och respondent. Efter middagen fortsattes examen i grekiska.

17. anställdes examen i retorik.

18. anställdes examen i fysik, nämligen i tredje boken om "Elementen och deras egenskaper".

19. hölls den trettonde ordinarie disputationen i fysik om "Djuren" med Ericus Johannis Helsingus som respondent. Samma dag hölls också det sjunde och åttonde föredraget i andra dekadens av de retoriska föredragen, det förstnämnda av Jacobus Petri Stabyensis, det senare av Nicolaus Olai Gevaliensis. Båda föredragen återgavos ur minnet.

20. hölls ett högtidsföredrag om "Flit, särskilt i vetenskapliga studier" av Abrahamus Stenonis Skuttungensis, senior i kollegiet.

21. stängdes kollegiet på grund av den förestående julhögtiden.

År 1613.

Januari.

18 januari öppnades kollegiet, och fysikens sjätte bok om "Själen" påbörjades.

23. hölls den 21:a ordinarie disputationen i teologi "Om olika levnadsstånd" med Magnus Magni Smalandus som respondent. Samma dag hölls det nionde retoriska föredraget av andra dekadens: "Cæsars beröm". Sueno Anundi Vermelandus framsade det ur minnet.

30. I stället för ordinarie grekiskt föredrag återgav Aron Johannis Helsingus ur minnet Demosthenes' andra olynthiska tal.

Februari.

6 febr. hölls den fjortonde ordinarie disputationen i fysik om Själens begrepp. Aron Johannis Helsingus var respondent.

10. I stället för det fjortonde ordinarie latinska föredraget återgav Olaus Petri Syderbyensis ur minnet Ciceros tal för M. Marcellus.

13. hölls ett extraordinarie föredrag om vår skolas prisvärda egenskaper av Magnus Magni Smalandus.

17. hölls den tjuogoandra ordinarie disputationen i teologi "om Döden, Abrahams sköte (limbus patrum) och skärselden". Petrus Petri Calmarius var respondent. Samma dag hölls det 14:de ordinarie latinska föredraget "om oförvägenhet och djärvhet", författat av Johannes Petri Syderbyensis.

26. hölls den 15:de ordinarie disputationen i fysik "om Själens verksamhet i det hela och särskilt om den vegetativa själen". Gabriel Erici Uplandus var respondent. Samma dag hölls två av den andra dekadens retoriska föredrag, nämligen det 10:de och det 11:te, det förstnämnda av Zacharias Erlandi Vermelandus (Cæsars beröm), det senare av Johannes Petri Syderbyensis (Cæsar tadlas).

27. hölls den 23:de ordinarie disputationen i teologi om "De dödas åkallan" med Zacharias Erlandi Vermelandus som respondent. Samma dag återgav Sueno Anundi Vermelandus i stället för 16:de ordinarie latinska föredraget ur minnet Ciceros tal för Archias. Även avslutades Terentii Phormio.

Mars.

1 mars började Jacobus Rudbeckius föreläsa fjärde boken av Ciceros brev.

6. hölls den 16:de ordinarie disputationen i fysik om "De yttre och inre sinnena" med Johannes Petri Nericius såsom respondent. Samma dag återgav Petrus Erici Veslandus ur minnet Ciceros tal för Deiotarus, i stället för det 17:de latinska föredraget.

9. Fysiken avslutades av Rektor med en utförlig maning till lärjungarna att dyrka och vörda Gud, naturens upphovsman,

och att utveckla sin odödliga själ genom allehanda kunskaper och dygder.

10. hölls av Sueno Holgeri Smalandus det 18:de ordinarie latinska föredraget om "Vältaligheten", av honom självständigt författat.

13. hölls den sista eller 24:de ordinarie disputationen i teologi om "Yttersta domen och det eviga livet" med Nicolaus Olai Gevaliensis som respondent. Samma dag hölls det 12:te retoriska föredraget i andra dekadens (Cæsars beröm) av Ericus Johannis Helsingus samt första och andra retoriska föredragen i tredje dekadens, vilken omfattar genus judiciale. Det förra av de två sistnämnda hölls av Johannes Nicodemi Nericius, som i stadsinvånarnas namn anklagade några studerande för en begången förbrytelse, det senare av Laurentius Matthiæ Gevaliensis, som talade till de anklagades försvar.

15 mars hölls den 17:de ordinarie disputationen i fysik om "Den förnuftiga själen" med Zacharias Erlandi Vermelandus som respondent.

16. firades kollegiets avslutningsfest och ett offentligt tal hölls av Rektor om Guds välgärningar, som detta år bevisats detta kollegium. Likaledes uppfördes offentligt Terentii Phormio.

Sälunda hava från den 16 mars år 1612 till samma dag och månad år 1613 i detta privata kollegium

följande övningar hållits:

I latinska språket: En komedi av Terentius har uppförts, nämligen Adelphi. Ännu en, nämligen Phormio, har förelästs och uppförts. Likaså hava förelästs Cæsars andra bok om galliska kriget samt tredje och nästan hela fjärde boken av Ciceros Epistolæ ad familiares.

I grekiska språket har genomgått Demosthenes' andra olynthiska tal.

I de filosofiska vetenskaperna: hela retoriken och fysiken. Sålunda stilövningar hava scripta dagligen rättats.

Föredrag som hållits

(utom några mycket korta):

Ordinarie	{ latinska	18.
	{ grekiska	4.
Extraordinarie		8.
Högtidsföredrag		3.
Extemporerade föredrag		2.
Retoriska	»	23.

Disputationer som hållits:

Ordinarie	{ i fysik	17.
	{ i teologi	12.
I olika ämnen		2.
Högtidliga	{ i metafysik	1.
	{ i etik	1.

Examina hava hållits 3 gånger.

Kollegiet har under detta år förvärvat följande *böcker*:

Francisci Suarezii Metafysik, inköpt för.....	5 daler
Chemnicii Loci communes in quarto, värderad till 3	»
Undersökning om tridentinska mötet, in folio, värderad till	3
Dorstenii Botanicon, in folio, värderad till	2

Dessa böcker hava skänkts till kollegiet av Mag. Johannes Rudbeckius, kollegiets præses.

Likaledes har Nicolaus Petri Stockholmensis förärat kollegiet Henricus van Langrens världskarta, värderad till 4 daler.

Dessutom har en kassakista blivt inköpt för 3 daler och 22 öre samt två skåp för 4 daler.

Såsom novitier hava detta år inskrivits:

Johannes Henrici Nericius	Carolus Olai Balingstadius
Andreas Laurentii Örebroensis	Sueno Holgeri Smalandus
Sueno Anundi Vermelandus	Samuel Magni Smalandus
Petrus Benedicti Smalandus	Olaus Beronis Ubsaliensis
Petrus Erii Veslandus	Johannes Matthiæ Uplandus
Ericus Johannis Helsingus	Carolus Georgii Cuprimontanus.

VI. Domkapitlets dispositioner rörande intäkter, inspektionsskyldigheter och kyrkbänkar.

1. Intäkter och inspektion.

Nedanstående urkund intages enligt avskrift i "Domkyrkiones och Dom Capitels i Westerås Breeff Copiæ Book", som förvaras i nämnda domkyrkas arkiv och nämnes här sid. 3.

Om de olika lektoraten och deras innehavare jfr dels Joh. Rudbeckius I, dels instiftelsebrevet å gymnasiet, avtryckt där i bilaga, i Valda aktstycken samt i Camenæ Arosiensens sid. 16 b. I sin förra del utgör nedan intagna aktstycke en fortsättning av dispositionerna i antydda "brev". samt ett fastslående och ett disponerande av vad man under årtiondenas lopp lyckats behålla, tillbakakalla eller åt sig tillbyta under de senaste årtiondena.

Den ene inspektorn för de inneboende och för yrkesundervisningen blev den i aritmetikens, handafärdigheternas och flygmaskinens historia ej okände läraren Matth. Andreae Björkstadius, om vars sorgliga öden jfr nämnda bok om Rudbeckius s. 192 samt här sid. 19 och 22. Ett annat av läroverkets matematiska snillen var ju Stiernhielm. Jfr Tidskrift för matematik och fysik 1871 sid. 12.

Wij undertecknade Biskop och Capitulares j Westeråås görom här medh witterlige at medhan Gudh then Aldrahögste haffwer aff sijn fadherliga godheet genom wår Nådigheste höghe öffwerheetz gunstigha affection och gifmildheet, så och andre förnemblige Herrars och gudfruchtige menniskiors tillhielp, bredhe widh een godh Oeconomia och achtsamheet, så wälsignat wår Doomkyrkios, scholarz och Hospitals inkompst och förråd, at wij icke allenast haffwa förmått hålla Domkyrkian,

Scholarna och Hospitalet medh thesas tillydande gårdar och boningar widh macht, och them äffwen medh nyia bygningar merckelighen förbättrat, såsom syyn för segn gåå och icke behöffwes här specificeras. Vthan ock så myckit kunnat föröfra, at wij någhre hemman och äghor aff Cronan och androm här till haffwom kunnat inköpa och förwerffwa. Såsom Jädra och Gillfors Skattehemman j Skultuna uthlagor wissa och owissa ewerdelighen såsom breffwen ther på förmåla: Jädhra j Håbbo Sochn under Frelses Frijheet. Tumby j S. Jlians Sochn medh Steenhaghan här widh Stadhen för Biskopz Lindöön, hwilken ock här j från kommen war, Pappegoywreten under fattigha preste Enckior, som här wara kunde etc: På hwilket alt godhe brief och documenter förhanden äre. Och haffwer wår Nädigste höghe öffwerheet om thesse inkompster gifwit Biskopen j disposition at så lagha, at the mäghe wendas Gudhi till ähra, Vngdomen j thetta Kungligha Gymnasio til thez flitighare och trognare institution, såsom ock fattighe serdeles Enckior etc. till någhon hielp och bijsånd. Therföre haffwe wij samptligen efter nogha betenckiande så här medh tyckt gott wara at disponera som effterföljer: Först at Jädhra j Skultuna sochn skal höra till Pædagogium och Collegium Pietatis, så at Rector Pædagogij och inspector Collegij skola niuta hwar sin halfpart af uthlaghorna årligha och göra ther före efter then förestälta ordning medh ungdomen sin flijt.

Sedhan skola Gillefors uthlagor höra till Scholam Triviale och Collegium Eloquentiæ. Så at Rector Scholæ Trivialis och inspector Collegij Eloq: skola halfparten ther aff hwar behålla och j lijka måtto göra medh thesas sin flijt.

Till thet tridie skal Jädhra j Håbbo Sochn höra till Gymnasium och Collegium Sapientiæ, så at inspector Gymnasij och inspector Collegij niuta halfparten hwar Vthaf uthlaghorna och göra ther före sin flijt. Doch medhan thesse Rectores och inspectores kan skee ofta ombytas, skola the medh hemmanen icke sielfwe haffwa beställa: uthan Oeconomus templi som någhot stadighare moste bliffwa, haffwa upseende medh hemmanen, upfordra uthlagorna, och tillställa hwariom sin deel. Och skal han therföre såsom ock till at medh Rectoribus hålla scholarna widh macht, medh taak, fenster och annor

små bygning, haffwa Store gården aff Gillefors och alla owissa partzeler, körsslor och hielpedagzwercke aff alla trij, Skiutzfärder undantagne, och göra ther före räkenkap. Och på thet man thess bättre må see hwadh här före görs. Skal then som öffwerst eller äldst är j hwart Collegio hålla itt Diarium uppå hwad för Exercitia, hwar dagh och wecka j Collegio hållas, och tå hwar räpp eller quartal endast thet E[pisco]po p[ræ]sentera, och ther före som han flitigh haffwer warit en daler, tree eller fyra om året bekomma.

Til thet fierde skola Preste Enckior här j Stadhen behålla thesse hemman. Om någhon Biskopz Enckia är, Tumby, eller aff Biskopen therföre årlighen godha sädh tolf Tr. fyra lass höö och otta lass halm.

Om någhon Kyrckioheerdes j Stadhen Enckia är, skal hon behålla Steenhaghan eller therföre aff Biskopen Otta Tr. godh sädh, tw lass höö och sex lass halm årligha. Äre inge thesse Enckior, behåller thetta Biskopen.

Om någhon Lectoris eller Capitularis enckia är, skal hon behålla Pappegoyewretarna eller ock aff Oeconomus och then som them brukar fyra Tr godh sädh, itt lass höö och tw lass halm. är ingen sådana enckia wändes thenna inkompst till fadherlöös barn, helst Capitularium eller Prestens i Stadhen.

Till thet fempte skola altijdh haffwa inspectionem såsom följer:

Lector Theologiæ på Pædagogium och Collegium Pietatis, på Xenodochium, på Präste Enckiors och Fadherlöses barns befordring, och ther till upbära Apostladagz och Twchthwspenningarna.

Lector Græc. L. cum Rectore Scholæ Trivialis på Scholan och Collegium Eloq: Orphanotrophium, och på Candidatos Philos: och them som medh commendation och Diæcesis subsidio uthi Ubsala Studera, och ther till upbära gångedagzpenningarna och hwseleghan aff Orphanotrophio.

Lector Heb. L. cum Lectore Phys. på Gymnasium, och Collegium sapientiæ, Parthenagogium, på D. Diaconos, Candidatos Theolog. och them som j fremmande land studera, och ther till upbära Store Bönedagz penningar.

Physicus som oftast är Decanus skal ock haffwa inspection

på Capitels hws och förråd, på Bibliothecas Templi och Gymnasij, Typographiam och Bibliopolium, och ther till upbära hwadh ther aff faller.

Lectores Ethices och Matheseos är gemeent Notarij, hafwa inspection medh inhabitatoribus på Capitels gårdars bygning och widh macht hållande. Then ene på Lectoris Theolog. och Linguisternas gårdar Nordan kyrckan. Then andre på Philosophorum gårdar, Östan och Sönnan kyrckan, och ther till upbära hwadh som gifz aff bootferdige Syndare, een aff Dalarna och Bergzlaghen, then andre aff Wesmannia.

Pastor på Hospitalet, andra änckior och fattigha här j Stadhen och ther till upbära thet som faller j Pungen, bäckenet, och aff bootfärdighe Syndare.

Episcopus, haffwer Communem inspectionem öfwer thetta alt, och hwad som felas supplerar aff thet han stundom kan upbära pro Dispensatione, förähringar, och thet han sielf aff godh benägenheet ther på bekosta wil.

Thenna Ordning loffwe wij medh flijt och troheet wilia hålla, och ther så medh tijdhen behöffwes och tillfälle goffwes aff vår Nådigheste höghe Öffwerheet confirmation begära.

Actum Arosiæ 25 Novemb. A:o 1640.

Johannes Rudbeckius
E[pisco]pus Aros. mpp

Gabriel Holstenius Pastor Aros. mppria
Adolphus Elai Terserus mppria
Matthias Andreæ Alzbeckius Lect. Gr. Ling.
Petrus Olai Dalecarlus Lect. Phys:

2. Fördelning av bänkplatser i domkyrkan.

Detta betänkande är hämtat ur mskr.-samlingen K2a UUB, som utgjort domprosten Gabriel Holstenii papper. Förteckningen upprättades för att prästerskapet skulle kunna hålla kontroll över menighetens gudstjänstbesök; därom jfr Nedersachsens kyrkoordning 1585 sid. 41—42. Utanskriften lyder: Om Benkiarna i Kyrkian. Denna utanskrift liksom de två raderna under texten äro skrivna av Rudbeckius själv. Om bänkarna och denna kontroll jfr avd. om viljefostran, Memoriale quotidianum i Västerås läroverksbibliotek och Breff Copiæ Book i Västerås domkyrkas

arkiv. I nämnda Memoriale sid. 28 finnes en mera detaljerad stadga om både mans- och kvinnobänkarna och dessas uthyrande.

Biskopens och Capitelz betenkiande om Qwinfolcz Benkiarna Vthi Westrås Doomkyrkia och theres Vtdeelning.

Anno 1625 Vthi Augusti Månadt haffuer Biskopen och Presterskapet medh Borghmestare och Rådhet Vthi Westrås för nödigt, nyttigt och ordentlighit funnet, at låta renovera och förnyia Quinfolksbenkiarna Vthi Doomkyrkian, effter thet sätt som Manfolkzbenkiarna tilförende giorda äre.

Först för then orsaak skull, at the som inthet Benkerum haffua, motte igenom thetta tilfellet läghligha rum bekomma, effter som hwar kan wara wäl förtient till.

Sedhan uppå thet, at een ordning och Register må finnas Vppå all Stoolrwm i Kyrkian, så wäl på Manfolkz benkerna såsom Vppå Quinfolcz; at när een Ehrligh Man eller Quinna kommer hijt i Stadhen at boo, och begärar Benkerum, at man få kunde tildeela them Stoolrum, ther läghenheet finnas kan. Såsom ock at skillia the trätor som Vthan återwändö Vpuexa, aff then oordning, som här til medh Stoolrummen warit haffuer, och såledhes göra een enda vppå the besuäär, som många haffua Vthöffuer thetas benkiar i Kyrkian.

Ordningen medh Benkiarna synes thenna wara then bästa, at ibland the 25. Bänkiar Vppå stoorä raadhen långz efter gången, få är then förste.

1. Dråttningens Benk, til huilkens bekostnadh skal taghas af Kyrkian.

2. Then Andra ther näst, är för Ståthollarens Frw, när hon i kyrkian kommer, såsom för Bruderna, och skal kallas Brudhe benken.

3. Then tredie för Brudens medhfölie, och förgångz hustrur.

4. Then fierde, en Cronobenk, För Fogtens och Fatteburs hustrun. Thessa tree betalas af Stadhen och Kyrkian.

5. 6. 7. 8. The 4. nestefterföliande halfua Benker höra Presterskapet til, Nemligh Syslomannens och Caplanens then fempte. 6. Lectorum M. Lars och M. Anders hustrur. 7. Kyrkioherdens och SCHolemestarens. 8. Bispens och Lectoris Theologiæ.

9, 10. Then Nijonde och Tijonde /: huilka bådhe äro lång benkiar om tijio rum huartera Vppå bådhe sijdhor om mijllan syllan /: skola höra Borghmestarena och Rådhet till uthi Stadhen Så at then Eldre Borghmestarens hustru haffuer thet fremsta rummet närmast Biskopz Benken; och then andra fremsta rumet uthi then 10. benken; och then 3die Borghmest:hustrun står hoos huilken thera af the förra hon will; Sedhan een eller 2. af rådhmanshustrurna; der hoos the andra hustrur stå Vppå then andra sijdhan om twersyllan effter som the äre åldrighe til. Och skola thesse två Benkiar wara för Embetet Vthi thet werdzligha ståndet, Såsom the 4. nest framman före äre för Presterskapet eller thet Andeligha Ståndet, och är thetta ett lofflighit bruk, icke allenast inrijkes, Vthan ock i Fremmande land, och uthi alla wälbestelte ordningar, Ty föruthan thesse Embetz benkiar, som af Stadzens Peningar skole bestellas, haffuer huar och en af them sitt eghit Stoolrum i Kyrkian.

Efter thesse tijio Embetz benkiar, äre ännu fempton benkiar, af huilka huar och en må wäligha sikh nödhtorfteligha rum efter som han är wälförtient til, och är benäghen at kosta på Kyrkian och Gudshuset. Så at the elste best förtiente Borghare, bekomma åt sina hustrur så många Benkerum som huar nödighit haffuer, oköpandes, allenast huar betalar för huart rum, efter rummen, så mycket som bräderna och arbetz lönen kosta, at låta them göra, och thet efter beuijsligh räkning. Och beholder samma rum, uthi allan sin lijfztijdh, och huar en hans hustru döör som nu rummet besitter, och mannen går til annat eller flere gifte, haffue samma rätt Vthi begge theras lijfztijdh, så lenge hon leffuer och boor i Stadhen och holler sikh ährligha. Men om en betalar ett eller flere för en nampngifuin Person (: såsom til Exempel för H. Brijta Oloff Erichsons eller H. Margreta S. Her Michels :) thet samma skall gella allenast uthi hennes lijfztijdh, och så framt han blifuer quar i Stadhen. Men ett annat beskeedh är medh them som betala Benkerum för en onembd hustru, och för een onembd dotter, ty om the än bådhe döö, så geller thet för then andra eller tredie hustrun, och hennes dotter som efterkommer uthi theras lijfztijdh. Samma beskeedh är när en betalar ett rum för een leghopijgha, thet gäller så lenge, hustru och man leffua och haffua Leghopijgha:

Men döö the bådhe som nu haffua kostat på benken, så ware elste Son nermast beholla sins Fadhers rum, och elsta dotter sin Modhers eller Styfmodhers, så framt han eller hon äre ährligha och holla sikh uäll; Doch för ett skälighit och ringa wärde N. för två d. för huart rum til een wederkennelse, til Kyrkiones rätt, och at holla ordning uthi Kyrkian såsom ock at skilia them åt som träta om rwm. Huilka hon gifuer för sitt modhers rum; men sitt rum thet hon hadhe medhan hon uar Jungfru, beholder hon oköpt för sijn dotter. Behöffuer hon thet inthet, ej heller hennes Syskon, haffue så Kyrkionnes förmän macht at sälla enom androm; Doch för höghre wärde Nämligh två eller 3. Daler, efter som rummet är til, och haffue hon sedhan samme frijheet på samma rum som förra är sagdt om them som thet nu beholla.

Ingen Skökia eller Bolare som sijn Vngdom Vthj lössachtigheet förnöta haffue någhon rätt att beholla sijn Fadhers eller Modhers benke rum, Vthan skal wara ther ifrå, Vppå thet at een åtskillian må wara emellan ährligheten och otucht.

Then som icke låther sikh nöija medh thenne ordning Vthan will betala ett Arffuelighit rwm på huilka hans benk nu är giord, han skal köpa sikh af Kyrkian /: föruthan thet som nu Vthlegges för Arbetetes lönen och brädhen /: lijka som man köper een annor lägher stadh för sikh och sina effterkommande, och gifua för huart rwmz Arffueligha eghendom 8. 10. eller 12. Daler, som rummen äro til, och taghe ther Vppå breff aff Kyrkionnes Förmän.

Och Vppå alt thetta skall hollas een wijss lengd och skriffuas Vthj en Book, och Vnderskriffuas och bekreffas medh theras Vnderskreffne hender.

På Borghemestares och Rådzh förbättring.

Capitulares.

Ordförklaringar.

Admitteras = tillåtas, godkännas, intagas. — Allmosogift = allmosegivning, allmosor.
 Amplificatio, argumenta, assumption m. fl. underrubriker vid radernas början i Rudbeckii tal till Gustav II Adolf beteckna olika avdelningar av en framställning, som sammanskrivits i enlighet med den latinska vältalighetens och den aristoteliska logikens strängare krav.
 Arosia = Västerås. — A. t. t. = alltid till tjänst.
 Bolare, bolerska = en ogift, som haft könsumgänge med en annan ogift.
 Brottfellingh = epileptiker. — Bäckenet = fattigbössan.
 Cantico Musis etc. (I: 2) = från Moses sång 2 Mos. 15; från Deborahs sång Domareboken 5; från de israelitiska kvinnornas sång 1 Sam. 18.
 Communem = gemensam.
 Concinator aulici osv. (I: 1) = hovpredikanten Johannes Rudbeckii förmaningstal till konungen söndagen den 20 juni 1617 med anledning av ryktet om den brottsliga förbindelsen.
 Dioecesis, Extra, infra D. = stiftets, utom-, inomstifts.
 Duo = två. — Diluvium = syndafloden.
 Episcopus = biskop. — E. E:t = Eders Ehrevördighet.
 Ex famula vel nutrice etc. (I: 1) = av en jungfru eller amma . . . ett synnerligen "obildat" fruntimmer.
 Hab: post Nat. osv. (I: 1) = Hållet efter det Gustav Gustavsson av Vasaborg fötts 1616, vars moder var, sade man, Margareta Cabeliau.
 Hospital = sjuk-, fattig- och dårhus.
 Husarma = utfattiga som ej bodde i fattighuset men hade rätt att tigga.
 Illegitime priverat = olagligt suspenderad.
 Inhabitatores = inneboende och boställsinnehavare.
 In synodo = vid prästmötet.
 Interitus Sod. et Gom. = Sodom och Gomorras förstöring.
 Intrader = inkomsterna, skatterna (till statsverket).
 Iudicera = avdöma. — Leviticus et Numeri = 3:dje och 4:de Mosebok.
 Mandato Rev etc. (I: 1) = På uppdrag av Hans Högvördighet Biskopen underskrivet av kapitelnotarien Adolf Elai Terserus, gymnasielektor i etik och politik.
 Mormässa, märmässa = Mariadag med marknad cirka 8 september.
 Mpp., mppria = Manu propria, med egen hand. — Non paruit = kom icke tillstädes.

Novem = nio. — Obliviosus = glömsk. — Parthenagogium = flickskola.
 Partes = uppgifter som man skulle fylla, läxor som man skulle examineras på.
 Praepositus = prost.
 Pro absentia = för frånvaro. — Pro dispensatio = för syndares återintagning i kyrkan.
 Quindecim = femton. — Reverendissimus = högvördige. — Reverendus = vördige.
 Salutem in Christo . . . Reverentia (II: 2) = Min hjärtliga hälsning i Kristus samt mitt erbjudande att alltid och överallt ådagalägga den tjänstvillighet och vänskap, som jag kan och bör ådagalägga. Höglärade Herr Prost, vän och broder i Kristus, Eders vittberömda Ärevördighet.
 Scholaris = elev i trivialskolan (lägre hälften av läroverket).
 Sent[entia] = dom, utslag, beslut. — Spettalet, se Hospital.
 Superiores suos = sina förmän, överordnade. Här: kapitelsmedlemmarna.
 Tandem = äntligen.
 Undecim = elva. — Venia = tillåtelse.
 Viginti quinque, octo = tjugofem, respektive tjuugoåtta. — Ursinnighe = vansinniga.
 Xenodochium = hospits, främlingshem.

Innehållsförteckning.

Inledningsord	3
I. Rudbeckius och "de uppsatta"	3
1) Rudbeckii förmaningstal till Gustav II Adolf	3
Kommentar med avtryck av C. G. Nordins anteckningar	3
Admonitio ad Regem	5
2) Rudbeckii brev till prostarna 1636	9
Kommentar	9
Skrivelsen	11
3) Befrämjandet av stiftsangelägenheter	15
Kommentar	15
Rudbeckii minneslista	16
[4) Kommentar rörande drottning Kristina och Rudbeckius; jfr Ol. Rudbecks nedan avtryckta brev]	
II. Rättrådighet, spartansk enkelhet, offervillighet	17
Kommentar	17
Brev från Olof Rudbeck rörande faderns stränga hemtukt, drottning Kristinas besök och biskopens uppförelser för skol- väsendet o. d.	19
III. Besträffande verksamhet	23
Kommentar	23
Domslut: vapenhuset, ersättning, förlikning	25
Leverans av "syndapengar" från Tuna prosteri och Köping	29
IV. Resultat av den folkliga kristendomsundervisningen	30
Kommentar	30
1) Examen med de "auktoriserade" tiggarna i Västerås 1644	36
2) Examen med menigheten i Långtäby, Björskog 1643	37
3) Examen med flickskolan i Västerås 1645	38
V. Årsredogörelserna för privatkollegiet	39
Kommentar	39
"Acta, hoc est Lectiones" i översättning	41
VI. Domkapitlets dispositioner rörande intäkter, inspektionsskyldig- heter och kyrkbänkar	87
1) Intäkter och inspektion	87
Kommentar	87
Kungörelse ²⁵ / ₁₁ 1640	87
2) Fördelning av bänkplatser i domkyrkan	90
Kommentar	90
Betänkande	91
Ordförklaringar	94